

JÁTE
EGYETEMI GYŰJTEMÉNY

HELYBEN
OLVASHATÓ

B 162821

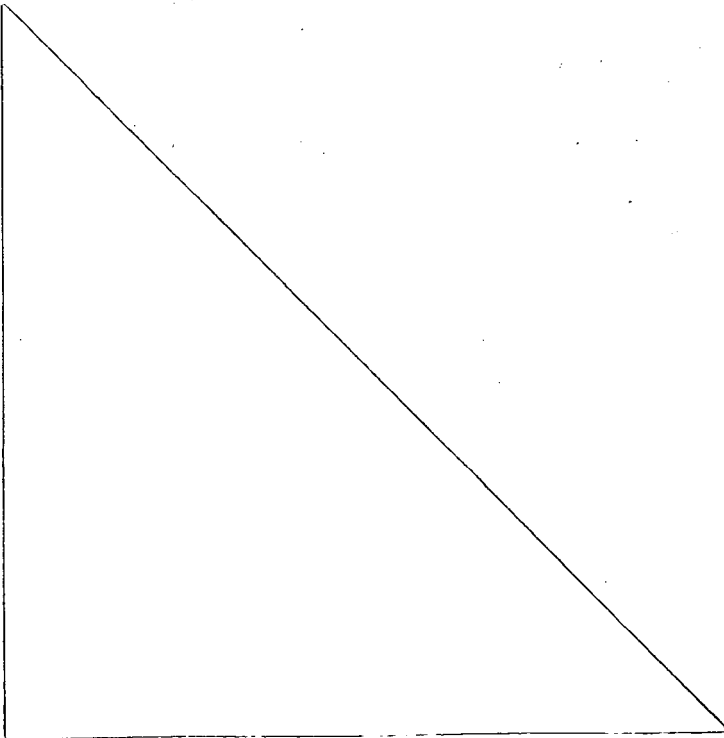
MEDITERRÁN TANULMÁNYOK

IX.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM

**Újkori Egyetemes Történeti és
Mediterrán Tanulmányok Tanszék**

SZEGED 1999

Főszerkesztő

J. Nagy László

JATE Egyetemi Könyvtár

J000151095

B 162821

Szerkesztőbizottság

Kertészné Varga Beáta, Eördögh István, Kövér Lajos, Kukovecz György

Ez a szám az Études de la région méditerranéenne c. sorozat magyar nyelvű
különkiadványaként jelenik meg

Szerkesztés, kiadás

Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék

H-6722 Szeged Egyetem u. 2.

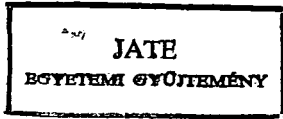
Tel/Fax: (36-62) 454-135/454464

e-mail: jnagy@hist.u-szeged.hu

ISSN 0238-8308

A cikkekből szereplő érvek és vélemények a szerző felelősségi körébe tartoznak.

B 162821

HELYBEN
OLVASHATÓ

MEDITERRÁN TANULMÁNYOK

IX.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
ÚJKORI EGYETEMES TÖRTÉNETI ÉS MEDITERRÁN
TANULMÁNYOK TANSZÉK

SZEGED
1999

Tartalomjegyzék

NOUREDDINE SRAÏB Tahar Haddad és a laicitás.....	5
MEZRI BADIRA Maghreb, Svédország és a nemzetközi kereskedelem.....	17
J. NAGY LÁSZLÓ Köztársaságpárti felkelés terve Spanyol-Marokkóban 1936-ban.....	23
FERWAGNER PÉTER ÁKOS Gyarmatosítók és nacionalisták. Az 1948-as parlamenti választások Algériában.....	27
LÓKÖS ISTVÁN Ben Bádisz sejk és az iszlám reformmozgalom Algériában.....	55
JÓKAI RITA Korzika: egy sziget a nagyhatalmi vetélkedés középpontjában.....	71

Tahar Haddad és a laicitás

Noureddine SRAÏB

I.R.E.M.A.M.

Aix-en-Provence

Mielőtt témánkra rátérnénk, tisztáznunk kell a laicitás fogalmának jelentését és jelentőségét a muzulmán országokban, többek között Tunéziában, hiszen dolgozatunkban Tahar Haddadról és Tunéziáról lesz szó.

A laicitás fogalma tulajdonképpen az evilágitól és a spirituálistól való teljes függetlenséget foglal magába. A keresztény világban született meg és fejlődött ki a fogalom, egészen pontosan Franciaországban volt a legnagyobb hatással, ami abból állt, hogy megkérdőjelezték az egyház politikai hatalmát és hegemoniáját, azért, hogy kiszorítsák a politika irányításából. Ez később az állam és az egyház szétválasztásához vezetett. Az egyház vezető szerepe elméletileg a hitélet irányítására korlátozódott, az állam pedig a legtágabb értelemben vett politika irányításával foglalkozott. Így válna az állam Renan definíciója szerint *"semlegessé a vallások között"*.

Ugyanakkor a tunéziai szunnita iszlámra nem jellemzőek sem a katolikus egyház tulajdonságai, sem a síita iszlám szervezeti felépítése, amelynek megvan a maga hierarchiája. Ezt a kérdést boncolgatva Abdelkader Zghal úgy véli, hogy helyesebb lenne a szunnita iszlámot a protestáns egyházhoz hasonlítani, majd pedig a szekularizáció fogalmát a laicitásával felváltani, mert, mint mondja: *"Az angolszász társadalmakban az egyház nem az ellenreformáció európai országaiban megismert centralizált és burjánzóan bürokratikus modellje szerint épül fel, ezért itt a szekularizáció fogalma fejezi ki a legjobban ezen országok történelmi tapasztalatait. A katolikus országokban viszont a probléma a laicitás, a klerikalizmus és antiklerikalizmus fogalmaiban vetődik fel, vagyis politikai magatartásformákat kifejező szavakban..."*

Elméletileg az iszlám közelebb áll a protestáns hagyományhoz, amely nem ismeri el egy olyan bürokrácia létjogosultságát, amelynek egvedüli funkciója a szakrális irányítás."

Ezen összevetés után A. Zghal arra a következtetésre jut, hogy a szunnita iszlám *"nem alakított ki ugyan egy olyan egyházat, amelynek megvannak a maga bevételei és önálló szervezete, de létrehozott vallásos intézményeket, amelyek olyan mértékben erősek vagy gyengék, amilyen mértékben egy olyan állam fennhatósága alatt állnak, amelynek a központosító hagyománya arra ösztönzi az államot, hogy fennhatósága alá vonja a civil társadalom minden intézményét, beleértve a vallásos intézményeket is."*¹

A laicitás francia változata a leggyakrabban antiklerikalizmust jelentett, sőt ateizmust vagy vallástalanságot. Egyértelmű tehát, hogy ilyenkor nem szabad Tahar Haddadra alkalmaznunk azt az értelmezést, amelyet most bővebben is kifejtünk.

¹ Abdelkader Zghal, "L'Islam, les Janissaires et le Destour" in Michel Camau, *La Tunisie au présent. Une modernité au-dessus de tout soupçon?* Paris, CNRS, 1988., pp. 381-382.

Az ember és kora

Tahar al-Haddad 1898-ban született Tunéziában, Dél-Tunéziából, egészen pontosan Fatnassa környékéről származó családban.

Apja, Ali ben al-Hadj Belgacem ben Farhat al-Fatnassi baromfi-kereskedelemmel foglalkozott, amit testvérétől, al-Hadj Abderrahmantól örökölt, aki Mekkában halt meg, zarándokútjának teljesítése során. Ali haláláig, 1919-ig vezette az üzletet. Tahar tehát ebben a kiskereskedői környezetben nőtt fel. Sajnos semmit sem tudunk az anyjáról, ami, mint tudjuk, igen nagy hiányosság, hiszen ismeretes az anya szerepe a gyermekek nevelésében, főleg a maghrebi társadalmakban. Tahar a tanulmányait gyermekkorában, az alapfokú korániskolában, a *kuttá*ban kezdte, 1911-ben pedig beiratkozott a tuniszi Zitúnára, hogy középiskolai tanulmányait megkezdhesse, ezeket végül 1920-ban fejezte be. Tanárai között találjuk Abdelhamid Ben Bádísz sejket, aki ekkortájt Tuniszban tanított. Haddad tehát ezt a mozgalmas időszakot a Zitúnán töltötte, ahol 1910 óta állandóan tüntetések robbantak ki, a hallgatók annak az oktatási rendszernek a reformját követelték, amely nem volt képes válaszolni sem tartalmában, sem struktúrájában a kor követelményeinek, mert az oktatás folyamán csupán az alapvető klasszikus muszlim munkákat tanulmányozták. F. Ghazi igen behatóan foglalkozott ezzel a korról, ezért erre nem térnék ki részletesen.²

Miután 1920-ban megkapta diplomáját, a *tatwit*, T. Haddadnak lehetősége lett volna bekerülni jegyzői vagy más, a Zitúnát végzett diplomások előtt nyitott közigazgatási munkakörbe. Ő azonban a Muzulmán Jósolgálati Társasághoz ment el titkárnak, majd később egy tuniszi kereskedő, Mohamed el-Kemiri alkalmazottja lett. 1928-ban T. Haddad beiratkozott a tuniszi Jogi Iskolába, amely két éves képzés után adott diplomát. Vizsgáit azonban már nem tehetta le. Az Uralkodó Bíróságának határozata értelmében ugyanis nem léphetett be a vizsgaterembe, mert a Zitúna egyik bírósága megfosztotta őt minden címétől és diplomájától, megakadályozva azt, hogy közalkalmazotti állást vállaljon. Erre az időszakra, 1930-ra még visszatérünk, ekkor jelent meg T. Haddad *Imra' atuna fi's-sari'a wa'l-mugtama* című munkája.

A kort, amelyben T. Haddad élt, két jelentős eseménysor kísérte: a gyarmatosítás megszilárdulása és a nemzeti felszabadítási mozgalom radikalizálódása.

Az első esemény a hivatalos telepés-gyarmatosítást jelentette, amely az azt megelőző kolonizációt váltotta fel, amelynek során a földek a nagy pénzügyi és banktársaságok kezébe kerültek. Paul Sebag megjegyzi, hogy 1892-ben a franciák által birtokolt 443000 ha földterületből 416000 ha tizenhat tulajdonos kezében volt, ezek között hatalmas részvénytársaságok is találhatók. A hivatalos telepés-gyarmatosítás azt jelentette, hogy a telcpeseknek megkönnyítették a letelepedést a gyarmatosított földeken úgy, hogy elvették a tunéziaiak földjeit felvásárlás vagy kisajátítás útján, ha azok nem habuszjövodelemek voltak, valamint ravasz jogi üzleteken keresztül, mint például az enzel-bérlet, amely egy örökbérleti szisztéma, melyet a habuszjövodelekre is alkalmazhattak, amennyiben nem eladásról volt szó. Ez a hivatalos telepés-gyarmatosítás egy nagyon egyértelmű törekvésnek felelt meg, így igyekeztek a gyarmati hatóságok kompenzálni azt, hogy a francia lakosság számaránya kisebb volt, mint az olaszé vagy a tunéziaié, ez pedig

²M. F. Ghazi, "Le milieu zeitounien et la formation d'Abu'l'Quacim ach-Chabbi, poète tunisien (1909-1934), in.: *Cahiers de Tunisie*, (28), 4e trim. 1959., pp. 437-474.

veszélyt jelentett a francia gyarmatosításra nézve. Nem véletlenül, hiszen ismert volt az olaszok érdeklődése Tunézia iránt.

A tunéziaiak kezéből a franciákéba átmenő földbirtoktőke a régi birtokos arisztokráciát agrárburzsoáziává, a kis- és középtulajdonosokat pedig a telepesek vagy néhány gazdag tunéziai gépesített birtokán dolgozó egyszerű mezőgazdasági munkásokká változtatta. A falusi világnak ez a proletarizálása biztosította azt a munkacserét, amely hasznos volt a hatóságok számára oly fontos nagy gazdasági vagy stratégiai infrastrukturális munkák elvégzéséhez, esetleg nagy gazdasági társaságok számára bányászathoz. Ugyanakkor ez a rosszul képzett proletariátus növelte a munkanélküliség számát és ezzel még veszélyt is jelentett a gyarmati hatóságok és a telepesek számára, különösen inség vagy válság idején, amint az Tunéziában is előfordult. Ez a veszély elégedetlenségi mozgalmakban vagy szociális zavargásokban jelentkezett. Ez a félclem írta le Victor de Carnières-rel a következőket: *"A Tuniszi Régenység elfoglalásával Franciaország biztosítani akarta algériai határait és növelni akarta afrikai birodalmát, ugyanakkor nem építhet fel Tunéziában egy olyan tartós berendezkedést, amelyet a francia gyarmatosítás Algériában létrehozott. Csak saját lakosságának odatelepítésével teheti magáévá Észak-Afrikát... Másképpen fogalmazva a franciáknak Tunéziában privilegizált szerepet kell játszania, neki kell birtokolnia az állami földeket, az állami feladatokat, a fontosabb posztokat és állásokat."* Carnières így válaszolt az Ifjú Tunéziaiak mozgalmának bizonyos követeléseire.

Más hangot ütöttek meg latin testvéreikkel, az olaszokkal szemben. Ahelyett, hogy küzdöttek volna ellenük, a közös ellenségévé vált "bennszülöttek" elleni harcba akarták őket bevonni. Monchicourt, aki a beszédes Rodd Balek (arab jelentése: légy éber!) álnéven jelentette meg cikkeit a *Francia Afrika Bizottságának Értesítőjében*, a következőket írta erről a témáról 1920-ban: *"Az ő érdekük (az olaszoké és más európaiaké) ugyanaz, mint a miénk: egységet kell létrehoznunk a föld értékének hasznosítására és minden Tunéziában élő európai közös védelmére a bennszülöttek bizonyos csoportjainak fenyegető politikai követeléseit ellen."*³

Ez a telepes-politika azonban úgy tűnik, nem érte el a kívánt célt. Habib Burgiba 1931-ben írta egyik cikkében: *"...50 év után a 71020 francia lakosból mindössze 8214 foglalkozik a mezőgazdasággal, míg ugyanilyen tevékenységet 16392 olasz folytat, az előbbinek éppen a duplája."* Más megoldást kellett találni ahhoz, hogy ezt a nyugtalanító egyensúlytalanságot megszüntessék és megfordítsák, de legalábbis egyensúlyba hozzák az erőviszonyokat.

Ugy gondoljuk, ez volt a célja az 1923-as honosítási törvénynek. Az a lehetőség, hogy a francia állampolgári jogokat a tunéziaiak megkaphatták, arra ösztönözte őket, hogy a francia állampolgárságot válasszák abban a reményben, hogy ők is megkapják majd azokat az előjogokat, amelyeket a francia állampolgárok élveztek és javíthatják közhivatalnoki státusukat, ezáltal pedig életszínvonalukat. Ugyanakkor ismeretes az a kiterjedt sajtókampány is, amelyet a tunéziaiak ez ellen az asszimilációs és elszemélytelenítő kísérlet ellen folytattak, amelyet elutasítottak. Hiszen ugyanolyan fontos

³Cf. Charles-André Julien, "Colons français et Jeunes Tunisiens 1882-1912", in.: *Revue française d'Histoire d'Outre-mer*, 1967., t. LIV, pp. 87-150, et Rodd Balek, "La Tunisie après la guerre", in.: *Bulletin du Comité de l'Afrique française*, 1920., pp. 173-174.

volt számukra a kulturális és a vallási identitás megőrzéséért folytatott harc, mint a megélhetésért folytatott küzdelem. A későbbi események, mint például a Karthágói Eucharisztikus Kongresszus (1930) vagy a francia állampolgárságot felvevő elhunyt muzulmán tunéziaiak eltemetése a muzulmán temetőekben, mind ezt bizonyítják.

Ilyen viszonyok között élt tehát T. Haddad, politikai munkásságával és írásaival ő maga is hozzájárult a nemzeti identitásnak és a társadalmi mozgósításnak ezen párhuzamos kifejezésében, hiszen, mint azt látni fogjuk, T. Haddad egyszerre volt közíró és aktív politikus.

T. Haddad, a politikai aktivista és a szakszervezeti vezető

T. Haddad már 1920-ban, a tunéziai Alkotmányos Liberális Párt megalakulásakor belépett a szervezetbe, ahol valószínűleg a propaganda felelőse lett, ahogyan azt Ahmed Dur'i írja.⁴ Ugyanakkor A. T. el-Madanil közli a párt bizottságainak tagnévsorát, ahol T. Haddad nem szerepel.⁵ Az mindenesetre biztos, hogy T. Haddad nem töltött el hosszú időt a Desztúr Pártban. Igen hamar csatlakozott a vezetők magatartásában, akik semmi mást nem csináltak, csak egymás közt tanácskoztak, nem tartottak kapcsolatot a néppel, amely azt hitte, megvédi őt. Később pedig Hassan Guellati és Tahar Essafi reformista csoportja a párton belül legyőzte az Abdelaziz Thaalbi és Mohieddine Klibi által vezetett radikálisokat.

T. Haddad harcossága a sajtócikkein keresztül is megmutatkozott, amelyekben a tunéziaiak számára legfontosabb problémákat boncolgatta. Különösen társadalmi és politikai kérdésekkel foglalkozott, amelyeket elemzéseiben társított egymással.

Itt most nem térünk ki ezeknek a sajtócikkeinek a részleteire. Mindössze annyit kívánunk megjegyezni, hogy ennek az újságírói munkának a lényege megtalálható főművében, az *al-'Ummal at-tunisiyun wa zuhur al-haraka-niquabhiyya fi Tunis*-ban, amelyet az al-Arab kiadó adott ki Tuniszban, 1927-ben. Ez a munka Michel Lelong értékelése szerint "egy kiváló dokumentum a dolgozók helyzetéről és a tunéziai munkásmozgalomról Tunéziában, a húszas években".⁶ Valójában a szerző ebben a művében nemcsak összegyűjtötte legfontosabb gondolatait, hanem felvázolta a francia szakszervezeti mozgalomtól független, önálló tunéziai szakszervezeti mozgalom születésének körülményeit is, amelyet most már mi is jól ismerünk több olyan munkán keresztül, amely ezzel a témával foglalkozik. Ami minket itt leginkább érdekel, az az új és újító hang, amelyet Tahar Haddad vezetett be, aki szerintünk a gyarmatosított társadalomban megszületett tunéziai proletariátus értelmiségijévé vált. Haddad az intellektuális és a gyakorlati tevékenységet mindig is összeegyeztette. Emiatt és valószínűleg a kor marxista irodalmának hatására is laikusnak tarthatjuk őt, hiszen műve, az *al-'ummal*... alig tesz utalást az iszlámra.

Hamadi Sammoud támpontokat ad számunkra, amelyek segítségével meghatározhatjuk azokat a hatásokat, amelyek Haddadot érték az 1920-1930-as években

⁴Ahmad Dur'i, *Hayat at-Tahir al-Haddad*, Tunis, M.A.L., 1977., 144. p.

⁵Ahmad Tawfiq al-Madani, *Hayat kifah, mudakkarat*, fi Tunis 1905-1925, Alger, SNED, 1976., pp. 192.

⁶Michel Lelong, "Haddad et la civilisation du travail" in *IBLA*, (97) 1er trim. 1962., p. 36.

Tunézia értelmiségi köreiben.⁷ E szerint a tanulmány szerint valószínű, hogy Haddad érdeklődéssel olvasta a *Habib al-Umma* című újságot, amely emblémájának a sarlót és a kalapácsot, jelmondatának pedig a "Világ proletárjai, egyesüljetek!" jelszót választotta. Az újság 1921. október 23-án jelent meg először, szerkesztője pedig nem volt más, mint a Tunéziai Kommunista Föderáció tagja, Mokhtar el-Ayari, akit később Tahar Haddad és M'hamed Ali el-Hammi oldalán látunk viszont az első Tunéziai Munkások Általános Szövetségének (C.G.T.T.) megalakításakor.

Utalnunk kell Lenka Bokova munkájára, amely a tunéziai arab nyelvű kommunista sajtóval foglalkozik⁸, és amelyből megtudhatjuk, hogy T. Haddad szókészlete nagyon hasonló, sőt szinte teljesen megegyező volt azzal, amit a lapszerkesztők is használtak, sőt megegyezett a Louzon által meghatározott keretek között működő és az ő kezdeményezésére elinduló, Mahmoud Bourguiba és M. Ben Hassine által szerkesztett *Magalla* című újságéval, amely írásainak pedig az volt a célja, hogy bebizonyítsa azt, hogy Tunézia válságát csak a kommunizmus képes megoldani.

Tahar Haddadról szóló szakdolgozatában Afif al-Bouni bizonyos szavak, szócsoporthok előfordulásának gyakoriságát vizsgálta Haddad műveiben.⁹ A következő eredményre jutott: "Az *al-'Ummal-ban*, írja, a 11. és az 53. oldal (3. kiadás) között Haddad ezen a 42 oldalon 31 alkalommal használja a Termelés szót. Ugyanezek az oldalakon a Kölcsönös segítség és a Kooperáció 35-ször, a Tőke 39-szer, a Munka 52-szer, a Munkás vagy a Dolgozó pedig 54-szer fordul elő.

Ugyanezen kiadásban az 52. oldaltól a 92. oldalig, vagyis 40 oldalon keresztül, Haddad a Munka szót 68-szor, a Sztrájkot 82-szer és a Dolgozót 132-szer használja." Ebből a számításból a szerző nem vette bele azon igéket, melléknéveket, származékszavakat, amelyek az idézett szavakat helyettesíthetik és ugyanaz a jelentésük. A munkára vonatkozó szavak illetően sűrűsége egy olyan műben, amely a munkásmozgalomról szól, önmagában még egyáltalán nem meglepő. Annak az új hangnak a születését és fejlődését jelzi, amelynek T. Haddad volt a megalkotója, és amelyet 1927 utáni írásaiban megtalálhatunk, sőt még az 1933-as *Hawatirban* is.¹⁰

Sajtócikkei 1922 óta viselték magukon azokat a stílusjegyeket, amelyek későbbi írásaira is jellemzőek lesznek: szigorúság az elemzésekben, számokkal és tényekkel alátámasztott alapos érvelés, hiszen csak ily módon lesz valami igazán figyelmet keltő, anélkül, hogy elnéző lenne. T. Haddad egyszerű írásaiban elítéli a kolonializmust, vizsgálja a tunéziai morális és anyagi helyzetét, feltárja a hiányosságokat, és gyógyírt javasol azokra.

A szerző és a politikus számára egyaránt a gyarmatosítás az, amely felelős azért az elszegényedésért, amely a tunéziai társadalmat sújtja, azért az elszegényedésért, amely a társadalom szenvedését kiváltó gazdasági és társadalmi bajok okozója. De mindezekért nem

⁷Hamadi Sammoud, "Souci de spécificité chez un intellectuel tunisien, Tahar Haddad" in *IBLA*, (1), 1974., pp. 45-67.

⁸Lenka Bokova, *Aux origines de la presse communiste arabe en Tunisie (1921-1922)*, Analyse lexicale conceptuelle, Paris, Université de Paris VIII, Octobre 1981., 120 p. + Annexes, dact.

⁹Afif al-Bouni, *La personnalité de Tahar Haddad*, Aix-en-Provence, Université de Provence, 1976., p. 106, dact.

¹⁰Publié par Anouar Bousnia, Tunis, M.A.I., 1975., 100 p. Traduit par Nouredine Sraïb, *Tahar Haddad. Les Pensées et autres écrits*, Oran, C.R.I.D.I.S.H.S., 1984., 158. p.

kizárólag csak a kolonializmus volt a felelős, hanem maguknak a tunéziaiaknak is nagy szerepük volt abban, hogy a helyzet idáig jutott. Haddad honfitársai szemére veti a szervezethez hiányát, azt a hibás magatartást, hogy a problémáikra megoldást csak az adminisztrációtól várnak és soha nem gondolnak saját lehetőségeikre. Egy helyütt önzőnek, individualistának, féltékenynek írja le a tunéziaiakat. Megállapítja, hogy a társadalom megosztott és ostromozza a tunéziai városi lakosság felsőbbrendűségi komplexusát a falusiakkal szemben egy olyan pillanatban, amikor a tunéziaiak egységére lenne szükség a közös ellenség, vagyis a gyarmati rendszer legyőzése érdekében.

De a leg súlyosabb probléma a társadalom tehetetlenségéből ered, egy olyan társadalomból, amely az eltűnt, dicsőséges múlt emlékeiből él, ez pedig gátolja és akadályozza fejlődését. Az okok egyike abban rejlik, hogy *"eddig soha nem engedték meg értelmünknek, hogy kiszabaduljunk börtönéből, és hogy rátaláljon a szabadság és a siker útjára. Igazság szerint érzelmeink barátai és értelmünk ellenségei vagyunk. Szeretnénk a paradicsomban lenni, de gyűlöljük azt az utat, amely odavezet. Bukásunkat semmi más nem okozza, csak ezek a láthatatlan láncok, amelyek hozzákötnek bennünket szeretett múltunkhoz, ez a szeretet pedig együtt jár az ismeretlenséggel és a méltósággal."* (40. gondolat)

Bizonyára a tunéziai nép a felelős rossz életkörülményeiért. De nem kizárólag övé a felelősség. T. Haddad nagy felelősséget tulajdonít a papságnak és a vezetőknek. Két kategóriába sorolja őket: jók és hazugok. Így ír erről: *"A nép vezetői azok, akik lemondanak saját jogaikról, javaikról, családi kapcsolataikról, ha azok akadályozzák őket abban a munkában, amire az életüket feltették."*

A hazugok pedig azok, akik azért közelítenek a néphez, hogy önös érdekeiket érvényesíthessék, vagy legalábbis úgy intézhessék a dolgokat, hogy vagyonuk folyamatosan gyarapodhasson, akkor is, ha netán a szerencse nem mosolyogna rájuk, esetleg a sors sújtaná őket." (48. gondolat)

Ez a fatalizmus és a múltnak ez az imádata minden valószínűség szerint az iszlám hibás értelmezésének köszönhető, amelyet néhány hittudós igyekezett ráerőltetni a muzulmánok lelkiismeretére, megfosztva ezzel az iszlámot egyik legpozitívabb tulajdonságától, mégpedig attól, hogy képes legyen alkalmazkodni az idő és az adott pillanatok követelményeihez. T. Haddad így látja az iszlám igazságát: *"Az iszlám lázadás a régi ellen, felhívás arra, hogy szabaduljunk meg őseink és elődeink másolásától, ösztönzés egy új és termékeny élet megteremtésére."*

De maguk a muzulmánok azok, akik őseiket tisztelve és saját magukat lebecsülve gátat szabnak maguk és az élet közé." (3. gondolat)

Pontosan az iszlámnak ezen pozitív értelmezésén keresztül fejti ki T. Haddad a muzulmán tunéziai nő emancipációjának problematikáját.

T. Haddad, a nő és az iszlám

Az *al-'Ummal* bevezetésében található meg a tunéziai társadalom helyzetének elemzése, T. Haddad ebben már jelzi, hogy a tunéziai család anyagi és szellemi nyomorban él, amelyet az elszegényedésnek köszönhet. A szerző a problémát a jelen kontextusába helyezi, ugyanakkor kiegészíti egy igen régi gondolatmenettel, amely a nőnek az iszlámban.

betöltött szerepével és ottani helyzetével foglalkozik, amint azt már Mohammed Senoussi és Ahmed Ben Dhiaf a tizenkilencedik században is kifejtették.¹¹

T. Haddad számára ez a nő "a férfi anyja" és "kiegészítője és a társadalom felelősségben és mennyiségben, a legkülönbözőbb területeken jelen lévő termelő erő". (Imr. 2. old.) T. Haddad a bevezetés kezdetétől vitába száll azokkal, akik a nőt csak a kényelem egyik elemének tartják, akinek nem adnak a véleményére és nincs lehetősége önállóan felelősséget vállalni. Elvből vagy bizalmatlanság miatt nincs joga a kultúrához és még kevésbé a munkához. Ezeket a parancsokat mindig is az erkölcs és az iszlám nevében hirdették meg. Láthattuk azonban, hogy T. Haddad számára a vallás nem valamiféle megkövesedett rendszer, hanem az iszlámnak alkalmazkodni kell tudnia a modern élet fejlődéséhez.

A szerző az iszlám hittudósai ellen lépett föl. Szemükre veti, hogy leragadnak a szövegeknél, bennük keresik a saját igazságukat vagy "az" igazságot, ahelyett, hogy megpróbálnák a szövegeket a valósággal, a mai élettel szembeállítani. Támadásaiban T. Haddad egyre inkább közeledett ehhez az állásponthoz, egyre inkább úgy ítélte meg a muzulmán nő fejlődését és emancipációját, legyünk akár Tunéziában, akár Egyiptomban, mint Muhammad 'Abduh, amint azt Mongi Chemli aláhúzza és még inkább, mint Quacim Amin, ahogyan azt Albert Hourani is megjegyezte.¹²

A nő férfi általi értelmezése Haddadnak ezen, igaz később leírt gondolatában jelenik meg, ami mégis összefoglalja egész látásmódját: "Szeretjük és gyűlöljük a nőt: szeretjük, amikor zsákmány a kezünkben, még ha felkavarja is életünket. De gyűlöljük őt, amikor szabad és független. Az igazság az, hogy el tudunk jutni az élvezetig a szerveink izgatásával, de nem tudunk eljutni odáig lelkünk és szellemünk ösztökélésével." (17. gondolat)

Összességében tehát T. Haddad a női emancipációt szorosan hozzáköti a férfi mentalitás megváltozásához úgy, hogy közben megszabadítja ez utóbbi szellemét a téves ítéletek és az iszlám szellemiségével ellentétes nézőpontoktól. A szerző pontról pontra megvizsgálja a nő helyzetét az iszlám korai szakaszában és azokat a problémákat, amelyekkel később szembesülnie kellett, főleg mióta a gyarmatosítás megszilárdult Tunéziában és mióta ez a tény új típusú problémákkal állította szembe a tunéziai családokat. Az elszegényedés elősegítette a prostitúció elterjedését, az alkoholizmus fellazította a családi kötelekeket és oka lett számos családi tragédiának, amelyeket a feleség eltaszítása okozott. Ezzel kapcsolatban T. Haddad megállapítja és sajnálja, hogy az igazságszolgáltatásból hiányzik a válás fogalma, amely a feleség eltasztását helyettesíthetné. A férfiak irtóznak a modern igazságszolgáltatás bevezetésétől, amely ugyanolyan feltételekkel ítélné meg őket, mint a nőket, mégpedig az alapján, hogy a házastársak közül melyik a bűnös. T. Haddad ilyen típusú igazságszolgáltatás megteremtését követeli.

¹¹Cf. Ali Chennoufi, *Mohamed es-Senoussi, l'homme et l'oeuvre*, Tunis, Publications de l'Université de Tunis, 1977., pp. 118-143 ainsi que Moncef Chennoufi, "Risalat Ahmad ibn abi'd diyaf fi'l mar'a" in: *Hawliyat al-gami'a at-tunisiyya*, V, 1968., pp. 49-118.

¹²Mongi Chemli, "Quadiyyat al-mar'a fi tafsir al-manar" in: *Hawliyat al-gami'a at-tunisiyya*, (3), 1966., pp. 5-27, et Albert Hourani in: *Arabie thought in the liberal age 1789-1939*, London, New York, Toronto, Oxford University Press, 1956.

De mindez nem elégséges. A férfiaknak és a nőknek olyan nevelést kell kapniuk, amely műveltebbé teszi őket. A gyerekek azért műveletlenek, mert az anyák is azok. A nők zárt ajtók mögött nőnek fel, olyan nevelést kapnak, amely tele van mitológiával, tündérmesékkel, csodákkal és a férfinak való alávetettséggel. Ezért mihamarabb olyan nevelést kell adni a nőknek, hogy azok *"olyan anyákká váljanak, akik kultúrájuk erejénél fogva képesek talpraesett gyermekeket nevelni, akik a feladataikat is ellátják."* (Imr. 86. old.) Haddad mindehhez hozzáteszi: *"A feladat többet követel tőlünk, mint valaha, ki kell vezetnünk a nőt az elmúlt századok elmaradottságából és élő emberré kell tennünk őt, aki velünk, férfiakkal az élet minden területén oly mértékben egyenlő, amilyen mértékben azt a lehetőségei megengedik, amelyek viszont a kultúrával és az oktatással növekednek."* (Imr. 87-88. old.) Sürgeti az oktatás fejlesztését a társadalmi haladás érdekében és rámutat az értelmiség felcsováltságára a népi tömegek művelésében, ami azért lényeges, hogy azok tudatában legyenek azon gondok súlyosságának, amelyek előtte tornyosulnak. A siker egyik feltétele pedig az, hogy a tunéziaiak önmagukra számítsanak, ahelyett, hogy arra a segítségre várnának, amit a kormány majd megad számukra. T. Haddad szerint: *"Haldokló nép az, amely mindennapi kenyerét úgy kéri, mint az állatok és semmi mást nem kíván."*

Virágzó nép pedig az, amely élete jobba tételének érdekében egy felsőbbrendű célt tűz ki maga elé. Nem gondol immár mindennapi kenyerére, csak ennek a célnak az elérésére." (39. gondolat)

Világossá vált tehát, hogy a női emancipáció problematikája erősen függ a társadalom egészének a fejlődésétől. A megoldás pedig mindenképpen a tunéziaiak, nem pedig a hatalom kezében van. A szerző ezért sürgeti, hogy a tunéziaiak hozzák létre a maguk kulturális vagy gazdasági szervezeteit, amelyek enyhíthetnék azokat a gondokat, amelyek a gyarmati hatalom hivatali hanyagságainak a következményei. Ez azonban egyáltalán nem volt könnyű dolog különösen, ha számításba vesszük azt, hogy mennyire megosztottak voltak egyrészt a politikai szervezetek, másrészt a Zitúnát végzett értelmiségi körök.

Legalább két példa említhető, ahol a szembenállás igen kemény volt: először is a CGTT alapítását követő időszak 1924-ben, majd T. Haddad művének, az *Imra'atuna fi's-sari'a wa'l-mugtama'*-nak a megjelenése 1930-ban. Minket most ez a második esemény érdekel, mert olyan vélemények kerültek ekkor a felszínre, amelyek teljesen ellentétesek voltak T. Haddad véleményével, valamint ezeken a nézeteken keresztül informálódhatunk arról, hogy milyen szellemi állapotban volt ekkor a Zitúna oktatóinak egy része, akiknek Mohammed Salah Ben Mrad sejk volt a szóvivőjük. A sejk 1931-ben publikálta *al-Hidad 'ala imra'at al-Haddad* című munkáját, amellyel ki akarta *"javítani a tévedéseket, el akarta ítélni az istenkáromlást és azokat az eretnek újításokat, amelyek az Imra'atuna fi's-sari'a wa'l-mugtama' című könyvben találhatók."* Ezt az alcímet adta M. S. Ben Mrad a könyvének, amelyben szemérmesen vetette egyeseknek többek között azt, hogy túl sok időt vesztegettek el arra, hogy Bourget vagy Zola műveit olvassák, ahelyett, hogy a Koránnal foglalkoztak volna, amely az ismeretek kimeríthetetlen forrása. (*al-Hidad*, 5. old.) Más Zitúnát végzettek nem osztották ezt az álláspontot. Mohammed al-Hlioui leveléből idézünk, amelyet Abu'l-quacim Chebbinek írt, amelyben arról tiltakozik, hogy nem nagyon ismert *"a szép és gazdag francia irodalom. Érdeklődve tanulmányoztuk az egyiptomi írók műveit, amelyek különböző aspektusai hatást gyakoroltak ránk, ugyanakkor, amint azt te is tudod, ezek a művek rosszabbak és haszontalanabbak, mint a francia irodalomban"*

található gondolatok." ¹³ Ez a példa is jól mutatja azt, hogy milyen elméleti viták folytak Tunéziában, a harmincas években, amelyek T. Haddad műve körül robbantak ki. A vitából a konzervatív csoport került ki győztesen, hiszen T. Haddadot megfosztották címeitől és jogaitól azután, hogy az egyházi hierarchia és az uralkodó udvara beavatkozott. Igaz azonban az is, hogy a küzdelem nemcsak ideológiai sikon folyt. T. Haddad mellett Franciaország tuniszi főrezidense is tudatában volt ennek, hiszen mindketten látták a Zitúna vagy az iszlám jog hierarchiáját védelmezők reakcióját, akik ahelyett, hogy az iszlámot védték volna, amelynek a nevében beszéltek, igyekeztek megőrizni politikai és társadalmi privilégiumaikat. (*A Francia Köztársaság Főrezidense és Teljhatalmú Miniszterének levele a Külügyminiszter Úrnak Párizsba, Tunisz, 1930. nov. 15., CDN, A-3-33-as dosszié, valamint Tahar Haddad levele a Főrezidensnek 1930. december 4-én, CDN, A-3-33-as dosszié.*)¹⁴ Eközben a Zitúna fiatal lányok oktatásával ellenséges tanárainak némelyike nemhogy korániskolába, hanem egyenesen a *khaznadari* Sion Miasszonyunk templom apácánővéreinek iskolájába íratta leánygyermekét. Láthatjuk, hogy a tét nem vallási jellegű, hiszen a mű első részét, amely a szerző elleni egyre nagyobb felzúdulást okozta, azok a válaszok táplálták, amelyeket a Zitúna egyes sejkjei arra a kérdőívre adtak, amelyet T. Haddad adott nekik. T. Haddad ócsárlói vallási alapon támadták őt, szemére vetve, hogy az iszlám dogmáira alapozott evolucionista elméletet hirdetett, amelyek elvből megingathatatlanok, ahelyett, hogy egy olyan jogalkotás megteremtését követelte volna, amely megfelel a kor szellemének, fenntartva az iszlám *sari'a*-t, és ahelyett, hogy más jogi iskolák között olyat keresett volna, amelynek az intézkedései és az elmélete képes enyhíteni például a malekita rítus szigorúságát.

Nehéz részleteiben vizsgálni azt az összehangolt támadást, amit T. Haddad művének megjelenése váltott ki. Csak arra hívjuk fel itt a figyelmet, hogy a vita rámutatott azokra az igen markáns ideológiai tendenciákra vagy helyenként inkább ellentétekre, amelyek Tunéziában vagy inkább Tuniszban a konzervatívok és a liberálisok között húzódtak, hiszen úgy tűnik, hogy T. Haddad nem kötötte le az ország vidéki lakosságának az érdeklődését, a vita a tuniszi értelmiségi körökre korlátozódott.

Miközben a konzervatív értelmiségiek vallási síkra terelték a vitát, addig az európai többségű laikusok politikai kérdést csináltak belőle és megvédték T. Haddadot a szólásszabadság nevében. Ez volt a tárgya annak az összejövételnek is, amelyet T. Haddad tiszteletére szerveztek 1930. október 17-én. A rendezvényen a résztvevőknek hitet kellett tenniük a gondolatszabadság és a szociális és politikai reformok mellett, amelyek kivezetik majd a tunéziai nemzetet abból a válságból, amellyel irányítóinak, vallási vezetőinek és gyarmati hatalomhoz közel álló értelmiségieknek a szeme láttára küszködik. Ez utóbbiak a vitát hamar az iszlámra szűkítették, azt politikai céljaik elérésére használták fel, amiből a gyarmati hatalom húzott hasznot, amint azt a főrezidens által a francia külügyminiszterhez írt levél egy részlete is bizonyít, amely a muzulmán társadalom szellemi állapotáról szól a vallási kérdés kapcsán: "Ez a helyenként éles hangú vita számunkra egyáltalán nem kellemetlen, mert olyan témáról folyik, amelyhez közvetlenül nincs közünk, ugyanakkor

¹³ Mongi Chemli, "Quadiyyat al-mar'a fi tafsir al-manar" in.: *Hawliyat al-gami'a at-tunisiyya*, (3), 1966., pp. 5-27. et Albert Hourani in.: *Arabie tough in the liberal age 1789-1939*, London, New York, Toronto, Oxford University Press, 1956.

¹⁴ Ez a két levél megtalálható in *Tahar Haddad... op. cit.* pp. 127-137.

lefoglalja a bennszülött sajtó figyelmét, amely egy időre megfélekedett azokról a mindennapos támadásokról, amelyeket a Protektorátus kormánya ellen szokott intézni."

A Szocialista Párt a *Tunis-socialiste* című újságon keresztül T. Haddad védelmére kelt és csatlakozásra szólított fel minden újságíró a szólás- és kifejezés-szabadság védelmében. Felszólítása azonban visszhang nélkül maradt. Ch. Khairallah írta a következőket: "*A La Voix du Tunisien nem fog válaszolni Cohen-Hadriának. Csak annyit fog mondani neki: vigyázzatok!*"¹⁵

Ez az álláspont rámutat a vallási kérdés bonyolultságára a muzulmán társadalmakban az antikolonialista harc időszakában, amint azt az a vita is bizonyítja, amelyet H. Burgiba és Joachim Durel között robbant ki a fátyol viseléséről még T. Haddad könyvének megjelenése előtt, Habiba Menchari asszony előadását követően, amelyet Alexandre Fichet szervezett a *Tribune libre de l'Essorban*. H. Burgiba lényegében azt mondta, hogy a vallás és a szokások személyiségünk integráns részét képezik. Még nem jött el az az idő, amikor le kéne mondanunk róluk. "*Érdeünkben áll-e -írja-, hogy siettessük -átemenet meghagyása nélkül-, erkölcsseinknek, jó vagy rossz szokásainknak az eltüntetését, pedig ezek a kis semmiségek, hármát is mondjanak, együtt alkotják a személyiségünket? Válaszom erre azok között a rendkívüli körülmények között, ahol most élünk, csak kategorikus lehet: Nem.*"¹⁶ Anélkül, hogy kiejtené a vallás szót, a szerző felhasználja azt J. Durel asszimilacionista messianizmus elleni támadásában, amelyet H. Burgiba "durellizmusnak" vagy "sántító szocializmusnak" nevez.¹⁷ Tudjuk jól, hogy magának H. Burgibának a kezdeményezésére hirdették ki 1956 augusztusában a személyi jogállásról szóló törvénykönyvet, ezzel pedig a fátyol kötelező viselete megszűnt, amit már T. Haddad is követelt a tunéziai nők emancipációja érdekében.

Ez arra késztet bennünket, hogy aláhúzzuk T. Haddad aktualitását azokban a vitákban, sőt ideológiai csatározásokban, amelyek ma folynak Tunéziában, és amelyekben a személyi jogállás a céltáblája bizonyos csoportoknak, amelyek különös módon újra előveszik egy más történelmi környezetben a 30-as évek konzervatív beszédeinek terminusait. Ugyanazt a kérdést tesszük fel, amit Abdelkader Djaghoul is feltett, amikor a Maghreb két világháború közötti időszakáról beszélt: "*Olyan kulturális válság volt, amelyet nem lehet kétoldalú szembenállásra egyszerűsíteni, az Európa felé forduló "fiatal" maghrebiek és a modernitás az egyik, a "vieux turbanok" a másik oldalon, akik arra törekedtek, hogy fenntartsák, és alapjaiban felélesszék az iszlám örökségét.*"

Algériában a vallási közösség vezetője, Ben Rahhal, az iszlám elkeseredett védelmezője és az *ihadita sejk*, Bayyoud voltak egy olyan modernizáció kezdeményezői, amely bizonyos szempontból hatékonyabb volt, mint amit az ifjú algériaiak javasoltak. Mit mondjunk akkor a tunéziai Tahar Haddadról, a buzgó muzulmánról, aki a Zituna hagyományai szerint nevelkedett, és aki egyike volt a tunéziai munkásmozgalom megteremtőinek és a női szabadság leghívebb védelmezőinek?" (A gondolatok és más írások előszava, 7. old.)

¹⁵Elie Cohen-Hadria, *Du protectorat français à l'indépendance tunisienne. Souvenir d'un témoin socialiste*, Nice, C.M.M.C., 1976., p. 89.

¹⁶Habib Bourguiba, *Articles de presse. 1929-1934.*, Tunis, C.D.N., 1967., p. 89.

¹⁷Uo. pp. 6-20.

Két dolog is van, amely el kell, hogy gondolkodtasson bennünket arról a fontos kérdésről, hogy melyek a legmegfelelőbb kritériumai annak a folyamatnak, amely által megértjük és elemezzük az egyénnek az eseményekkel vagy a társadalommal szemben elfoglalt pozícióját. Vagyis igaz-e az, hogy adott nevelés, adott társadalmi, földrajzi eredet vagy más tényezők közrejátszanak abban, hogy ilyen vagy olyan politikai magatartást veszünk fel, hogy ilyen vagy olyan filozófiai gondolkodást alakítunk ki magunknak egy adott pillanatban? T. Haddad esetét véve igen nehéz azt gondolnunk, hogy a Zitúna döntő hatással lett volna az ő intellektuális fejlődésére. Műve (*at-Ta'lim al-islami wa harakat al-islah fi gami' az-zaytuna-Tunis*, M.T.E., 1981., 114. old.) bizonyítja mindezt. T. Haddad dialektikus érvelése, amint azt elemzéseim, de főleg a Gondolatok bizonyos részein keresztül észrevehettük, nagyban különbözik attól, amit a Zitúnán tanultak, nem beszélve a középfokú oktatási intézményekről, ahol még mindig a pozitívizmus volt az uralkodó.

T. Haddad érvrendszere ugyanis a hegeli és a marxi dialektikával van átítva. Először is megállapíthatjuk, hogy az ellentmondások elválaszthatatlanok egymástól, másodszor pedig azt, hogy T. Haddad mindig a valóságra támaszkodik érvei igazolásakor. Vegyünk néhány példát! Számára: *"Az élet olyan egység, amely még az ellentéteket is összefogja. Így például az elnyomás szüli a szabadságot, ugyanúgy, ahogyan a trágya miatt lesz a virág tiszta szivű, miatta lesz az illata csodálatos, színei pedig vidámak."* (16. gondolat) Továbbá: *"Mivel nem vagyunk tisztában a világ dolgaival, amikor azt mondjuk: az európai államok azért alakultak, hogy megteremtsék az igazságot és a jogot, ahogyan azok is ugyanezt gondolják, akik ezen államok elnyomása alatt élnek, ezért sokkal inkább azt kellene mondanunk, hogy ezek az államok azért jöttek létre, hogy anyagi előnyt húzzanak az alávetett népek erőfeszítéseiből és országaik gazdagságából."* (46. gondolat)

Tudomásunk szerint azonban a szerző soha nem vonta kétségbe a muzulmán vallás mint intézmény létjogosultságát. (Intézményen értünk mindent, ami nem természetes eredetű.) A vallást a haladó célok elérésének eszközeként értelmezte, miközben a Zitúna egyes tanárai konzervatív, sőt reakciós célok szolgálatába akarták állítani azt.

Laikus volt-e Tahar Haddad?

Ezek alapján nem mondhatjuk azt, hogy T. Haddad laikus lett volna abban az értelemben, ahogy mi is értelmezzük ezt a fogalmat, vagyis úgy, ahogy azt Franciaországban használják. T. Haddad *"laikussága"* úgy értelmezte a vallást, mint a haladás egyik tényezőjét és nem úgy, mint az elmaradottság egyik intézményét, ahogy azt H. Burgiba tette az *igti*had fogalmára támaszkodva.

"A gondolkodás (az érvelés) az élet kezdete, de szembeállítjuk vele a hitetlenség jegyverét azért, hogy a nép fellázadjon ellene."

"Hol kell kezdenünk hát az életet, amit a népnek követelünk?" (57. gondolat)

Nem állunk-e így közelebb Mohammad Abduhoz, mint Karl Marxhoz? T. Haddad mindig is azt állította, és azt hangsúlyozta, hogy a vallás nem akadályozta annak, hogy a legkedvezőtlenebb helyzetű társadalmi csoportok életkörülményein javítsunk, és hogy a tunéziai nők emancipálódnak, amit a szerző elkerülhetetlennek ítélt. Ezekkel a szavakkal hívja fel erre a főrezidens figyelmét 1930. december 4-én: *"Mit követtem el? Kiadtam egy könyvet és elmondtam a véleményemet. Iliába fogadják bizonyos csoportok különböző okokból ellenségesen ezt a véleményt, amely öt vagy tíz év múlva teljesen elfogadott lesz,*

sőt elengedhetetlen lesz életünk viteléhez és az idő múlásával egyre fontosabb és helyesebb lesz." (Gondolatok és más írások, 136. old.)

T. Haddad "laicitását" úgy lehetne definiálni, mint a világi dolgok "vallástalanítását", mert a vallás hatalma a hitből ered, ami viszont csakis személyes dolog lehet. A Djaghoultól idéznék megint, aki T. Haddadot nagy hatású értelmiséginek tarja: *"mivel ő a szintézis kísérletének az embere és nem pedig a maghrebi értelmiséggel szembeni kompromisszumé, amely a nyugati és az iszlám civilizáció közötti kapcsolatokat korlátozottan átvett szakkifejezésekkel és a kritikátlan "rám tartozik" megőrzésével képzelel, mégis Tahar Haddad semmiféle gátat nem szab a külső dolgok átvételének, sem az iszlám tradíciók megkérdőjelezésének."* (Id. mű 9. old.)

Másrészt T. Haddad művének jelentősége és nem részletei adják aktualitását, amely A. Djaghoul szerint abban áll, hogy megmutatja, hogy a *"a maghrebi társadalmak modernizációjának problémája máshogy is fölvetődhet, mint azt a hagyományos Iszlám-Nyugat párosban megszoktuk, mert a modernizáció nem feltétlenül jön az iszlámon kívülről, hanem azt úgy kell elképzelni, mint egy dinamikus belső folyamatot, amely az iszlám társadalmakban zajlik olyan társadalmi terv keretei között, amely a társadalom egészének emancipációját szíven viseli."* (Id. mű) Ez pedig egymás mellé állítja T. Haddad muzulmán támadóit az iszlám más ellenségeivel.

Tahar Haddad mindenképpen a Szabadság, mindenféle szabadság embere volt és marad, amit ő így határozott meg: *"A rend születésekor fiatal és erős, de később megöregszik és elgyengül. A szabadság viszont olyan virág, amelynek fiatalosága örökké tart."* (61. gondolat)

*Maghreb, Svédország és a nemzetközi kereskedelem**

Mezri BADIRA
Tuniszi Egyetem

Svédország a XVIII. század első felében nyitott konzulátusokat a Maghreb-országokban.¹ Arra törekedett, hogy konfliktusait megszüntesse az észak-afrikai országokkal, és baráti kapcsolatokat alakítson ki velük. Milyen szerepet játszott a kapcsolatok kialakításában a skandináv országok nemzetközi kereskedelme? A cikkben erre a kérdésre próbálunk választ adni.

A Maghreb-országokban állomásozó svéd konzulok jelentései a XVIII. század elejétől megemlítik, hogy az észak-afrikai országok Svédországból főként az alábbi árucikkeket importálják: fát, vasat, puskaport, szurkot, ágyút, deszkát, vitorlavásznat. Svédországba pedig főleg sót exportálnak. Mivel a Maghreb-országoknak ekkor nincs kereskedelmi flottája, a svédek kifizetődő üzletet látnak hajóik kölcsönzésében: ezek a hajók mindkét irányba szállítottak és jelentős nyereségre tettek szert.²

A XVIII. század elejétől Svédország szerződéseket köt a Maghreb-államokkal. A szerződések a két fél közötti kereskedelmi kapcsolatokat fontosságát bizonyítják. Az ellenségeskedések megszüntetését rögzítő első cikkely után általában mintegy húsz más cikkely kimondottan a kereskedelmi érdekekkel foglalkozik:

- a kereskedelem szabadságának deklarálása,
- a két nemzet hajóit érintő kölcsönös biztonság garantálása,
- a svéd kereskedőknek szabad adásvételi lehetőség minden észak-afrikai kikötőben úgy, hogy csak 3% vámot kell fizetni az áruk be- és kivitelekor,
- azok a svéd hajók, amelyek nem rakodnak ki eladásra szánt árut, nem fizetnek semmilyen vámot és szükségleteiket is vámfizetés nélkül szerezhetik be,
- Tripoli és Tunisz köteles sót exportálni Svédországba.

Ezenkívül a szerződések tartalmaznak még a Maghreb-országokban élő svéd kereskedőkre vonatkozó kedvezményeket.³

Az abszolút királyság korszakának lezárultával (1720 körül) a hajózás és a kereskedelem kérdései mind nagyobb szerepet játszottak a svéd politikai életben. A *Rikstagban* (parlament) 1723 körül vita folyt az ország kialakítandó gazdaságpolitikájáról. A központi kérdés az volt, hogy hogyan ellensúlyozzák a svéd kereskedők érdekeit sértő angol hajózási és kereskedelmi törvényeket. Ezt egyrészt a hajózási politika reformjával kívánták elérni, másrészt pedig úgy, hogy a külkereskedelem, a kereskedelmi flotta tranzitjogainak növelése révén ösztönözzék a nemzeti manufaktúrák termelését.

A viták eredményeként született meg 1724-ben a "produktplakat", amely hasonlóan az angol hajózási törvényekhez, megtiltotta az árubehozatalt olyan külföldi hajóknak,

* *Revue d'histoire maghrébine*, 7-8. szám (1977). Kissé rövidített változat.

¹ 1729-ben Algirban, 1736-ban Tuniszban, 1741-ben Tripoliban s végül 1763-ban Tangerben.

² Riksarkivet (Stockholmi Nemzeti Levéltár), Kommerskollegium, Huvudarkivet, Skrivelser fran Konsuler (1651-1919) Algir, 8-11. kötet 1730-1905; Tunisz 468-470. kötet 1737-1906; Tanger 640-641. kötet 1768-1904; Tripoli 467. kötet 1741-1893.

³ Riksarkivet, Konzulátet; Tunis 2. k. Ld. még: *B. Boethus: Sveriges traktater med frammande magter*. 8. k. 1723-1771. Stockholm, 1915.

amelyek nem az áruszállító országé vagy gyarmataié voltak. Az 1722-es liberális döntésekkel együtt a törvény jelentősen támogatta a svéd kereskedelmi flottát, mert neki biztosította a hazai tonnatartalom forgalmának nagyobb részét. A "produktpolitikát" a svéd hajózási politika legradikálisabb reformjának, a merkantilizmus gyümölcének lehet tekinteni. Egyik első eredménye az Ostindiska Kompaniet (Kelet-Indiai Társaság) megalapítása volt. A Társaság gyümölcsöző kereskedelmet bonyolít le Kínával, fejleszti a svéd kereskedelmi flottát, növeli a kereskedelmi forgalmat a mediterrán országokkal.⁴ Ebben az időben a Földközi-tengert, a nemzetközi kereskedelem életbe vágóan fontos útvonalát, az észak-afrikaiak uralják. Adófizetésre kötelezik az európai országokat és az Egyesül Államokat, amelyek csak így tudják garantálni mediterrán kereskedelmük biztonságát.

A Rikstag tisztában volt a svéd kereskedelmi flottát a Földközi-tengeren zavaró tényezővel, ezért "baráti és kereskedelmi békeszerződés"-tervezetet készít el 1723-ban, és elfogadásra javasolja a Maghreb-országoknak.⁵ A szerződést Algír 1729-ben, Tunisz 1736-ban, Tripoli 1741-ben, Marokkó 1763-ban írta alá. Azért, hogy a baráti és békés kapcsolatok fennmaradjanak, Svédország közel száz év alatt a négy maghrebi hatalomnak 9 millió 334 ezer riksdalért fizetett, azaz több mint 37 millió svéd koronát.⁶ Megalapították a Királyi Hajózási Bizottságot, hogy intézze az adóügyeket, irányítsa a konzulátusokat és ügyeljen a Maghrebbe kötött béke fenntartására. Ennek a bizottságnak a kiadásai az említett száz év alatt meghaladták a 23 millió riksdalért. Ezenkívül a Maghreb-országok még komoly ajándékokat is kaptak Svédországtól, főleg fegyvert és haditengerészeti felszereléseket. Fölmerül a kérdés: azért áldozott ilyen jelentős összegeket Svédország, mert nemzetközi kereskedelmének érdeke így kívánta?

Többé-kevésbé kielégítő választ kaphatunk az először itt közölt *A Királyi Hajózási Bizottság története* c. dokumentumból.⁷ Kutatásaink folyamán bukkantunk rá a stockholmi levéltárban. Emlékirat formában, dátum és szerző megjelölése nélkül svéd, francia, angol és olasz nyelven készült.

A Királyi Hajózási Bizottság története

Az 1723-as országgyűlésen minden import- és exportcikkre "rendkívüli adó" címen adót szavaztak meg, azért, hogy hozzájáruljanak azokhoz a költségekhez, amelyek a svéd kereskedelem megvédéséhez szükségesek a maghrebi kalózok és hajótulajdonosok ellen a Földközi-tengeren.

1724-ben létrehozták a Királyi Hajózási Bizottságot, hogy kezelje és felhasználja az összegeket. A Bizottságot, hogy a lehető leggyorsabban felfegyverezhesse a szükséges hajókat, Götteborgba telepítették. A Bizottság tagjait, amint ez minden intézménnyel kapcsolatban szokás volt a "szabadság korának" nevezett időszakban, a

⁴ Erről az új svéd gazdaságpolitikáról ld.: E. F. Heckscher: Den Svenska handelsjöfartens ekonomiska historia sedan Gustav Vasa. Uppsala, 1940., S. Högborg: Svensk medelhöfart ooh Sveriges handel med Portugal under Napoleontiden. *Forum naval*, 19-20. sz. 16-42. old., S. Carlsson: Svensk Historia 2. k. Stockholm, 1970.

⁵ B. Boethus: i. m. 115. old.

⁶ J. H. Kreüger: Sveriges förhallanden till barbaresk staterna Afrika. 2. k. Stockholm 1856., 45. old. A koronára történt átszámítást Söderberg közzegadás végezte a század elején.

⁷ Riksarkivet, Konsulater i Tunis 10. k.

király és a Rikstag közösen nevezte ki. 1724-ben a Királyi Hajózási Bizottság elnökévé báró Ornfelt admirálist nevezték ki.

A Bizottság az első utasítást 1728. március 4-én kapta. Létrehozása előtt Svédország kereskedelme a Földközi-tengeren sokkal szerényebb volt. Az odairányított hajókat pedig nagy ágyúkkal és egyéb fegyverekkel szerelték fel, sőt lőszeresládákat is tároltak, hogy szükség esetén felrobbanthassák a hajókat. Mindezek a berendezések igen nagy helyet foglaltak el, és olyan magas kiadásokat jelentettek, amelyeket a kereskedelem már nem volt képes elviselni.

1667-ben, XI. Károly uralkodása idején tettek néhány próbálkozást arra, hogy békeszerződést kössenek a barbáriai államokkal. Ez a következőképpen történt: a svéd korona Phoenix nevű hajóját a tengerészekkel együtt átengedte egy Azevada nevű portugál zsidónak, akit tehetsége miatt Hollandia ajánlott. A király megparancsolta Azevadának, hogy menjen a hajóival Salée-ba, Algirba, Tuniszba, Tripoliba és tárgyaljon az ottani kormányokkal, s érje el a békeszerződés megkötését úgy, hogy minden szerződésben legyen 20 cikkely. Tartalmának lényege pedig a következő legyen: ezután egyetlen svéd se legyen rabszolga, és minden svéd hajó szabadon közlekedhessen. A barbáriai országokban található svéd-rabszolgákat kiváltják, de váltságdíjuk nem lehet több 300 kemény piasternél fejenként.

Az utasítások szerint Azevada köteles volt tanácsot kérni Eosander államtitkártól, aki később Liljeroth néven nemesi rangot kapott.

Azevadának 80 ezer riksdalért ígérték, ha néhány szerződést köt barbáriai államokkal, de sajnos küldetése nem járt sikerrel. Egyetlen szerződést sem kötött.

Ekkor XI. Károly, hogy megbosszulja a barbáriai államok kalózkációt a keresztények, különösen pedig a svédek ellen, úgy határozott, hogy titkos társaságot hoz létre, amely az anyakirálynőből és az állam legfőbb tisztségviselőiből áll, és az lesz a célja, hogy irgalom nélkül kiraboljon és megkaparintson minden hajót, amelyen muzulmán vagy török zászló leng.⁸

A Királyi Hajózási Bizottság első gondja az volt, hogy hajókat küldjön a Földközi-tengerre a svéd kereskedelem védelmére. A másik gondja pedig az, hogy újból megkísérelje szerződések kötését a barbáriai államokkal.

1730. január 13-án rendezték a török útlevellel kapcsolatos kérdéseket, mivel ilyen útlevéllel minden távoli tengerre tartó svéd hajónak rendelkeznie kellett.⁹ Végül is Tunisszal 1736-ban, Tripolival 1741-ben, Marokkóval 1763-ban kötöttek békét. Ahhoz, hogy mindezeket a szerződéseket megkössék, megtartsák, hogy megmaradjon a hajózás a Földközi-tengeren, és végül, hogy fizethessék az ottani kikötőkben lévő konzulátusokat, a Királyi Hajózási Bizottság minden jövedelmi forrását befektette, és ráadásul több, mint fél millió riksdalerral adós maradt, pedig a rendkívüli adó megduplázódott. Végül már arra kényszerültek, hogy a templomokban végezzenek gyűjtést "pénzalap a barbárok által fogva tartott svédek kiváltására" elnevezéssel.

A templomokban végzett gyűjtésekből eredő összeg olyan jelentős volt, hogy többlet is maradt, amely a Királyi Hajózási Bizottság kezelésébe került. Ezt látva a király

⁸ A Társaság nagyon rövid életű volt, két hajója és majdnem az összes tőkéje odaveszett a Vörös-tengeren.

⁹ 1739 és 1840 között 29653 útlevelet adtak ki svéd, finn és norvég hajóknak.

rendeletet adott ki, mely szerint a templomok ezentúl évente kötelesek egy bizonyos összeget fizetni a Bizottságnak.

Az 1741-es országgyűlés határozata után öfelsége 1741. október 12-én és 1742. február 8-án elrendelte, hogy a Királyi Hajózási Bizottságot Göteborgból Stockholmba helyezték át. Ekkor új elnököt és új tagokat választottak.

1745-ben hivatalos küldött érkezett Tripoliból Stockholmba. A Fama fregatton történt utazást és az ellátást a Királyi Hajózási Bizottságnak kellett fizetnie, s ez 84 ezer riksdaler adóssággal terhelte meg. Az összeg megszerzése érdekében a Királyi Hajózási Bizottság kénytelen volt tárgyalásokat kezdeni az Admirális bankjával, stockholmi és göteborgi nagykereskedőkkel, de hiába. Végül a stockholmi nagykereskedők késznek mutatkoztak 50 ezer riksdalert folyósítani azzal a feltétellel, hogy az összeg fennmaradó részét, azaz 34 ezer riksdalert a tengerparti és a tranzitjoggal rendelkező városok fizessék ki. Így módon a Bizottság nehézségeit kissé mérsékeltek.

Öfelsége már 1738-ban rendeletet tett közzé egy levantei kereskedelmi társaság megalakítása érdekében és elfogadta a Hajózási Bizottság azon ajánlását, hogy anyagi támogatást nyújtson a levantei konzulok fizetéséhez Szmirnában. 1756-ban ezt a Társaságot feloszlatták és a levantei kereskedelem megnyílt minden svéd kereskedelmi vállalat számára. A Bizottságot pedig arra kötelezték, hogy a feloszlátott Társaság részére kártérítésként mintegy 40 ezer riksdalert fizessen.

A Bizottság 1766-ban rendkívüli módon eladósodott, egyrészt az Admirális bankjának, másrészt a közkinctárnak tartozott. Mivel a bank nem csökkenthette követeléseit és a kamatokat az állami járadékalap megsértése nélkül, öfelsége úgy döntött, hogy a koronát illető Királyi Hajózási Bizottság adósságát félmillió riksdaler összegig semmisnek nyilvánítja és leszámítja.

Mivel a Tripoli által többször is kezdeményezett háborúk és a barbárai államokkal kötött békeszerződések fenntartása is rengeteg pénzbe került, a Hajózási Bizottság azt az utasítást kapta, hogy a következő kérdéstről szerezzen meg minden szükséges információt és készítsen jelentést a királynak: vajon tényleg felér-e a svéd kereskedelemnek a Földközi-tengeren szerzett haszna a békeszerződés fenntartására és a barbárai államok szüntelenül fokozódó követeléseire fordított kiadásokkal? A jelentés alapján öfelsége úgy látta, hogy Svédország földközi-tengeri kereskedelme igen fontos,¹⁰ s ezért úgy határozott, hogy az évi költségvetés helyett -amely fedezte a Bizottság kiadásait- ezentúl egy bizonyos összeget kell fizetni minden exportált árucikk után.

1802-ben pedig a hajórakományokkal kapcsolatban hoztak rendeletet. E szerint minden külföldre menő hajónak rakományonként 16 schillinget¹¹ kellett fizetni. A Földközi-tengerre tartó hajók viszont rakományonként egy riksdalert fizettek. Így módon a Bizottság háromszoros haszonhoz jutott. Ám a Tripolival vívott háborúk, a gyakori katonai expedíciók, a barbárai államoknak adott ajándékok költségei annyira kimerítették a Hajózási Bizottság pénzalapját, hogy 1803-ban engedélyt kapott öfelségétől 300 ezer

¹⁰ A Királyi Hajózási Bizottság jelentése hangsúlyozza hogy a földközi-tengeri svéd kereskedelem igen jövedelmező. Az érvek között különösen a következőket emeli ki: "... Ha csak a söt importálnánk idegen hajókon, a királyság évente legalább egymillió riksdalert veszítene..., és ha megszűnik a svéd kereskedelem a Földközi-tengeren, a svéd iparban és a tengerészetben 15 ezer ember veszíti el a munkahelyét." *J. H. Kreüger*: i. m. 1. k. 31. old.

¹¹ Egy riksdalert 48 schillingre osztottak.

riksdaler kölcsön felvételére a Messrs Averhoff és von Scheven kereskedelmi cég bankjától Hamburgban. Az adósság visszafizetése lassan haladt. Nagyobb részét 1810-ig törlesztik, de 1818-ban még 60 ezer riksdalerrel tartoznak az Averhoff-cégnek.

1812-ben a Bizottság pénzügyi felelőse, M. Abelson maga után hagyva egy kisebb összeget, öngyilkos lett.

Amikor Norvégia csatlakozott Svédországhoz, a norvégok is egy bizonyos összeget fizettek évenként az államnak és a Királyi Hajózási Bizottságnak. Az összeg nagysága a norvég országgyűlés döntései szerint évenként változik. Ez az összeg 1814-ben 50 ezer riksdaler volt, de ma már csak 15 ezer.

Az 1814. december 30-i királyi rendelet egy képviselői helyet és szavazati jogot biztosított Norvégia számára a Királyi Hajózási Bizottságban. 1814-től a két egyesült királyság lett a bizottság, költségeit a két kormány fedezte.

A Királyi Hajózási Bizottság elsődleges célja az volt, hogy védje a svéd kereskedelmet a kalózok ellen, jóllehet már nincs félnivaló a barbárai államoktól és a kalózaiktól, de más események is előfordulhatnak, amelyek szükségessé tehetik a svéd kereskedelem védelmét, mert ma már ez a kereskedelem a Föld minden pontjára kiterjed.

A tengeri nagyhatalmak közötti háború esetén, még akkor is, ha Svédország semleges marad, nem biztos, hogy a kalózok nem háborgatnák a békés zászlót. S ez arra kényszerítené az államot, hogy hadihajókat szereljen fel a nemzeti lobogó védelmére.

Svédország és Norvégia sok olyan helyen tart konzult, ahol ez nem lenne szükséges, miközben ott, ahol a kereskedelem ezt megkövetelné, nincs konzul. Néhány konzulnak a többiekhez viszonyítva túl magas a fizetése. Ez mind módosítást igényelne, tekintettel a svéd kereskedelem fejlődésére, ezért a Kereskedelmi Kamara most hajtja végre ezeket a változtatásokat. Ezek azonban csak a norvég parlament döntései után lépnek életbe, mivel a konzuloknak szánt fizetésemeléshez Norvégiának is hozzá kell járulni.

A dokumentum valószínűleg az 1830-as évek elején íródott. Erre utal szerzőjének az a megállapítása, hogy "semmi félnivaló nincs a barbárai államoktól és kalózaiktól". Ugyanis Algír elfoglalása (1830) valamint ugyanebben az évben Franciaország által Tuniszra és Tripolira kényszerített egyenlőtlen szerződések megkötése után Svédország úgy döntött, hogy többé sem adót nem fizet, sem ajándékot nem ad Algírnak, Tunisznak és Tripolinak. Ezt rögzíti az 1830. november 6-i királyi rendelet.¹²

¹² Marokkónak 1845-ig fizetnek adót. A Királyi Hajózási Bizottság 1858-ban szűnik meg, amikor az észak-afrikai svéd konzulátusokat a külügyminisztérium felügyelete alá helyezik.

Köztársaságpartí felkelés terve Spanyol Marokkóban, 1936-ban

**J. NAGY László
József Attila
Tudományegyetem
Szeged**

Franco a köztársaság-ellenes felkelés kirobbantása után előbb a spanyol marokkói őslakosság erőszakos besorozásával akarja növelni haderejét. Ez olyan komoly ellenállást vált ki, elsősorban a Rif vidékén, hogy egyes francia lapok már az 1921–26 között lezajlotthoz hasonló háború kirobbanásától tartanak. (Petit Parisien, 1936. szeptember 26.) A spanyol és a francia baloldal néhány személyiségében felmerül a köztársaságiakat támogató felkelés kirobbantásának gondolata. Elképzelésük támogatóra talál a francia protektorátusban működő, de az északi spanyol zónában is befolyással bíró 1934-ben alakult nacionalista szervezet, a Marokkói Akcióbizottság tekintélyes vezetőjénél, Mohamed Hasszán Vazzaninál. A felkelés kirobbantásának terve azonban a Blum-kormány magatartása, benemavatkozási politikája miatt nem valósul meg. Franco pedig a későbbiekben demagóg ígéretekkel (iszlám vallás és kultúra anyagi támogatása, autonómia esetleg függetlenség felvillantása) eléri, hogy a polgárháború alatt mintegy 60 ezer spanyol marokkói őslakos harcol a hadseregében.

A felkelés előkészítése, a Spanyol Köztársaság kormányával történt tárgyalás ténye és a terv kudarca ismert volt eddig is. A terv kidolgozásában leginkább érdekelt két politikus emlékiratai azonban részletekkel is szolgálnak. A Mohamed Hasszán Vazzani (1910–1978) szellemi és politikai hagyatékát gondozó, s a nevét viselő 1980-ban létrehozott alapítvány publikációjából fontos részleteket tudhatunk meg a felkelés előkészítéséről. A kétkötetes munka a baloldallal élete végéig szimpatizáló demokrata politikusnak az 1930-as években írott cikkeit és arab nyelvű visszaemlékezéseinek a francia és spanyol baloldallal fenntartott kapcsolataira vonatkozó részleteit közli. A munka előszavában pedig Robert Jean Longuet (1901–1987) –az ismert, nagy tekintélyű szocialista vezető, Jean Longuet fia, a marokkói nacionalisták közismert barátja– teszi közzé naplójának a felkelés előkészítésére vonatkozó jegyzeteit.

A dokumentumok egyaránt adalékul szolgálnak a marokkói nemzeti mozgalom, a francia népfront és a Spanyol Köztársaság külpolitikájának történetéhez.

*Részletek Robert Jean Longuet naplójából**

Léon Jouhaux, a CGT főtitkára és apósa, Jean Longuet a spanyolországi háború első napjaitól állandó kapcsolatban volt a Spanyol Köztársaság nagykövetével, Araquistainnel. Ezekre a megbeszélésekre többször meghívtak engem is. Együtt döntöttük el, hogy én, „a marokkói”, Marokkóba utazom és megvizsgálom ottani barátaimmal annak lehetőségét, hogyan lehetne meghiúsítani Franco toborzását a bennszülöttek körében...

Apám tárgyalt Pierre Cot légügyi miniszterrel, aki szintén a köztársaságiaknak nyújtandó maximális segítség híve volt. Kabinetfőnöke, Jean Moulin fogadott, és átadott két repülőjegyet, egyiket a számomra, a másikat pedig a fáradhatatlan pártmunkás, Leo Wannér¹ számára.

A fezi repülőtéren a rendőrség által okozott kisebb nehézségek után végre megérkezünk Mohamed Hasszan Vazzanihoz. Nyomban fogad és odahívja néhány barátját is.² Előadom küldetéseim célját és személyes véleményemet. Úgy gondolom, hogy népfrontbeli „demokratáink” túlságosan félénkek, és gerillaháborút lehetne szervezni, hogy hátba támadjuk a frankóistákat.

Észrevételeket tesznek: a kockázat nagy, stb. Néhányan haboznak, de a dinamikus Vazzani egyetért, hogy gyorsan vizsgáljuk meg, mit lehetne tenni és mik a marokkóiak követelései...

Végül is úgy döntenek, hogy felveszik a kapcsolatot a rifekkel, de nagyon diszkréten. Alkalom is kínálkozik: Vazzani egyik unokahúga férjhez megy. Marokkó minden részéből, a rif vidékről is érkeznek hozzátartozók. Nagy lakodalom lesz, amely eltart egy hétig. Vazzani élt az alkalommal és fontos rif ügynököket hívott meg...

A tárgyalás hosszúra nyúlik: kérdések és válaszok követik egymást. Néhány órával később a rifek Vazzanival tárgyalnak.

Mohamed Hasszan Vazzani irányította az egész vitát. Aztán világosan kifejti nekem, hogy az akciótérvet elfogadták, de cserébe kérik, hogy a francia kormány és a spanyol köztársaságiak bizonyos szerény, de ésszerű követeléseiket teljesítsék...

A döntés után repülőre szállok. Az alicantei hosszú várakozás alatt nagy öröömre szolgál, hogy a kormányzónál találkozom a Madridból érkező barátommal, André Viollis írónővel. Előadom neki Mohamed Hasszan Vazzani és a marokkóiak nagyszerű döntését. Ő a kormányzón keresztül, telefonon azonnal értesíti a madridi minisztereket...

Később nagyon lefoglalt a Spanyol Köztársaságiak Bizottságának titkári posztja és a Nemzetközi Jogi Társaság tagsága és kevés kapcsolatom volt Marokkóval.

* Közli: *Mohamed Hassan Ouazzani: Combats d'un nationaliste marocain*. I. k. Fondation Mohamed Hassan Ouazzani. Fes, 1989., 13-15. old.

¹ Eredeti neve Léonic Berger (1886–1937?), az FKP tagja. A gyarmati elnyomás és az imperializmus elleni francia liga aktivistájaként elsősorban gyarmati kérdésekkel foglalkozott. 1937-ben nyoma veszett.

² A találkozó 1936. augusztus 11-én volt.

*Részletek Mohamed Hasszan Vazzani visszaemlékezéseiből***

Alapos megfontolás után közöltük velük (Longuet-val és Wannerrel–J. N. L.), hogy teljes mértékben készek vagyunk segíteni a Spanyol Köztársaságot egy előzetes egyezmény megkötése ellenében, amely garantálja Észak-Marokkó felszabadítását minden idegen elnyomás alól a francóista vereség után. Előadjuk tervünket a köztársasági erőket támogató felkelés megszervezéséről az északi részben. A francia kormány és rabati képviselői semlegességét kérjük ahhoz, hogy a főhadiszállásunkul szolgáló Fezből szervezhessük meg tervünk kivitelezését...

Ugyanakkor döntöttünk, hogy David Rousset-val³ a spanyol–francia határon található Port Verdes-en keresztül Spanyolországba megyünk, hogy tárgyaljunk a hivatalos körökkel és a fontosabb köztársaságpartí szervezetekkel. De még mielőtt elhagytuk Marokkót, Fezben elkészítettük akciótervünket és megkezdtük az előkészületeket az északi részben...

A Hotel Continentalban (Barcelonában–J. N. L.) szálltunk meg. Itt lakott a vezetője a legjelentősebb spanyol baloldali szervezetnek, a Nemzetközi Anarchista Szövetségnek, amely az Országos Munkaszövetséggel a köztársaságiak által ellenőrzött országrészen kezében tartja a hatalmat...

Mivel nem akartunk repülővel Madridba menni, néhány miniszter –Largo Caballero hadügyminiszter, Del Vayo külügyminiszter és Indalacio Prieto pénzügyminiszter- jöttek Barcelonába. Tárgyaltunk⁴ velük, valamint a baloldali pártok és szervezetek képviselőivel is. Ezeken a megbeszéléseken előadtuk követeléseinket, amelyeket támogattak és megvalósításukra kötelezettséget vállaltak.

Ezután szerkesztettünk egy több cikkelyből álló egyezményt. A dokumentum aláírására a barcelonai főhadiszálláson került sor, ahol jelen voltak a köztársaság kormányát és szervezeteit képviselő személyiségek.

En és Omar Abdeljalil a fezi Marokkói Akcióbizottság nevében írjuk alá. A spanyolok ebben a dokumentumban elismerik Marokkó északi részének függetlenségét és ott a Marokkói Akcióbizottság kizárólagos hatalmát a frankóizmus felett aratott győzelem esetén. Az aláírásról fényképek készülnek. Az aláírt egyezmény másolatait kicserélik egymás közt a felek.

Csak ezután kezd tárgyalásokat a köztársasági kormány a francia népfrent kormányával Franciaországban, hogy elérje nála az abszolút semlegességet. Eszerint Fezből az északi részben szervezendő akciókat a francia protektorátus hatóságai nem fogják gátolni. Mi viszont kötelezettséget vállaltunk, hogy semmilyen zendülést, zavargást nem provokálunk utazásaink során...

Ezután repülővel Genfbe utazunk, hogy találkozunk Sekib Arszlánnal⁵, aki tud spanyolországi küldetésünkről. Tájékoztatjuk megbeszéléseink eredményéről.

** *Mohamed Hassan Ouazzani: Combat d'un nationaliste marocain*. I. k. Fondation Mohamed Hassan Ouazzani. Fes, 1989., 83 - 87. old.

³ A találkozó 1936. augusztus 11-én volt.

⁴ A tárgyalás 1936. szeptember közepe táján volt.

⁵ Libanoni származású politikus, a pánarab mozgalom szervezője és vezetője az 1930-as években.

Megegyezünk vele arról a támogatásról, amelyet a muzulmán világ nyújt majd akciónkhoz. Párizson és Toulouse-on keresztül visszatérünk Barcelonába...

Barcelonában várjuk a francia kormány választát, hogy elkezdhessük tervünk végrehajtását.

Egyik nap a Spanyol Szocialista Párt vezetőjét, Prieto pénzügyminisztert fogadjuk. Tudatja velünk, hogy a népfrontkormány semmilyen semlegességet nem fogad el és megtilt mindenféle „forradalmi” tevékenységet a francia protektorátusban. A spanyol köztársasági kormány lépéseinek eredménytelenségét konstatálva Prieto egy aláírását tartalmazó üres lapot tesz eléünk és kér, hogy írjunk rá egy nekünk tetsző összeget, amelyet a köztársaság ügyének védelmére használnánk fel. Közli, hogy felhatalmazása van ezen összeg azonnali kifizetésére.

Meglepetésünket fejezzük ki és elhárítjuk az ajánlatot. Közöljük vele, hogy nem koldusok vagyunk, hanem a marokkói nép legitim jogait védő nacionalisták. Emlékeztetjük, hogy madridi és párizsi barátaink kérésére jöttünk Spanyolországba. Miután magunk is meggyőződünk a francia kormány álláspontjáról, elhagytuk Barcelonát, hogy Toulouse-on keresztül visszatérjünk Marokkóba...

A Léon Blum vezette népfrontkormány magatartása kiábrándít minden haladó erőt, amely kész volt megakadályozni, hogy a spanyol köztársasági rendszer összemoljon a spanyol-német-olasz fasiszta koalíció és a francóista katonai fölény súlya alatt.

Gyarmatosítók és nacionalisták.

Az 1948-as parlamenti választások Algériában

FERWAGNER Péter

Ákos

József Attila

Tudományegyetem

Szeged

Algéria jogi helyzete a második világháború után

Algéria alapvetően különbözött Franciaország többi gyarmatától. Leginkább azért, mert *Algéria telepesgyarmat volt*, ami azt jelentette, hogy a múlt századtól kezdve jelentős mennyiségű európai, főleg francia származású telepes érkezett a gyarmatra. A XX. század elejére az európai eredetű lakosság száma elérte az egymillió¹, majd egészen 1962-ig, a függetlenség kivívásáig, ekörül ingadozott. (A muzulmán őslakosság száma kb. nyolcmillió volt.) Ez az európai (a franciákon kívül éltek itt olaszok, spanyolok, de a földközi-tengeri szigetekről is sokan érkeztek) társadalom rátelepedett az őslakos társadalomra és azt minden területen uralma alá hajtotta. *Algéria Franciaország szerves része volt* már a XIX. század közepe óta, helyzete tehát ennyiben is eltért a többi gyarmatétól. Algériát három megyére osztották (Algír, Orán, Constantine), amelyekre ugyanazok a törvények voltak érvényesek, mint a francia megyékre.

1945 után a reformok meghozatalára mindenképpen szükség volt. Ezekről már a vichy-i vezetés tárgyalásokat kezdett, de Gaulle-ék ezt tovább folytatták. Az 1944. március 7-i törvény értelmében lehetővé vált, hogy a muzulmán lakosság bizonyos rétegei, a francia hadsereg tisztjei, diplomás hivatalnokok, közalkalmazottak, a különböző választott testületek tagjai, valamint egyes helyi vezetők, a muzulmán személyi jogállásuk megtartása mellett megkapják a francia állampolgárságot. Ez a legjelentősebb intézkedés, amelyet a gyarmatosítók az algériai őslakosok érdekében hoztak. Az 1946. október 4-i törvénnyel újabb kategóriák (háborús veteránok és olyanok, akik bizonyos középfokú végzettséggel rendelkeztek) kerültek be ebbe a körbe.

Az algériai nemzeti mozgalomnak ugyanakkor a francia demokratikus erőkkal karöltve sikerült további polgárjogokat kiharcolniuk. Ezek mind-mind forradalmi reformoknak számítottak, hiszen olyan jogokat kaptak az algériai muzulmánok, amelyekről a háború előtt még csak nem is álmodhattak. Teljesen egyértelmű ugyanakkor, hogy a bevezetett reformok már nem elégítették ki az algériai nemzeti mozgalom pártjait, mert történelmi késésben voltak. A kétségtelenül pozitív változások ellenére ugyanis Algéria

¹ J. Nagy László: A Maghreb-országok felszabadulása (1919-1956), Szeged, 1995., 28. old.

továbbra is Franciaország integráns része maradt, a függetlenség legális úton történő kivívása pedig lehetetlennek látszott

A francia kormány ugyanakkor nem mondott le a további korlátozott reformokról. Chataigneau főkörmányzó gyakran ismételte: "Csak egy reformterv veheti rá az őslakosokat arra, hogy önként belépjenek a Francia Közösségbe. Ha nem hozzuk meg a megfelelő döntéseket, akkor magukra lesznek utalva és csak az újabb alkalmat fogják várni, hogy elszakadhasanak francia uraiktól."² 1946-ban amnesztiát hirdettek, számos politikai fogoly visszanyerte szabadságát, új pártok alakultak a betiltottak helyett.

A párizsi nemzetgyűlés által elkészített új alkotmány-tervezetet az október 13-i népszavazáson a francia választók elfogadták. A baloldali pártok mellett a kereszténydemokrata MRP is a tervezet elfogadására szólította fel a szavazókat. Hangsúlyozni kell, hogy habár az összesített végeredmény az "igen" szavazatok győzelmét jelentette, a tengeren túli területek a tervezet ellen szavaztak. Az itt élő európaiak tehát nem voltak hajlandók támogatni a párizsi kormány és parlament liberálisabb politikáját a gyarmatokon. Az új alkotmány a tengeren túli területekről egy kissé szigorúbb rendelkezéseket tartalmazott, mint az előző, elutasított tervezet. Az alkotmány szerint Franciaország vezeti és irányítja ezeket a népeket minden kolonializmustól mentesen, és garantálja mindenki számára a szabadságjogokat, az egyéni vagy a közösségi előmenetelt. Külön cikkely foglalkozik a Francia Unióval (VIII). A tengeren túli megyékről és területekről úgy rendelkezik az alkotmány, hogy azokra ugyanazok a törvények érvényesek, mint az anyaországi megyékre. Minden egyes területre alaptörvényt kell alkotni, amely szabályozza az adott terület jogi státusát. Minden egyes tengeren túli megyében a kormány képviselője irányítja az adminisztrációt. *Minden területnek meg kell választania saját parlamentjét.*

Az 1947-es algériai "szerves alaptörvény"

Láttuk, hogy maga az alkotmány írta elő, hogy Algériának saját alaptörvényt alkossanak, majd ennek elfogadása után ott parlamenti választásokat tartsanak. A szerves alaptörvény elfogadását heves viták előzték meg.³ A parlamenti szavazásra végül 1947. szeptember 2-án került sor és a kompromisszumos tervezetet 325 igen szavazattal 86 ellenében a kommunista képviselők tartózkodása mellett elfogadták.⁴

A törvény az asszimilációs politikának kedvezett. Algéria, mint a múltban egy megyecsoporthoz tartozó terület, és pénzügyi autonómiát élvez, tehát továbbra is integráns része marad Franciaországnak, emellett egyes kitételekkel arra is utaltak, hogy esetleg nem zárának ki bizonyos autonómiára utaló lehetőségeket. Nagyon lényeges, hogy *minden algériait francia állampolgárrá nyilvánítottak*, a muzulmán nők pedig megkapták a választójogot. Az őslakosok teljes jogú állampolgárok lettek anélkül, hogy lemondtak

² Kaddache, Mahfoud: Histoire du nationalisme algérien. Question nationale et politique algérienne 1919-1951. Tome II., Société Nationale d'Édition et de Diffusion, Alger, 1980., 721. old.

³ Az alaptörvény vitájáról részletesen lásd: Kaddache, 767-769. old., valamint Grosser, Alfred: La IVe République et sa politique extérieure, Armand Colin, Paris, 1961., 252. old.

⁴ Montassier, Valérie-Anne: Les années d'après guerre 1944-1949, Fayard, Paris, 1980., 155-156. old.

volna muzulmán jogállásukról. A választási rendszert úgy alakították ki, hogy az semmiképpen se veszélyeztesse a telepések hatalmát. Listás szavazás nem volt, csak egyéni jelöltek közül lehetett választani. A választások két fordulóban dőlték el. Az első fordulóban az a jelölt, aki 50% plusz egy szavazatot szerez, az megnyerte a választást. Ha senki sem kap ennyi szavazatot, akkor pótválasztásra és második fordulóra van szükség. A választókat két választói kollégiumba sorolták be. Az első kollégiumba kerültek az európai eredetű francia állampolgárok és azok a muzulmánok, akiknek az iskolai végzettsége megfelelt az előírásoknak, ezen kívül olyanok is, akik bizonyos szintig eljutottak a francia hadsereg vagy a közigazgatás ranglétráján.⁵ Ezzel a lépéssel is az asszimilációt próbálták meg elősegíteni a francia törvényhozók. A második választói kollégiumba kerültek a "muzulmán franciák", vagyis az algériaiak döntő hányada. A két kollégium 60-60 képviselőt küldött a 120 tagú algériai parlamentbe. Ez az intézkedés jól tükrözte a szabályozás torz és igazságtalan jellegét, hiszen az egymillió európai képviselő első kollégium, valamint a nyolcmillió muzulmán képviselő második kollégium a parlamentben ugyanannyi képviselővel rendelkezett, vagyis az európai lakosság felülreprezentált volt a parlamentben. Jellemző, hogy a telepések még ezt is élesen kritizálták, mondván túl széles képviselet jutott az algériaiaknak.

Az európaiak azonban további kedvezményeket kaptak, ilyen volt a kétharmados szabály. Az algériai parlamentben minden határozatot egyszerű többséggel kellett elfogadni. De bizonyos esetekben, ha a főkormányzó, a parlament Pénzügyi Bizottsága, vagy harminc képviselő kérvényezte, akkor egy adott határozatot csak kétharmados többséggel lehetett elfogadni. Ilyen esetben a két kollégium külön-külön szavazott. A kétharmados többséget adottnak vették, ha a két kollégium többségi döntéssel ugyanolyan értelmű határozatot hozott. Könnyen belátható, hogy ezzel a szabállyal gyakorlatilag lehetetlenné vált bármilyen komoly reform keresztülvitele az európai képviselők akarata ellenére. A parlament tagjainak hat évre szólt a mandátumuk, de háromévenként a képviselők felét újraválasztották. Az elnököt bármelyik kollégiumból meg lehetett választani.

Az algériai parlament szerepe nem volt jelentéktelen. A főkormányzóval egyetértésben kellett intéznie Algéria belső ügyeit és képviselnie saját érdekeit. Ezeken a területeken szabadon dönthetett. Ő szavazta meg Algéria költségvetését és a főkormányzóval együtt döntött egyéb pénzügyi kérdésekről is. Politikai kérdésekről azonban nem tárgyalhatott, a kormány pedig bármikor feloszlathatta. Az alaptörvény előírta, hogy az iszlám vallást minden szinten el kell választani az államtól és biztosította a vallásszabadságot. A parlamentnek meg kellett szerveznie az arab nyelv oktatását minden szinten.

A végrehajtó hatalom a főkormányzó kezébe került. Ő képviselte a Köztársaság kormányát. Munkáját egy hattagú kormányzói tanács segítette, amelynek két-két tagját nevezte ki a főkormányzó, az algériai parlament, egy-egy tagját pedig a parlament elnöke és alelnöke. A tanács feladata volt a parlament által meghozott határozatok végrehajtása felett őrködni. A főkormányzó a cselekedeteiért a Köztársaság kormánya előtt felelős.

⁵ Az első kollégiumba 550000 francia és 62000 muzulmán szavazó tartozott a törvény rendelkezései alapján. Később ez némileg a muzulmán lakosság javára módosulni fog, így már 1948-ban is más arányok lesznek jellemzőek.

Az alaptörvény tehát tartalmazott számos pozitív elemet is, ilyen volt például az önálló algériai parlament elve. Összességében azonban a törvény messze elmaradt a kor követelményeitől. Az algériai nemzeti mozgalom ennél már sokkal többet várt és egyáltalán nem volt megelégedve a törvény rendelkezéseivel. Arról nem is beszélve, hogy az alaptörvény végrehajtására egyáltalán nem vagy csak részlegesen került sor. A törvény kompromisszum eredménye volt, így igazából sem azokat nem elégítette ki, akik az anyaország jogait akarták mindenáron fenntartani, sem azokat, akik a muzulmánok jogait szerették volna kiterjeszteni. Algéria két társadalmának szembenállása pedig továbbra is fennmaradt.⁶

A politikai pártok és Algéria

Az algériai nemzeti mozgalomnak volt egy sajátossága, amely markánsan eltért a francia gyarmatbirodalom többi területétől. Ez a *nemzeti mozgalom* ugyanis teljesen egyedülálló módon *többpártrendszerű* volt, vagyis Algériában a nacionalista politikát több párt többféle módon képviselte.

1946 márciusában a meghirdetett amnesztia után a mérsékelt Ferhat Abbasz, sétífi gyógyszerész megalapította az Algériai Manifesztum Demokratikus Unióját (Union Démocratique du Manifeste Algérien-UDMA), amely nevét az 1943-as manifesztumtól kölcsönözte. A manifesztum a nemzeti mozgalom első összefogásából keletkezett és demokratikus szabadságjogokat követelt. Az UDMA nem akarta Algéria elszakadását Franciaországtól, a mérsékelt nemzeti politikát folytató párt fő célja a *Franciaországgal föderális önálló Algéria* megteremtése volt. Ferhat Abbasz és társai támogatták az asszimilációs politikát, de egyszersmind meg akarták őrizni Algéria algériai jellegét, vallását, kultúráját, nyelvét. Szerintük az algériai köztársaságnak társult államként kellene betagozódnia a Francia Unióba. Az anyaország és Algéria minden lakójának kettős, francia-algériai állampolgárságot javasoltak. A közhatalmat általános választásokon megválasztott parlamentnek kell gyakorolnia. Az algériai parlament autonóm és önálló, kivéve a külügyek és a honvédelem területeit. Franciaország Algériában az algériai kormány mellé delegált miniszter személyében van jelen, és viszont, Algéria a francia kormány mellé delegált miniszter személyében van jelen Franciaországban. Algériában két hivatalos nyelv legyen, az arab és a francia, és mindkét nyelv oktatása váljon kötelezővé minden szinten. Még 1947 nyarán nyilatkozta Abbasz: "Egyesek azt állítják, hogy az Algériai Köztársaság elismerése Franciaország számára a lemondást, a véget jelenti. Ez

⁶ Ennek mértékét jól mutatja egy érdekes adalék, mégpedig az, hogy hogyan nevezték saját magukat az európaiak és a muzulmánok. Az őslakosok, hiába lettek akarattuk ellenére francia állampolgárok, egységesen "algériai muzulmánoknak" nevezték magukat. Az európaiak többsége ugyanakkor, ha megkérdezték volna, hogy kik ők, akkor úgy válaszoltak volna, hogy ők "algériaiak", érzékeltetve ezzel, hogy ők otthon vannak Algériában: hogy Algéria az övék. Algéria mindkét társadalmi létrehozta saját belső egységét, de továbbra is szemben álltak egymással, aminek az oka egyértelműen az egyik nép másik nép általi gyarmatosítása volt. A két csoport között azért egyetlen egy kérdésben teljes egyetértés uralkodott: mindketten elutasították az 1947-es szerves alaptörvényt, igaz egészen más okokból.

ld.: Charles-Robert Ageron: Français, juifs et musulmans: l'union impossible

In.: L'Algérie des Français, Présentation par Charles-Robert Ageron, Société d'Édition Scientifiques, 1993., 115. old.

tévedés. Lemondás éppenséggel akkor lenne, ha fenn akarnánk tartani a hatalmi politikát. Az igazság érvényre juttatásakor nem beszélhetünk lemondásról. Nem lemondás az, ha egy fiatal köztársaságban létrehozuk a Szabadságot, Egyenlőséget és a muzulmán-francia Testvériséget."⁷ A Köztársasági Tanácsban az UDMA képviselői önálló indítványt nyújtottak be, amely szerint el kell ismerni Algéria autonómiáját, az Algériai Köztársaságot, az algériai kormányt és az algériai nemzeti színeket. A Tanács az indítványt elutasította.

A párt az első nagy sikerét az 1946 júniusában megtartott parlamenti választásokon aratta, ahol a lehetséges 13-ból 11 mandátumot szerzett meg. Sikerük a radikális PPA távolmaradásával magyarázható. Ezáltal az UDMA-nak volt meg először az a lehetőség, hogy a francia nemzetgyűlésben algériai nemzeti politikát folytathasson. Abbasz és képviselőtársai a nacionalizmus szóvivőivé váltak, bár a Házban ellenséges légkörben kellett dolgozniuk. A francia gyarmatosítás hívei összefogtak MRP-s, radikális, később pedig RPF-es képviselőkkel, akik minduntalan lehurrogták az UDMA politikusait. Az UDMA képviselői viszont nem voltak hajlandók magukat franciáknak nevezni, ugyanakkor a francia jelenléte nem utasították el. Szolgákból olyan polgárokká akartak válni, akik tevékenyen járulnak hozzá az Unió építéséhez, de eközben meg óhajtották őrizni algériaiságukat. A nemzeti kérdést állandóan napirenden tartották. Októberben kongresszust tartott a párt. Megállapították, hogy sikerült bizonyos eredményeket elérniük a parlamenti munkával, ilyenek például a tengeren túli területek képviselőiből alakított frakció vagy a radikális nacionalista Messzali Hadzs szabadon bocsátása.⁸ Valójában azonban a nemzeti kérdésben nem sikerült tényleges haladást elérniük, erre a mérsékelt politika nem volt képes. A novemberi választásokon az UDMA nem indult, mert nem értett egyet az új alkotmány rendelkezéseivel. A párt a szavazóit a kommunisták támogatására szólította fel. Később azonban jól szerepelt a Köztársasági Tanács megválasztásakor, ami azt bizonyítja, hogy a párt ebben a korszakban az egyik legfontosabb algériai politikai erő.

Az algériai nemzeti mozgalom meghatározó alakja Ferhat Abbasz mellett Messzali Hadzs volt, akinek pártját, az Algériai Néppártot (Parti du Peuple Algérien-PPA) még a háború előtt betiltották, azóta illegalitásban működött. Messzali és hívei létrehozták új választási pártjukat Mozgalom a Szabadságjogok Győzelméért néven (Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques-MTLD), de közben a PPA is tovább tevékenykedett. Ez a párt jóval radikálisabb volt Abbasz UDMA-jánál, legfőbb célja a teljes függetlenség kiharcolása bármi áron. Maga Messzali szabadulása után, 1946. augusztus 11-én tért haza Algériába. Ekkor egyértelműen ő a legnépszerűbb algériai politikus, rengeteg beszédet tart, bejárja szinte az egész országot. Pártja, a PPA erősebb, mint valaha, pedig félig még mindig illegalitásban működik. Messzali az algériai nacionalizmus valóságos prófétájává válik. Célkitűzései között szerepel önálló algériai alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása és "az algériai nemzet megújítása". Szerinte Algéria független nemzet, amelynek Franciaországgal való kapcsolatát szövetségi szerződésnek kell szabályoznia. A párt képviselői kijelentették, hogy nem ismerik el azt az állapotot, hogy Algéria Franciaország része, szerintük Algéria nem francia, soha nem is volt az, ezért már azt is élesen elleneztek.

⁷ Grosser, 252. old.

⁸ Kaddache, 753. old.

hogyan az algériai alaptörvényt egy számukra idegen hatalom, Franciaország parlamentje hozza meg. Mindenkinek algériai állampolgárságot kell kapnia, az algériai franciák pedig ugyanolyan jogokat kapnának, mint a külföldiek, vagyis őket Messzaliék idegeneknek, külföldieknek tartották. Ennek megfelelően Franciaországot nagykövet képviselné Algériában. Hivatalos nyelvnek a párt elfogadja az arabot és a franciát együtt. Elítéli Abbaszék puhány politizálását és elutasítja az általuk felajánlott összefogást a parlamenti választásokra. A föderáció az MTLD álláspontja szerint a kolonializmus új formája, amelynek a "valódi" nacionalistáknak el kell vetniük. A kommunisták is próbálkoznak egységet létrehozni, de Messzali velük sem hajlandó tárgyalni. Az 1946-os nemzetgyűlési választásokon a hatóságok számos jelölt személyét nem fogadják el és töröltetik nevüket a listákról, sőt bizonyos körzetekben nem is engedik indulni az MTLD jelöltjeit. A párt az UDMA távollétében mégis győz a választásokon, bár sikere messze nem elsöprő, hiszen mindössze 5 képviselőjelöltje lesz parlamenti képviselő. Lényeges viszont, hogy immár az MTLD is parlamenti párt lett, így a radikális nacionalista politika is megjelent a francia nemzetgyűlésben.

Fontos megemlíteni, hogy a két nacionalista párt és a kommunisták mellett volt még egy muzulmán csoport a francia nemzetgyűlésben, a függetlenek csoportja. Ők általában az algériai francia adminisztráció jelöltjei voltak, helyi hatalmasságok, a közösségek vezetői, stb. Szerintük Algéria a Francia Unió része és az alkotmányban kell szabályozni az anyaországhoz való viszonyát, de elfogadták Abbasz föderációs javaslatát. Az UDMA-hoz hasonlóan kettős állampolgárságot javasoltak és olyan algériai nemzetgyűlést, amely gyakorolja a törvényhozói jogokat, kivéve természetesen a külügyeket és a honvédelmet. A nemzetgyűlésben a képviselői helyeket arányosan kellene osztani a választásokon induló jelöltek között az eredményeik szerint. Franciaországot Algériában miniszter képviseli, a hivatalos nyelv pedig egyszerre legyen az arab és a francia. A függetlenek nem veszélyeztették a franciák algériai uralmát, még az UDMA-nál is mérsékeltabb politikát folytattak. A gyarmati hatóságok ezért minden eszközzel támogatták őket a választásokon, hiszen a leggyakrabban a saját jelöltjeik voltak. A franciák a független algériai jelöltek indításával megpróbálták megosztani a nacionalista erőket és szavazókat és ez sokszor sikerült is nekik.

Láttuk, hogy Algériában két társadalom élt egymás mellett, de inkább egymás alatt, illetve felett. Az európaiaknak megvoltak ugyanazok a pártjaik, amelyek Franciaországban is működtek. A baloldalon természetesen a Francia Kommunista Pártnak (Parti Communiste Français-PCF) és a szocialistáknak (Section Française de l'Internationale Ouvrière-SFIO) volt a legnagyobb befolyása, míg a jobboldalon a kereszténydemokrata Népi Köztársasági Mozgalom (Mouvement Républicain Populaire-MRP) a legnépszerűbb. Ezek mellett működtek egyéb pártok is, például a radikálisok vagy kisebb baloldali csoportosulások.

Ami a francia kommunista pártot, a PCF-et illeti, gyarmati politikájában is az érvényesült, ami az egész külpolitikáját jellemezte, vagyis a Szovjetunió politikájának kritikátlan átvétele és feltétel nélküli támogatása. Ez ugyan tartalmazta a gyarmatok függetlenségének elvét, de a francia kommunisták szerint Algéria esetében a jelen helyzetben ez nem volt időszerű. A háború alatt a párt csatlakozott a hivatalos politikához és hitet tett a Francia Köztársaság és a tengeren túli területek egysége és oszthatatlansága

mellett, mondván a németek elleni harcban a legszorosabb egység szükséges és ehhez a gyarmatoknak is hozzá kell járulniuk.

Az algériai kommunista párt (Parti Communiste Algérien-PCA) szervezetenként ugyan különállt a PCF-től, de eszmeiségében azt mindenben követte, ezért az algériaiak a pártot az „európaiak pártjának” tartották. Az algériai kommunisták a nacionalista PPA-t hitlerista pártnak titulálták, a nacionalistákról pedig úgy vélekedtek, hogy azok „gazemberek, bűnözők, a fasizmus lakói”.⁹ A párt úgy gondolta, hogy algériai nemzet és ebből következően algériai nacionalizmus nem létezik. Átvették a francia kommunisták vezetőinek, Maurice Thoreznek az algériai nemzetről megfogalmazott tézisé, miszerint az algériai nép olyan nemzet, amely most formálódik, de még nem alakult ki. A háború után az algériai nemzetről úgy vélekedtek, hogy az mintegy 20 faj keveredéséből alakul ki (berber, arabok, törökök, olaszok, görögök, máltaiak, franciák, stb.). A párt úgy gondolta, hogy az algériai ember se nem tisztán arab-berber, se nem tisztán francia, hanem csak és kizárólag önmaga. Ez egyértelműen hibás elképzelés volt, hiszen láthattuk, hogy Algériában két olyan közösség élt egymás mellett, amelyek fajuk, vallásuk, civilizációjuk tekintetében élesen elkülönültek egymástól. Ez a két közösség nem akarta az asszimilációt, azt mindketten elutasították, ezért egyetérthetünk a *Le Monde* újságírójával, aki szerint a két közösség között legfeljebb csak az együttműködés, az összefogás képzelhető el, az egység nem más, mint utópia.¹⁰

A PCA azonban 1946 közepén taktikát váltott. A nacionalista vezetőket ugyan továbbra is elítélte, csakúgy, mint a mohó telepeseket, de óvatosan közeledni próbált a nacionalista erőkhöz és sürgette az algériai nép egyesülését. A párt legfőbb célja a Franciaország népével létrehozandó unió volt. A közelgő választásokra együttműködést és közös programot ajánlott fel a nacionalista pártoknak, de azok ezt elutasították. Az 1946-os júniusi választásokon rengeteg szavazatot veszített a PCA. Ez éles fordulatot idézett elő és önkritikára készítette a pártot. Elismerték a nemzeti kérdés fontosságát, és hogy a demokratikus algériai nemzetgyűlés az algériai lakosság jogos követelése. További közeledést irányoztak elő a nacionalista pártok felé, és a belügyminisztertől kérték Messzali Hadzs szabadon bocsátását. A legfontosabb azonban az, hogy innentől kezdve szorgalmazták az MTLD-vel, az UDMA-val és az Ulemák (muzulmán hittudósok) Szövetségével közös demokratikus Nemzeti Front létrehozását. A párt elfogadta a föderális algériai autonómia elvét, célul tűzte ki algériai parlament és kormány felállítását, a főkormányzói hivatal és a gyarmati adminisztráció megszüntetését.¹¹ Szerintük az Algériai Köztársaságnak társult államként kellene a Francia Unióba betagozódnia, majd később el kellene fogadnia a független szocialista köztársasági alkotmányt, tehát az algériai kommunisták is magukévá tették az önálló algériai állam gondolatát. Az állampolgároknak kettős állampolgárságot javasoltak, algériait és a Francia Unióét, az önálló algériai nemzetgyűlésben pedig elfogadták a két választói kollégium elvét. A választási rendszert nem akarták megváltoztatni. Úgy vélték, hogy a parlament önállóan hozzon törvényeket, kivéve a külügyeket és a honvédelmet. A kommunisták az arabot és a

⁹ Liberté, 1945. május 17. Idézi: Kaddache, 724. old.

¹⁰ Le Monde, 1948. április 23.

¹¹ Kaddache, 748. old.

franciát egyszerre tették volna meg hivatalos nyelvvé, továbbá teljes vallásszabadságot ígérték a muzulmánoknak, valamint a mecsetek számára visszaadták volna a habusz-jövedelmeket (a mecsetek tulajdonában lévő földek, birtokok).

A szocialisták voltak azok, akik leginkább érdeklődtek a külpolitikai kérdések iránt. A gyarmatokkal kapcsolatban kijelentették, hogy a "pártnak támogatnia kell a gyarmati népeket az emancipációért vívott harcukban, és el kell vetnie mindenféle imperialista kizsákmányolási formát".¹² Függetlenségről azonban szó sincs. A SFIO internacionalizmus egyfajta antinacionalizmust is maga után vont, ami azt jelentette, hogy a gyarmatokon elutasított minden nacionalista megnyilvánulást. Véleménye szerint úgy kell elvezetni ezeket az országokat az autonómiáig, hogy közben ne váljanak nemzetállamokká. Léon Blum, a párt vezetője 1946. november 21-én a következő jellemzést adta a párt gyarmati politikájáról: "A Francia Unióban szembe kell szállni a fanatikus nacionalizmussal és a gyarmati kizsákmányolással."¹³ A szocialista párt szerint Algéria olyan Francia Unión belüli területi egység, amelynek különleges statusa van. A párt csak és kizárólag a francia állampolgárságot tudta elfogadni minden algériai lakos számára. A szocialisták programja szerint az algériai parlament nem kapna törvényhozói jogokat, hanem minden francia törvényt alkalmazni kell Algériában is. Bármilyen probléma vagy konfliktus esetén a párizsi nemzetgyűlés illetékes dönteni. A parlamentben a két kollégium 60-60 helyet kap, döntést egyszerű többséggel hoznak, a választási rendszer nem változik. A SFIO megszüntetné a főkormányzói hivatalt és Párizsban a kormány keretein belül létrehozná az Algériai Minisztériumot. Algéria hivatalos nyelve a francia, az arabot minden szinten kötelező oktatni. A szocialista program tartalmazott pozitív elemeket is, de alapvető hibája volt, hogy a jobboldallal összhangban *Algériát továbbra is Franciaország integráns részeként kezelte*, habár számára különleges statusot biztosított.

A radikálisok és a kisebb baloldali tömörülések, csoportosulások is tevékenyen politizáltak Algériában, habár népszerűségük messze elmaradt a második világháború előtti támogatottságuktól. Reprezentánsaik között találjuk René Mayert, aki Constantine küldötte volt 1946 óta a francia nemzetgyűlésben, és aki 1948-ban a pénzügyminiszteri posztot birtokolta a párizsi kormányban, továbbá az egyik leggazdagabb algériai franciát, Henri Borgeaud-t, aki szintén 1946 óta a Köztársasági Tanácsban volt Algír képviselője és feltétlenül meg kell említenünk még Georges Blachette-et, az "alfafükirályt", aki ugyan csak 1951-ben lett parlamenti képviselő, de befolyása döntő volt már korábban is. A radikális párt minden erejével védte a telepések érdekeit, politikája csak ezt a célt szolgálta. Nem mellékes, hogy a két másik Maghreb-országban, az ekkor protektorátusi statusban lévő Tunéziában és Marokkóban a radikális párt nagyon nagy befolyással rendelkezett a franciák körében. Szerintük Algéria három tengeren túli megye, amely pénzügyi és költségvetési önállóságot élvez. Minden algériai lakos francia állampolgár. Minden francia törvény érvényes Algériára, az algériai parlamentnek legfeljebb konzultációs joga van. A parlament összeállításánál a háború előtti status quo rendelkezéseit támogatták és követelték az 1944. március 7-i rendeletek visszavonását. Az

¹² Grosser, 114. old.

¹³ Grosser, 116. old.

algériai parlament a francia nemzetgyűlésnek van alárendelve, biztosítani kell ez utóbbi fensőbbiségét. A radikálisok szerint Algéria hivatalos nyelve a francia, az arabot mindenki fakultatíve tanulhatja, sajátíthatja el.

A katolikus MRP-nek messze nem voltak olyan nagy politikai és ideológiai hagyományai, mint a SFIO-nak vagy a radikálisoknak, hiszen a párt csak a háború végén alakult meg. Algériáról azonban nekik is saját álláspontjuk volt. A tengeren túli területek szerintük olyan erőforrások, amelyeket Franciaországnak maximálisan ki kell használnia ahhoz, hogy civilizációs és gazdasági küldetését teljesíthesse, ezeket a népeket pedig el kell vezetnie egy olyan föderációba, ahol egyesülhetnek Európa népeivel. Ez nem jelentett mást a gyakorlatban, mint azt, hogy Algéria továbbra is Franciaország része marad, fejlődése pedig csakis Franciaország vezetésével valósulhat meg. Georges Bidault kormányfőként nyilatkozta a következőket: "fenn kell tartani a francia jelenlétet minden olyan területen, amelyet testvériségünk összefog. Franciaország Algériában marad, mert az Franciaország része, és mert humánusak vagyunk."¹⁴ Algéria tehát egy három megyét alkotó francia birtok, ahol mindenki francia állampolgár. A francia törvények és rendeletek teljes jogérvényességet élveznek, az algériai parlament csak helyi vonatkozású rendeleteket, döntéseket hozhat. Az algériai parlament az ún. főtanácsosok üléseiből állna, amely a párizsi nemzetgyűlés fennhatósága alatt működne. Algírban a köztársaságot főmegbízott képviseli, a főkormányzói hivatal fennmarad. Párizsban Algériai Minisztériumot hoznának létre. A radikálisokhoz hasonlóan az MRP-nél is a francia a hivatalos nyelv, az arabot mindenki önkéntes alapon tanulhatja.

A francia politikai élet sajátos szereplői a függetlenek¹⁵. A legkülönbözőbb beállítottságú politikusok tartoznak ide. Algéria esetében azonban mégis sikerült valamiféle egységes álláspontot kialakítaniuk, ez pedig az volt, hogy Algéria Franciaország meghosszabbítása, Franciaország pedig nem képzelhető el Algéria nélkül. Egyesek, mint például Adolphe Aumeran nyugalmazott tábornok, 1946 óta az algériai telepések egyik képviselője, a párizsi nemzetgyűlésben szüntelenül támadták az algériai statust és annak megváltoztatását, szigorítását követelték. Aumeran szerint az alkotmány megsértését jelentené, ha három francia megyének különleges, a többiekétől eltérő statust adnának. A telepésekre egyébként az egész korszak folyamán végig jellemző, hogy rendkívüli érzékenységgel reagáltak minden olyan javaslatra, amely Algéria státusát érintette vagy valamiféle reformokat próbált volna megvalósítani. Árulásról, az európai lakosság elhagyásáról, Franciaország szegényéről beszéltek, amely tcherként fog nehezedni nemzedékek vállán hosszú-hosszú időig. Elvetették a kormány asszimilációs politikáját is. Jacques Chevallier, Algír későbbi polgármestere kijelentette: "Algéria földje a mi földünk, itt itthon vagyunk, ez Franciaország földje. Bármit is mondjanak, bármit is csináljanak, bárhogyan is döntsének, az algériai franciák soha nem mennek el innét." Elutasították az arab nyelv kötelező oktatását is, mert ez csak az iszlám és az Arab Liga irányába terelné a muzulmán lakosságot, amely mindig is a függetlenség híve volt.

¹⁴ Kaddache, 751. old.

¹⁵ Abbar: az értelemben mindenképpen sajátos a francia politikai életben a függetlenek által betöltött igen fontos szerep, hogy más nyugat-európai országban nem találkozhatunk a független képviselők ilyen magas számával a parlamentekben. Különösen így volt ez a negyedik köztársaság idején, amikor a párizsi nemzetgyűlésben nagy számú független képviselő többféle módon politizált politikai beállítottságától függően.

Ezekben az években a miniszterelnöki posztjáról való lemondása ellenére a francia politikai életben meghatározó szerepet játszott Charles de Gaulle tábornok. A gaulle-izmus lényege külpolitikai téren Franciaország nagyhatalmi státuszának visszaállítása, valamint függetlenségének biztosítása a világ többi nagyhatalmától. De Gaulle számára a külpolitika, Franciaország nemzetközi pozíciója mindig is abszolút elsőséget élvezett a belpolitikai kérdésekkel szemben.

Még tartott a második világháború, de a de Gaulle vezette Szabad Franciaország számára az egyik központi kérdés már a gyarmatbirodalom jövője, sorsának alakulása volt. Ennek több oka is lehetett, egyrészt külpolitikai, másrészt belpolitikai okok. De Gaulle tábornok legfőbb célja Franciaország nagyhatalmi helyzetének visszaszerzése-fenntartása volt és ezért rendkívül kemény, késhegyig menő harcot vívott saját szövetségeseivel, az angolokkal és az amerikaiakkal, akik örömmel vették volna tudomásul Franciaország meggyengülését. Anglia a gyarmatait szerette volna megszerezni (ld. a Szíria kapcsán felmerült francia-angol konfliktust), az Egyesült Államok pedig a háború utáni Európában nem látott volna szívesen egyetlen vetélytársat sem, amely befolyását korlátozhatná. Ezeket a törekvéseket de Gaulle világosan felismerte¹⁶, ezért a Franciaország nagyságának helyreállításáért folytatott harcában a gyarmatok alapvető fontosságú eszközök maradtak.

Még 1943 májusában nyilatkozta a "haza megmentője": "A nemzeti egység a birodalom minden részére kiterjedő francia szuverenitás elvén nyugszik. Ebből az elvből semmit, egyáltalán semmit sem engedünk."¹⁷ A belpolitikában elsősorban gazdasági jelentősége volt a gyarmatoknak. A háború tönkretette a francia gazdaságot, az újjáépítés pedig óriási erőfeszítéseket követelt. A de Gaulle vezette Ideiglenes Kormány gazdasági terveiben nagyon hangsúlyos helyet kapott a gyarmatok erőforrásainak maximális kihasználása, amelynek segítségével elkerülhető a francia gazdaság összeomlása. Erős gazdaság nélkül a tábornok számára oly fontos francia nagyság amúgy sem képzelhető el, tehát ilyen szempontból is a gyarmatok és Algéria megtartása elsőrangú kérdésnek számított.

Azt azonban mindenki érezte, hogy szükség van változásokra, reformokra. A második világháború befejeződésével az egész világon új korszak kezdődött, a dekolonizáció korszaka. A népek önrendelkezési joga ekkorra már minden gyarmaton hivatkozási alapul szolgált, hiszen Franciaország is aláírta az Atlanti Chartát, amely a háború utánra fontos prioritásként jelölte meg ezt a kérdést. Ilyen körülmények között ült össze a Brazzaville-i konferencia 1944. január 30-án, ahol a gyarmatok jövőbeni helyzetével foglalkoztak. De Gaulle a következőket mondta a konferencia megnyitóján: "Már a jelenlegi világháború kitörésének pillanatában szükségessé vált, hogy új alapokra helyezzük a francia fennhatóság tevékenységét. (...) Ha van olyan hatalom, amely saját elveiből kiindulva szabadon tudja megválasztani azt az utat, amelyen vezetni tudja azt a hatvanmillió embert, akik most testvériesen osztognak negyvenkétfélmillió gyermekének sorsában, az nem lehet más hatalom, csak Franciaország." Később így nyilatkozott Franciaország gyarmati politikájának lehetséges módosulásairól: "Remélem, hogy minden

¹⁶ Erről részletesen beszámol De Gaulle az emlékirataiban. Charles de Gaulle: Háborús emlékiratok. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997., II. köt., 227-233., 316-331. old.

¹⁷ L'Écho d'Alger, 1943. május 31. Idézi: Kaddache, 648. old.

olyan ország, ahol most a francia zászló lobog, egy föderális rendszeren belül fog elhelyezkedni, amelynek az anyaország is része lesz, és ahol mindenki érdekei érvényesülhetnek."¹⁸ De Gaulle számára tehát ekkor a föderáció elve elfogadható kompromisszumot jelentett. A konferencia egyébként vegyes eredményekkel ért véget. Ajánlotta ugyan egy Föderális Nemzetgyűlés létrehozását, ahol a gyarmatok képviselői megvédhetik érdekeiket, de elutasított minden autonómia-törekvést, minden olyan fejlődési lehetőséget, amely a francia gyarmatbirodalmon kívül játszódik le, elutasította továbbá a gyarmati alkotmányok megalkotását és az önkormányzatiság elvét. A tábornok számára nem az asszimiláció, hanem inkább az *asszociáció* volt a követendő politika. Ez azt jelentette, hogy a gyarmatokkal fejlődésüket ösztönözve társas viszonyt kell kialakítani. Az asszociáció -a társulás- egyébként a telepéseknek is jobban megfelelt, mint az asszimiláció, amelyet elvetettek. De Gaulle tehát hajlott ugyan kisebb engedményekre, de gyökeres reformokat, a függetlenséget kizárta.

Azok a rendkívül heves viták, amelyek a szerves alaptörvényről folytak 1947 nyarán, már ellenzékben találták De Gaulle-t. 1946 januárjában ugyanis lemondott miniszterelnöki posztjáról, mert nem értett egyet az alakuló francia alkotmányos berendezkedéssel. 1947 áprilisában politikai nézetei népszerűsítésére új mozgalmat hívott életre Strasbourg-ban, a Francia Nép Tömörülését (*Rassemblement du Peuple Français-RPF*).

Az RPF engesztelhetetlen alkotmány-ellenessége természetesen az Algéria-politikában is megmutatkozott. Szüntelenül támadták a harmadik erő kormányának terveit.¹⁹ Bár az RPF programjába²⁰ bekerült a gyarmati föderáció elve és az, hogy egyes területek elérhetnek bizonyos autonómiát, Algériával kapcsolatban De Gaulle Franciaország gyengeségének tartott minden engedményt. Ebben a kérdésben a tábornok hű maradt a Brazzaville-i konferencia elveihez, gyarmati politikájában ezekből az elvekből indult ki. A majdan ezeken a területeken elfogadandó alaptörvényekben szerintem benne kell lennie annak, hogy Franciaország felelős a közrendért, a honvédelemért, a külpolitikáért és a gazdasági élet irányításáért. A tengeren túli területek Franciaország szerves részét képezik. Algéria statusának fenn kell tartania Franciaország szuverenitását, hatékonyabbá kell tennie rendfenntartói feladatát, egységesítenie kell az első kollégiumot. Ezeket az elveket az algériai telepések kitörő örömmel vették tudomásul. Az alaptörvény elfogadása előtt, 1947. augusztus 18-án De Gaulle nyilatkozatot adott közre, ebben olvashatjuk a következőket: "Csak egyetlen egy olyan rendszer létezik, amelyben Franciaország kötöttségek nélkül gyakorolhatja jogait és kötelességeit, és amelyben a lakosság két nagy csoportja egyenlő feltételek mellett egyesülhet az algériai ügyek intézésében. Csak egy rendszer képes arra, hogy a felemelkedés felé vezesse a három algériai francia megyét. Ez Franciaország szuverenitása! Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy nem képezheti vita tárgyát semmilyen formában az a tény, hogy Algéria a mi tulajdonunk. Ez azt jelenti továbbá,

¹⁸ Grosser, 29. old.

¹⁹ Az RPF ekkor még nem volt parlamenti párt, bár megpróbálták létrehozni egy olyan képviselőcsoportot (*intergroupe parlementaire*), amelynek a különböző pártok frakcióiból érkezett tagjai közel álltak a tábornokhoz és a gaulle-izmushoz.

²⁰ Lévêque, Pierre: *Histoire des forces politiques en France de 1940 à nos jours*. Tome 3. Armand Colin/Masson, Paris, 1997.

hogy nincsen egyetlen olyan terület sem Algériában, ahol a francia közhatalmi ágak, a végrehajtói, a törvényhozói, és a bírói hatalom korlátozva lenne, hogy betölthesse hivatását és teljesíthesse feladatát. Ez azt jelenti végül, hogy a Francia Köztársaság fennhatósága tisztán és egyértelműen érvényesül, és hogy a főkormányzó, akit az állam iktat be hivatalába, csak a francia közhatalmi ágak előtt felelős.²¹ A nyilatkozatban a tábornok felsorolta azokat a jótéteményeket, amelyeket a francia uralom Algériában véghez vitt. Meleg szavakkal beszélt az európaiak és a muzulmánok együttműködéséről, amely szerinte kiemelte Algériát elmaradottságából. Szerinte az új alaptörvénynek ezt az együttműködést és a francia fennhatóságot kell megerősítenie, mert csak ez biztosíthatja a további fejlődést. Támogatta a két választói kollégium elvét, amelyet még az ő miniszterelnöksége alatt vezettek be, de rendkívül élesen ítélte el azokat, akik "idegen érdekeknek engedelmessé" el akarják hagyni Algériát. Itt egyértelműen az általa csak "szeparatistáknak" nevezett kommunistákra gondolt. Ugyanakkor nagyon határozottan támadta Franciaország alkotmányos berendezkedését, amely mindig is politikájának sarkköve volt. Algéria problémáját szerinte csak azután lehet hatékonyan megoldani, miután odahaza, azaz magában az anyaországban teremtenek rendet. Október 12-én pedig már Algériában, a saint-eugène-i stadionban megtartott nagygyűlésen pontosította álláspontját: "Minden olyan politika, amely valamiféle fejlődést felvázolva arra irányul, hogy csökkentse Franciaország jogait és kötelességeit, és hogy megfélemlítse a francia eredetű lakosságot, vagy hogy elhitesse a muzulmán francia lakossággal azt, hogy sorsát elválaszthatja Franciaország sorsától, az a politika valójában a dekadencia politikája."²² De Gaulle-nak ez a beszéde már az október 19-26-i helyhatósági választások kampányában hangzott el. Az RPF ekkor ért a csúcsra, a választásokon majdnem 40%-os szavazati aránnyal győzött, maga mögé utasítva a negyedik köztársaság pártjait.

Ezeket a választásokat már az algériai parlamenti választások előfutárának tekinthetjük, hiszen ez volt az első olyan alkalom, ahol az alaptörvény rendelkezései szerint szavaztak. Algírban is győzött az RPF, míg a másik jobboldali párt, az MRP az európaiak által elítélt alaptörvény megszavazásával teljesen szétzilálódott. De nemcsak a jobboldali MRP, hanem azok a kommunisták is, akik ekkorra már belátták a nemzeti kérdés fontosságát, érzékeny veszteségeket könyvelhettek el. Az első kollégiumban az RPF vezette "Algériai Unió" nevű választási szövetség hatalmas sikert ért el abban az Algír megyében -kiszorítva az összes kommunista képviselőt az algíri városi tanácsból-, ahol a legutóbbi helyhatósági választások, 1945 nyara óta a kommunistáknak komoly befolyásuk volt, hiszen például a polgármesteri tisztséget is kommunista töltötte be. Szintén jók voltak az eredményei Constantine-ban, de valamivel gyengébben szerepelt Oránban, ahol a baloldal még tartotta magát. Ezek a tendenciák már jól mutatták azt, hogy az algériai telepések között de Gaulle és az RPF rendkívül népszerű lesz. Az RPF sikere leginkább abban rejlett, hogy a nagyobb pártok közül egyedülként utasította el azt az alkotmányt, amelyet az első kollégium, vagyis az európai lakosság is elvetett. Az összes többi párt a jobboldali MRP-től a PCF-ig bezárólag elfogadta az alkotmányt, amely

²¹ Charles de Gaulle: Discours et messages. Dans l'attente. Février 1946-Avril 1958., Plon, Paris, 1970., 112-115. old.

²² Grosser, 138. old.

korlátozott reformokat léptetett életbe Algériában, a telepések azonban még ezeket a korlátozott reformokat is ellenezték, és annak idején, a népszavazáson ellene is szavaztak.²³ Emellett a De Gaulle tábornok által javasolt erős elnöki rendszer szintén népszerű volt a jobboldali-szélsőjobboldali érzelmű európai telepések körében, amely rendet és biztonságot ígért, valamint azt, hogy Algéria francia marad. Ennek igazolására elég visszaemlékezni arra, hogy 1940-ben az európai lakosság egyáltalán nem fogadta ellenségesen Pétain tábornok vichy-i rendszerét, amely szintén az „erős vezér” hatalmán nyugodott.

A második kollégiumban a radikális MTLD vereséget mért a mérsékelt UDMA-ra, amely a kommunista párt felé nyitott. A második kollégium muzulmán választói így büntették Ferhat Abbasz mérsékelt politikáját, amellyel még mindig kompromisszumokat keresett a franciákkal, és amely az emancipációs politikában testesült meg. A muzulmán algériaiak többet akartak, mint amennyit az alaptörvény tartalmazott, szavazataikkal ezért mondtak ítéletet a mérsékelt politika fölött. Algírban, Oránban és a többi nagyvárosban az MTLD szinte az összes lehetséges önkormányzati képviselői helyet megszerezte. Ekkor, a parlamenti választások előtt, egyértelműen az MTLD tűnt a legerősebb algériai politikai erőnek.

Az áprilisi választások

A parlamenti választások első fordulóját 1948. április 4-ére, a második fordulót 11-ére tűzték ki. A kampány során rendbontások nem voltak, de a hatóságok "gondoskodtak róla", hogy a hangulat mégse legyen teljesen zavartalan. Az algériai pártok mind-mind kifejezték egymástól eltérő véleményüket Algéria jövőjéről.

Az algériai kommunisták soraiban ekkorra már többségbe kerültek az algériai eredetű párttagok, ami a háború előtt még nem volt elmondható. Az őslakosok számára azonban ez a párt még mindig az "európaiak pártja" volt, nem pedig algériai, s főleg nem muzulmán. A PCA célja az UDMA-val egyetértésben továbbra is az volt, hogy egységet teremtsen a nemzeti pártokkal, hogy létrehozzon egy demokratikus frontot, lehetőleg az ő irányítása alatt, s bár Algéria jövőjének megítélésében az UDMA-hoz nagyon közel állt, a párt törekvései mégis megghiúsultak, mert az MTLD makacsul visszautasította a kommunisták közeledését. 1948-ra a nemzeti kérdés fontosságát ők is elismerték, és követelték az algériai nép jogainak maradéktalan érvényesítését, a kolonializmus eltörlését és Ferhat Abbaszkal egyetértésben önálló Algéria megteremtését.

Ferhat Abbasz is demokratikus frontot szeretett volna létrehozni, de csak úgy, ha abban mindenki részt vesz. Ezt Messzaliék elutasították, így a nemzeti pártok összefogását nem sikerült tető alá hozni. (Messzali ugyan hajlandó lett volna csak az UDMA-val együttműködni, de olyan feltételeket támasztott Abbaszéknek, hogy azokat egyszerűen nem lehetett komolyan venni.) A párt fő törekvését legjobban az UDMA lapjának a címe fejezte ki: Égalité-Egyenlőség. Egyenlőség a franciákkal a jogok, a kötelességek, a lehetőségek és a szociális helyzet terén. A párt -eddiggi politikájához hűen- programjában továbbra is a Franciaországgal társult algériai köztársaság megteremtését tűzte ki célul

²³ Montassier, 121. old.

maga elé és tárgyalni akart a hatóságokkal. Erre utal az, hogy a pártlap címét ekkor változtatták meg *Égalité*-ről *La République Algérienne*-re, Algériai Köztársaságra. Ahogy a kampány során megfogalmazták: "Az UDMA küzdeni akar egy valódi algériai alkotmányért, amely nem lehet más, csak az Algériai Köztársaság alkotmánya. Ezt az alkotmányt vagy Franciaországgal egyetértésben, kölcsönös megértésben, a két ország érdekeit egyeztetve vagy Franciaország nélkül, a gyűlölet és a szakítás légkörében fogjuk kihirdetni. Egy nap azonban mindenképpen ki lesz hirdetve, mert az algériai állam a jövő egyetlen lehetősége. A világ egyetlen hatalma sem képes megállítani a haladást és visszafordítani a történelem kerekét."²⁴ A kampányban a párt elítélte a Francia Unió jelenlegi rendszerét, amely szerintük "az imperializmus új formája".²⁵ Abbasz pedig nyomtatékosította pártja álláspontját az algériai parlamenttel kapcsolatban: "Az algériai parlament se nem elégséges, se nem haszontalan dolog. Egy olyan eszköz lesz a kezünkben, amellyel javíthatunk helyzetünkön, és amelyet az elkövetkező harcokban felhasználhatunk."

Az MTLD egyedül maradt az önálló algériai alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásának követelésével. Ráadásul hiába nyerte meg Messzali Hadzs pártja a legutóbbi helyhatósági választásokat, az önkormányzati testületekben az európai képviselők rendre leszavazták az MTLD indítványait, így szinte semmilyen javaslatát sem sikerült elfogadtatnia. Mégis úgy döntöttek, hogy egyedül vágnak neki a választási küzdelmeknek. Jelmondatuknak az "önálló algériai nemzet" formulát választották és felkészültek arra is, hogy megakadályozzák a választási csalásokat. Parancsba adták például a tagságnak, hogy gyűjtsák fel azokat az urnákat, amelyek esetében gyanú merül fel, hogy manipulálták.²⁶ Messzali a kampány során bejárta egész Algériát, bár a hatóságok sok helyen nem engedték felszólalni, mert szavainak olyan óriási hatása volt, hogy zavargásoktól kellett tartani. Az adminisztráció számára egyértelműen az MTLD-jelöltek voltak a legkomolyabb ellenfelek.

Az első kollégiumban az európai pártok mind vállalták a megmérettetést. A jobboldalon egység alakult ki a különböző pártok között, bár ez az egység nem volt tökéletesen szilárd. Az 1946-os novemberi parlamenti választások óta állt fenn az Algériai Unió²⁷ nevű választási koalíció, amely 1947 októbere-novembere, a helyhatósági választások óta az algériaiak körében a legnépszerűbb volt. A koalíció vezető ereje, az RPF azonban természetesen nem elégedett meg azzal, hogy a legtöbb önkormányzat az ő kezében volt, ennél sokkal többre vágyott, az alkotmányos berendezkedést akarta megváltoztatni. Ehhez azonban az kellett, hogy a választott testületekben minél több képviselője legyen. A kedvező tapasztalatok miatt úgy döntöttek, hogy folytatják a

²⁴ *La République Algérienne*, 1948. márc. 19. Idézi: Kaddache, 794. old.

²⁵ *Le Monde*, 1948. ápr. 3.

²⁶ Ez a választások első fordulójában több helyen, például Sidi-Bel-Abbesben és Victor-Hugo településen elő is fordult.

²⁷ Az 1948-as választásokon az Algériai Unió az RPF vezetésével a következő csoportosulásokat tömörítette: radikálszocialisták, népi republikánusok, független republikánusok, MRP, Köztársasági Szabadságpárt (Parti républicain de la liberté-PRL). A PRL vezetője Michel Clemenceau, az első világháborút lezáró békeszerződések szerzőjének, Georges Clemenceau-nak a fia volt.

jobboldali erők együttműködését. Maga az Unió egyébként igen megosztott volt, mert a legfőbb kérdést, az alkotmányos berendezkedést illetően nem alakult ki konszenzus a pártok között. Az Unió pártjai nem értettek egyet de Gaulle alkotmány-reviziós szándékával, mert Vichy után féltek egy újabb diktatúra kialakulásától. A lényegében tehát belpolitikai viták komoly problémákat okoztak. Constantine megyében például csak nagy nehézségek árán tudtak megegyezni a jelöltállításról.²⁸ Több jelölt kilépett az Unióból és függetlenként kívánt indulni. Az RPF már azzal is fenyegetőzött, hogy ő is kilép az Unióból, de végül a párt főtitkárának, Jacques Soustelle-nek a jelenlétében elsimították a problémákat.²⁹ A jelöltek abban is megegyeztek, hogy megválasztásuk esetén mindenképpen elfogadják fogadni a frakcióvezetés által adott utasításokat, tehát magukévá tették a kötelező szavazás elvét. Soustelle a tábornok és az RPF követésére szólította fel a választópolgárokat Algírban, mert a legnagyobb ellenség, a kommunizmus legyőzésére csak az RPF vezetésével kerülhet sor: "Kövessétek de Gaulle-t, ő se nem diktátor, se nem valamiféle uralkodó, hanem republikánus, amit már számtalanszor bizonyított!"³⁰ (Az alkotmányt elfogadó pártok és a kommunisták leggyakoribb vádja De Gaulle-lal szemben az volt, hogy diktatori hatalomra tör.) Az RPF-nek sikerült elérnie, hogy ő legyen az Unió vezető pártja, sőt Algírban és Oránban új nevet adtak a koalíciónak: a Francia Nép Tömörülése és az Algériai Unió Bizottsága, ezzel is hangsúlyozva az RPF irányadó szerepét. Az Unió a jelöltállítás során egy kilenc pontból álló listát íratott alá leendő jelöltjeivel, amelyek elfogadását kötelezővé tették az illető számára. Ezek közül az első pont a következőképpen hangzott: "Kijelentem, hogy Algéria szerves alaptörvénye nem változtatja meg Algír, Orán és Constantine megyék jelenlegi helyzetét, amelyek franciák és azok is maradnak, ezen kívül feltétlenül támogatom Franciaország algériai szuverenitásának sérthetetlenségét."³¹

Algír megyében az Unió 23 jelöltje között egyébként nem találunk nagykereskedőt, munkást, tanárt, nagyvállalkozót, jogászt, igazi pénzügyi szakembert. Ott van viszont 12 nagybirtokos telepes és a három legnagyobb jobboldali algériai újság tulajdonosa.³² Ezek a lapok széles teret biztosítottak az Unió jelöltjeinek népszerűsítésére és programjuk bemutatására, ugyanakkor ezekből az újságokból az olvasók tudomást szerezhettek a belső vitákról is.

A szocialisták a reformok és az asszimilációs politika folytatását ígérték, ehhez kérték az európai szavazók támogatását. Programjuk lényegében az alaptörvény által meghatározott keretek közötti politizálást ígért. A kampány során Guy Mollet, a párt egyik vezetője is ellátogatott Algériába. Az oráni színházban tartott sajtótájékoztatóján kijelentette, hogy az algériai parlament megválasztásának Algérián messze túlmutató jelentősége van. "Olyan helyzetben vagyunk, hogy az egyesek által táplált nacionalizmussal szemben a háborús és polgárháborús pszichózis légkörében kell

²⁸ Le Monde, 1948. ápr. 14.

²⁹ Le Monde, 1948. márc. 26.

³⁰ Le Monde, 1948. márc. 30.

³¹ Kaddache, 798. old.

³² Le Monde, 1948. ápr. 2.

bizonyítanunk azt, hogy a Francia Unióban van olyan hely, ahol a szociális igazság, a béke és a szabadság, egyszóval a szocializmus érvényesül."³³ A SFIO és az egész baloldal hagyományosan Orán megyében volt a legerősebb, itt még a kommunisták is nagy befolyással rendelkeztek, a két párt sok kérdésben együttműködött. Ugyanakkor a szocialista párti Naegelen főkörmányzó számtalan beszédet tartott a kampány során Algirban, Constantine-ban, Tlemcenben, amelyekben szigorú és kemény politikát hirdetett.³⁴ Csakúgy, mint az anyaországban, a SFIO itt is szakított a kommunistákkal³⁵, emellett élesen elítélték a nacionalista pártok tevékenységét. Naegelen szerint Ferhat Abbasz nem föderalista, hanem szeparatista politikát folytat³⁶, holott, amint azt láhattuk, ez teljesen alaptalan vád volt.

Az algériai hatóságok az eddigi választásokból levonták a következtetéseket. Azt lehet mondani, hogy ezek többé-kévesbé szabad választások voltak, de ez azzal járt, hogy a második kollégiumban a nacionalista pártok mindig igen jelentős eredményeket értek el. Ezeket a tapasztalatokat a választási előkészületek során a hatóságok felhasználták és úgy döntöttek, hogy bizonyos "eszközökkel" igyekeznek megfelelő eredményeket elérni. A választások során elkövetett csalások a szerves alaptörvény elszabotálásának első példáját jelentették. A kormány először is leváltotta az engedékenynek tartott Chataigneau főkörmányzót, helyébe a szocialista Marcel-Edmond Naegelen-t választották. Hivatalát február végén foglalta el. Az ő számára Algéria függetlensége egyet jelentett a káosszal, mert az a francia szakértők, mérnökök, tudósok, tanárok, szakemberek, stb. távozását jelentette volna. Ez pedig csakis anarchiába taszíthatja Algériát, ami oda vezetne, hogy egy másik nagyhatalom szerzi meg magának ezt a területet. Naegelen kinevezését örömmel nyugtázták az európaiak. Elődjénél keményebb és határozottabb fellépése nagy megnyugvással töltötte el őket, benne látták azt a biztosítékot, hogy nem lesznek engedmények az őslakosoknak.³⁷ A kormány következő lépése az volt, hogy biztosítandó az adminisztráció lojalitását, fizetésemelést határozott el a funkcionáriusok körében, illetve biztosította a családi pótlékot bizonyos foglalkoztatási kategóriák számára.³⁸ A Naegelen vezette adminisztráció mindenképpen el akarta kerülni azt a helyzetet, hogy az első algériai parlamentben nagyszámú MTLD-képviselővel kelljen vitatkozni, netalán nekik engedményeket tenni, ezért elhatározták, hogy a franciákhoz hű, a francia jelenlétet feltétlenül támogató független jelölteket indítanak a második kollégiumban. A főkörmányzó a francia kormánnyal egyetértésben úgy döntött, hogy a

³³ *Le Monde*, 1948. márc. 30.

³⁴ Március végén a főkörmányzó a következőket nyilatkozta Algirban: "Algéria egy nyugodt ország, amely dolgozni és fejlődni akar Franciaország baráti égisze alatt az együttműködés olyan szellemében, amely bármilyen fajú, vallású, eredetű, de jó akaratú emberek között jön létre." *Le Figaro*, 1948. ápr. 1.

³⁵ Ez a kialakuló hidegháború idején általános európai jelenség. Nyugat-Európában a szociáldemokrata pártok beszüntetik együttműködésüket a kommunistákkal kiszorítva őket a hatalomból, Kelet-Európában pedig a hatalmat sokszor erőszakos úton megragadó kommunista pártok beolvasztják magukba a szociáldemokratákat.

³⁶ *Le Monde*, 1948. ápr. 2.

³⁷ *Le Monde*, 1948. márc. 7-8.

³⁸ *Le Figaro*, 1948. márc. 20.

kedvező eredmény érdekében törvénytelen eszközöket is alkalmaznak a választások során. Naegelen fő kormányzó neve Algériában a választási csalások szinonimájává vált.³⁹

A kampány légköre a napilapok tudósításai ellenére igencsak feszült volt. A hatóságok elsősorban az MTLD-re és jelöltjeire koncentráltak. Betiltották gyűléseiket, elkobozták a párt újságait, kiadványait, aktivistákat tartóztattak le, stb. A kampány elején a párt 59 jelöltjéből 32-t letartóztattak, ellenük a vád leggyakrabban az volt, hogy veszélyeztetik a francia szuverenitást és zavarják a közrendet. Március végén az algéri rendőrség letartóztatta Jazid Mohamedet, az MTLD nemzetgyűlési frakciójának titkárát, továbbá neves politikusokat és az algériai lakosság körében nagy tiszteletnek örvendő személyeket. Az indok az állam külső biztonságának veszélyeztetése volt.⁴⁰ Április elején a párt további hét tagját börtönözték be, köztük volt Lahouel Hocine, a párt főtitkára, valamint két jelöltje a közelgő választásokra. Közvetlenül a választások napját megelőzően pedig újabb letartóztatások: Messzali pártjának négy algéri és constantine-i képviselőjelöltjét kísérik be a rendőrök, ezzel 21-re emelkedett azoknak a száma, akiket az MTLD felső vezetéséből tartóztattak le. A vád itt is az volt, hogy bizonyos rendezvényeken felszólalásaikkal veszélyeztették Franciaország szuverenitását.⁴¹ A párt tagjai ezeken a nagygyűléseken ugyanis arra biztatták az algériai bennszülötteket, hogy a francia fennhatóság ellen tüntessenek, ne engedelmesskedjenek francia uraiknak, vagyis franciaellenes propagandát folytattak. A franciák egyes körzetekben még attól sem riadtak vissza, hogy önkormányzati képviselőket tartóztassanak le, azokba a körzetekbe pedig, ahol tudva lévő volt, hogy a nacionalisták erős bázissal rendelkeznek, nem küldtek elég választási szelvényt, hogy ne tudjon mindenki szavazni.

Április 4-én, a választás napján is számos szabálytalanság és törvénytelenség történt. Teljesen önkényesen állították össze a szavazókörök bizottságainak az összetételét. Általában európai volt az elnök, de a titkárok és a kisegítő személyzet is európaiakból állt. Őket sok helyen a polgármester vagy a helyi adminisztráció jelölte ki. Az adminisztráció utasította a szavazókörök személyzetét, hogy ne engedje meg a nacionalisták képviselőinek, hogy ellenőrizhessék a szavazás lefolyását, a végeredményeket, illetve a szavazatok összeszámlálását. A szavazókörökben megesett, hogy a nacionalista pártok képviselőit letartóztatták, sőt tettelesen bántalmazták, és a helyszínről eltávolították őket. Fort-National helységben, az egyik szavazókörben tartóztatták le Saadok kapitányt, az MTLD jelöltjét, aki a második világháború során a francia hadseregben harcolt és kitüntetést is kapott. A vád ellene: franciaellenes tevékenység és magatartás. Több szavazókör helyét nem hozták nyilvánosságra, titkosították azokat. Ez úgy történt, hogy vidéken egyes szavazóköröket az eredetileg megadott helyről az utolsó pillanatban magánházakba vagy egyéb félreeső helyre költöztettek át. A szavazókörök kötelező nyitvatartási idejét nem tartották be, sok helyen pedig a szavazólapokon nem tüntették fel a nacionalista jelöltek neveit, így nem lehetett rájuk szavazni. Ennyivel azonban nem érték be a francia hatóságok. A szavazóurnákat is manipulálták, mégpedig úgy, hogy már a szavazás megkezdése előtt feltöltötték őket az adminisztráció jelöltjeire leadott hamis

³⁹ Kaddache, 795. old.

⁴⁰ Le Monde, 1948. márc. 25.

⁴¹ Le Monde, 1948. ápr. 3.

voksokkal. Előfordult, hogy a szavazatok összeszámlálása előtt katonák elvitték a szavazócdulákkal teli urnákat, mondván, "biztos helyen" folyjon le a számlálás. Máshol a megtelt szavazóurnákat kicserélték olyanokra, amelyek már előzőleg fel lettek töltve az adminisztráció által támogatott jelöltekre leadott voksokkal. Megtörtént az is, hogy szavaztak halottak és távol maradtak helyett. Sok helyen megesett, hogy az adminisztráció tagjai tíz-tizenöt szavazatot is leadtak.

A hadsereg, a csendőrség és a rendőrség beavatkozott a választások lebonyolításába nyomást gyakorolva a választókra. Több körzetben ostromállapotot hirdettek. A hadsereg "bevetésének" nem egy helyen tragikus következményei voltak. Volt olyan hely, ahol a nacionalista jelölt nevének a szavazólapról való törlése miatt a választók nem akartak szavazni. Az adminisztráció helyi képviselője ekkor megparancsolta a karhatalmi erőknek, hogy gyűjtsék össze az állampolgárokat és szavaztassák le őket. A "műveletnek" 7 halottja és számos sebesültje volt! Másutt már délelőtt 11 órakor bezáratta a szavazóhelyiségeket az elnök, a választási bizottságok nacionalista képviselőit pedig egyszerűen hazaküldte. A felháborodott tömeg tüntetni kezdett, mire a kivezényelt rendőrök sortűzet adtak, az eredmény 4 halott, 40 sebesült, 200 letartóztatott. A második fordulóban a csalások még egyértelműbbek és még nyilvánvalóbbak voltak.⁴² A csalások miatti tiltakozásokat egyszerűen figyelmen kívül hagyták, pedig nemcsak az algériai nacionalista és a kommunista lapok tiltakoztak, de a francia jobboldalon is akadtak olyanok, akik nem értették egyet az alkalmazott módszerekkel. A választások után nyilatkozta az MRP képviselője, Fonlupt-Esperaber: "A választások nem voltak sem szabadok, sem igazságosak."⁴³

Az első forduló az RPF győelmét és a nacionalista pártok vereségét hozta. Az első kollégiumban az unióba tömörült RPF, a radikálisok és a mérsékelték fölénye óriási, simán nyerték ezt a választási fordulót. Algír megyében a lehetséges 23-ból 15 helyen győztek már az első fordulóban, további 6 körzetben az első helyen jutottak tovább a második fordulóba. Néhány név a győztesek közül: Algír, 4. sz. választókerület, M. Gazagne, Algír polgármestere: 76,08%, Algír, 5. sz. választókerület, Alain de Sérigny, sajtómágnás: 72,59%, Boufarik, Amédée Froger, később a polgármesterek szövetségének elnöke, (1956 végén Algírban egy merénylő bombája oltja ki az életét): 90,67%(!). Oránban a lehetséges 20-ból 8 helyen már az első körben beválasztották a parlamentbe az RPF-Unió jelöltjeit, további 5 körzetben az első helyen jutottak be a második fordulóba. Itt is említhetünk pár nevet: Mascara, Fernand Mallé, polgármester: 78,75%, Misserghin, M. Flinois, a Francia Unió parlamentjének tagja: 79,93%. Hasonló volt a helyzet Constantine-ban is, ahol az Unió 7 jelöltjét választották meg a lehetséges 17-ből. Többek között: Constantine, 3. sz. választókerület, M. Valli, polgármester: 69,99%, Philippeville, 1. sz. választókerület: M. Cuttoli, polgármester: 74,24%, Sétif, M. Briancat, polgármester: 72,76%. Az első fordulóban a 60 képviselői hely közel felét szerezte meg az RPF vezette Algériai Unió. Néhány mérsékelt jobboldali párti és független jelölt már az első fordulóban biztosította helyét az algériai gyűlésben. Egy független radikális Algír megyében (Cheragas, Eugène Second: 52,37%), egy független Oránban (Saïda, Francis Bayle: 78,46%) és három

⁴² Kaddache, 796-797. old.

⁴³ Kaddache, 798. old.

Constantine-ban (Batna, Alfred Malpel radikálszocialista: 55,82%, Bordj-Bou-Argeridj, M. Leu radikálszocialista: nincs adat, Tebessa, M. Battistini független: 61,03%) győzött. Kb. 30 helyen pótválasztásokat kellett tartani, ez főleg Constantine megyében volt jellemző. A szocialista párt visszaesése folytatódott, de a második fordulóra még állva maradt jó néhány jelöltjük, ezért még volt lehetőségük a javításra. Algírban és Constantine-ban seholy sem győzött a SFIO, Oránban két helyen lett első a szocialista képviselőjelölt (Nemoursban a SFIO jelöltje, Gonzalès 55,5%-ot szerezve már az első fordulóban bejutott a parlamentbe). Ugyanakkor a PCA az első fordulóban egyetlen helyet sem szerzett, mindössze három Orán megyei választókerületben végzett kommunista jelölt az élen (Orán, 1. sz. választókerület, PCA: 3908 (36,23%), RPF-Unió: 3828 szav., Sidi-Bel-Abbes, PCA: 5064 (46,43%), RPF-Unió: 4652 szav., illetve ezek mellett még a második kollégiumban ugyanitt, Sidi-Bel-Abbesben lett győztes a PCA). Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a baloldal nagyon gyengén szerepelt.

A választások első fordulójában a következő eredmények születtek⁴⁴:

A választások első fordulójában a következő eredmények születtek						
<u>A választók száma</u>	Algír	Orán	Constantine	Déli területek	Összesen	
Első kollégium						
Franciák	203015	178125	88530	-		469670
Muzulmánok	43722	31805	45758	-		121285
Második kollégium						
Muzulmánok	444557	284304	574729	-		1303590
<u>Pártok</u>	<u>Megyék</u>					
	szavazatok	mandátumok	szavazatok	mandátumok	szavazatok	mandátumok
Első kollégium	Algír megye		Orán megye		Constantine megye	
Kommunisták (PCA)	21530	-	29421	-	6072	-
SFIO	7888	-	20564	2	4728	-
MRP	-	-	-	-	943	-
RPF és Algériai Unió	87278	14	56314	8	30851	7
Független republikánusok	21361	1	18447	1	8928	-
Egyéb	6154	-	4868	-	6427	-
Második kollégium						
MTLD	75969	3	20532	-	74901	4
UDMA	15890	-	27536	-	70800	5
Kommunisták (PCA)	4923	-	3643	-	6394	-
SFIO	-	-	-	-	-	-
Függetlenek	140157	10	64509	6	35529	2
Egyéb	6372	-	2280	-	1217	-

⁴⁴ A választási eredményeket és táblázatokat lásd: Le Monde, 1948. ápr. 6-13.

Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mi motiválta a muzulmán szavazókat a második kollégiumban. Bizonyosan belejátszott a dolgokba az is, hogy Naegelen keményebb hangot ütött meg, hogy számos letartóztatás történt, ezért talán sokan megijedtek. A nacionalista pártok szereplése elmaradt a várakozásoktól. Az UDMA azokon a helyeken, ahol korábban is jó eredményeket ért el, mint például Constantine megyében, ott most is jól tartotta magát, az MTLD viszont Algír megyében volt igen erőteljes. A második fordulóra egy esetleges összefogás komoly eredményeket sejtetett. Mégis az első forduló győztesei egyértelműen az adminisztráció mérsékelt jelöltjei lettek, akik a legtöbb körzetben az élen végeztek. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a választási eredményeket "kozmetikázták", ezért a nacionalista pártok szereplését óvatossággal kell megítélni.

A mandátumok megoszlása a következőképpen alakult az első forduló után:

	Algír	Orán	Constantine	Déli területek	Összesen
Első kollégium					
Kommunisták (PCA)	-	-	-	-	-
SFIO	-	2	-	-	2
Radikálszocialisták	-	-	2	-	2
Független radikálisok	1	-	-	-	1
Függetlenek	-	1	3	-	4
Radikálszocialisták*	4	3	-	-	7
MRP	-	1	-	-	1
Független republikánusok	4	-	-	-	4
Függetlenek	4	3	-	1	8
PRL (Köztársasági Szabadságpárt)	1	-	-	-	1
RPF	1	1	5	-	7
Mandátumok száma	15	11	10	1	37
Pótválasztás	8	9	6	1	23
Összesen	23	20	16	2	60
Második kollégium					
MTLD	3	-	5	-	8
UDMA	-	1	5	-	6
Kommunisták (PCA)	-	-	-	-	-
Függetlenek	13	7	3	4	27
Mandátumok száma	16	8	13	4	41
Pótválasztás	1	6	11	1	19
Összesen	17	14	24	5	60

(*Dölt betű: az Algériai Unión belül induló politikai csoportosulások)

A sajtó úgy értékelte az eredményeket, hogy Francia Algéria hívei könnyedén és nehézségek nélkül kerültek többségbe, a francia szuverenitás tehát biztosítva lesz Algériában. Hasonló értelemben nyilatkozott Muscatelli, az RPF észak-afrikai küldötte.⁴⁵ Az már az első forduló után látszott, hogy az algériai parlamentben a francia-muzulmán együttélés hívei kerültek többségbe, ezért a franciák algériai uralma igazán komoly veszélybe nem fog kerülni, legalábbis ami a parlamenti munkát illeti. A *Le Monde*

⁴⁵ *Le Monde*, 1948. ápr. 6.

újságírója megállapította, hogy immár maradéktalanul adva vannak a francia-muzulmán együttműködés feltételei, ezeket most már csak alkalmazni kell a status által meghatározott keretek között. A Francia Nép Tömörülése és az Algériai Unió jelöltjeinek nagy sikere egyszer és mindenkorra kiírta a szeparatizmus fenyegető rémét. A cikk szerzője visszautasítja az egyik nacionalista arab politikus megállapítását, hogy a csalások a második kollégiumban legalább 50%-ban befolyásolták az eredményeket. (Ma már tudjuk, hogy ez a szám egyáltalán nem helytelen becslés, valószínűleg ennél nagyobb szám sem volna évedés.) Az újságíró végkövetkeztetése pedig az, hogy az együttélés, a kollaboráció szükséges és ezt az algériai választók is belátták.⁴⁶

A franciaországi reakciók igen változatosak voltak. A mérsékelték és a jobboldal felhőtlen örömmel vette tudomásul az eredményeket, a kormánypártok szintén elégedettek voltak, de jóval visszafogottabban értékelték, mint a győztesek, a kommunisták pedig gúnyos kritikákkal igyekeztek palástolni vereségüket, szatirikus hangon támadták a második kollégiumban megválasztott független jelölteket. A jobboldali lapok el voltak ragadtatva. A *Ce Matin* "Franciaország szép vasárnapjáról" beszélt.⁴⁷ A *France Libre* megállapította, hogy "Algéria szentté avatta a francia-muzulmán uniót. Mint a közelmúltban, Algéria továbbra is ragaszkodik anyaországához." A *L'Époque* úgy vélte, hogy ezek a választások jó kiindulási alapot jelentenek a majdani algériai parlament számára, egyben megelégedettségét fejezte ki amiatt, hogy a muzulmánok nem hallgattak a "képmutató agitátorokra". Így a gyűlés ellentétes politikai erői között a szakadék nem lesz nagyon mély, ezért lehetővé válik, hogy Algéria problémáit a francia-muzulmán együttműködés keretei között vitassák majd meg. A lap észak-afrikai szakértőkre hivatkozva hangsúlyozta az új főkormányzó elévülhetetlen érdemeit a jó választási eredményeket illetően, egyben bírálta elődje politikáját.

A baloldali újságok egészen más hangot ütöttek meg. A *L'Humanité* felháborítónak nevezte a szavazóhelyiségekben elkövetett csalásokat. A *Franc-Tireur* szerint "a reakciónak és az elnyomó erőknek ez a szomorú győzelme az első algériai parlamentet önmaga karikatúrájává teszi". A lap szerint az eredmények jól mutatják, hogy milyen messze áll egymástól a Francia Unió demokratikus koncepciója és 1948 kolonialista valósága. A *Combat* hasonló véleményen volt, a lap úgy gondolta, hogy az algériai választásokat zűrzavar közepette bonyolították le, az eredmények "gyalázatosak", az alkalmazott módszerek pedig igen hasonlatosak a vasfüggöny mögött alkalmazott módszerekhez.

A kormánypárti sajtó lelkesedését némileg lehűtötte az RPF nagy sikere. A *L'Aube* hasábjain Maurice Schumann, az MRP elnöke kettős győzelemről, Franciaország és a francia-muzulmán együttműködés győzelméről beszélt: "Világos számunkra, hogy mai világunkban, ahol a szembenállás tartósan ígérkezik, az önálló Észak-Afrika szinte azonnal a nagyhatalmak közötti összeütközések, sőt harcok színterévé válna. Ez a felismerés vezetett el oda, hogy az első fordulóban sem az első, sem a második kollégiumban egyetlen egy helyet sem tudtak szerezni a kommunisták." A hűség és a jóhiszeműség eme sikeréből Schumann levonta a következtetést: "Meg kell ragadni az

⁴⁶ Le Monde, 1948. ápr. 7.

⁴⁷ Le Monde, 1948. ápr. 7. Az idézetek a lap választásokat kommentáló sajtószemléjében találhatók.

alkalmat, vagyis a legrövidebb időn belül meg kell mutatnunk a muzulmán tömegeknek, hogy a Francia Unió és az algériai szerves alaptörvény által megszabott kettős keretek között politikai, gazdasági, szociális és kulturális fejlődésük nemcsak lehetséges, de biztosított is, nemcsak folyamatos, de gyors is lesz egyben." A szocialista *Le Populaire* a következő tanácsot adta az algériai szocialistáknak és Naegelen főkörmányzónak: "A franciák algériai jelenlétét és a francia-muzulmán együttműködést nem lehet kizárólag az erőszakra erőszakkal felelő politikával, a francia szuverenitás túlzott, minden áron való alkalmazásával biztosítani, hanem több megértést kell tanúsítani, erőfeszítéseket kell tenni Algéria gazdaságának minél hatékonyabb kihasználásáért, ebbe a munkába be kell vonni a muzulmán tömegeket, a munka gyümölcseit pedig meg kell osztani velük." A *Le Parisien libéré* végül úgy vélekedett, hogy a parlament összetétele lehetővé fogja tenni az alaptörvény végrehajtását.

A szélsőbaloldallal teljes összhangban tiltakoztak az algériai nacionalista pártok is. Messzali Hadzs levelet írt az Arab Ligának, amelyben elítélte a választások franciák általi befolyásolását, vádolta az adminisztrációt, kétségbe vonta a második kollégiumban lefolytatott választások tisztaságát és kérte az Arab Liga azonnali beavatkozását. A szervezet titkársága azt válaszolta Messzalinak, hogy a "Liga minden szükséges erőfeszítést megtesz ebben az ügyben".⁴⁸

Ide kívánczik a magyar sajtó reagálása is. A *Szabad Nép*⁴⁹ élesen elítéli az alkalmazott módszereket: „Naegelen "szocialista" kormányzó és a gyarmati közigazgatási hatóságok véres terrorja az algíri választásokon a gaulleista reakciót segítette nyeregbe. Iskolapéldája volt ez a véres vasárnap annak, hogy milyen eredményre vezet az amerikai módszer, a repülőgépekkel, tankokkal és ismétlőfegyverekkel támogatott választási technika egy "szocialista" helytartó kezében. Hét arab halott, gaulleista többség és „megszámlálhatatlan letartóztatás...” A *Szabad Nép* ezután bő terjedelemben ismerteti a választási csalásokat, a hatóságok által használt módszereket, a letartóztatásokat, stb. Befejezésül a következőket írja: "A szocialisták és a gaulleisták egyesült erővel folytatott megfélemlítő hadjárata következtében egyes városi körzetekben a bennszülött lakosságnak csupán 40%-a szavazott. Ilyen módszerekkel juthatott mandátumhoz Algír polgármestere, Gazagne, a gaulleista vezetés alatt álló fasiszta ügynevezett Egységbizottság jelöltje, aki a német megszállás alatt megyei prefektus volt Franciaországban. (Az RPF-Unió jelöltjei között egyébként nem egy akadt, akinek a háború alatt folytatott tevékenysége enyhén szólva is vitatható. - F.P.Á.) A részeredmények a gaulleisták, illetve a gyarmati közigazgatási hatóságok jelöltjeinek többségéről számolnak be." A *Magyar Nemzet* "Véres választások Algírban" címmel közöl beszámolót.⁵⁰ Az eredmények ismertetése után a cikk megállapítja, hogy "a választások a demokrácia legelemibb elveinek semmibevétele mellett folytak le. Az algíri kommunista pártnak, amely 58000 szavazatot kapott, egyetlen képviselői mandátumot sem adtak, míg a függetlenek 49000 szavazattal, a két szocialista párti pedig alig 35000 szavazattal mandátumot kapott." Talán az *Esti Szabad Szó* "Így érvényesülnek a "tiszta demokrácia" elvei az algériai választásokon" című tudósítása a

⁴⁸ *Le Monde*, 1948. ápr. 10.

⁴⁹ *Szabad Nép*, 1948. ápr. 6.

⁵⁰ *Magyar Nemzet*, 1948. ápr. 7.

legérdekesebb.⁵¹ Bevezetőjében a lap megemlíti, hogy "A keleteurópai választásokkal kapcsolatban sokat emlegette a nyugati sajtó és rádió a "tisza demokráciát, a nyugati módszereket", és rengeteg hamis hírt röpített világgá például a magyar választásokkal kapcsolatban terrortól, rendőrállamról, elnyomásról. Ugyanez a sajtó most nem tiltakozik az algériai választásokkal szemben, nyilván tiszta választásoknak tartja őket és az ott alkalmazott módszereket - úgy látszik - "nyugati választási módszernek" és a maga módján demokratikusnak tartja." A cikk szerint faji megkülönböztetést alkalmaznak a szavazatoknál. "Algéria vasárnap, 4-én választotta első parlamentjét. (...) A választás a "szocialista" francia belügyminiszter "védnöksége" alatt folyt le. Már a választási törvénytől meglepő, hogy a parlament 120 tagja közül hatvanat választ az "európai" szekció, azaz körülbelül 800000 ember, hatvanat pedig a bennszülött muzulmánok, azaz körülbelül 8 millió. Blumék (Léon Blum, a SFIO elnöke - F.P.Á.) szerint ez demokratikus választójog." A cikk ezek után alaposan ismerteti a választási csalásokat és a törvénytelségeket, csakúgy, mint a többi magyar újság. Végül megjegyzi: "A halottakat eltemetik, a fegyverekkel választott "népparlament" megkezdte működését. Az imperialisták újságjai pedig tovább prédikálnak ellenünk, mert nekünk a demokráciáról más elképzeléseink vannak." Nagyon érdekes, hogy az a magyar sajtó, amely sem a választások előtt, sem a választások után szinte egyáltalán nem foglalkozott Algériával, most miért szentelt oly nagy teret a választások elemzésének és a csalások elítélésének. Ennek oka valószínűleg az, hogy a szintén nem szabad magyarországi választásokra adott nyugati bírálatokra igyekeztek ily módon válaszolni. Nem mellékes az sem, hogy a kezdődő és egyre inkább elmérgesedő hidegháború légkörében a Szovjetunió vezette „békétábor” minden lehetséges alkalmat felhasznált arra, hogy a nyugati demokráciákat támadja. Vissza kell utalni a nemzetközi munkásmozgalomban feszülő, már korábban említett ellentétekre a szociáldemokraták és a kommunisták között. Ennek példáját mutatja a Szabad Nép, amely kíméletlen kritikával illeti a franciaországi szocialistákat. Annyit azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a magyar újságok jól látták, hogy az algériai választások egyáltalán nem voltak tiszták, hanem nagyon is sok visszaélés fordult elő.

A két forduló között a pártok folytatták kampányukat. A kommunisták bejelentették, hogy az első kollégiumban nem léptetik vissza egyetlen jelöltjüket sem, a második kollégiumban viszont visszalépnek az első fordulóban előrébb végzett antikolonialista jelölt javára. Így nem kellett csak az UDMA vagy csak az MTLD mellé állniuk, hanem egyszerre mindkét pártot támogathatták. A két nacionalista párt között azonban mégsem jött létre megegyezés az összefogásról. A szocialisták az első kollégiumban visszaléptették az összes jelöltjüket Oránban. Az Algériai Unió és az RPF bejelentette, hogy visszaléptetik jelöltjeiket a jobban szerepelt radikálisok és a jobb- vagy baloldali függetlenek javára. René Mayer pénzügyminiszter korteskörutat tett Algériában, megfordult többek között Bône-ban, Sétifben, Batnában, Guelmában és természetesen Algírban. Eközben a hatóságok sem tétlenkedtek, a két forduló közötti lélegztétvelelnyi szünetben letartóztatták az algériai parlamentbe az első fordulóban Constantine 2. sz. választókerületében már bejutott MTLD-s képviselőt, Dzsiláni Embarelt, továbbá ugyanezen megye 12. sz. választókerületében a második fordulóra bejutott szintén MTLD-

⁵¹ Esti Szabad Szó, 1948. ápr. 9.

jelölt Auti Brahimot. Különösebb indoklást nem fűztek a letartóztatásokhoz. Április 10-én a hatóságok elkobozták Ferhat Abbasz lapjának, a *La République Algérienne*-nek a legújabb számát. Az ok rendkívül prózai: a lap lehozta az algíri prefektusnak az orléansville-i adminisztrációhoz április 3-án küldött táviratát, amelyben arra utasítja az illetékeseket, hogy tegyenek meg mindent, amit lehet, annak érdekében, hogy a körzetben a második kollégiumban az UDMA és az MTLD ne indulhasson. Ahelyett, hogy a prefektus ellen indult volna vizsgálat, eljárást kezdeményeztek a lapigazgató és a főszerkesztő ellen álhírek terjesztése miatt, amelyek ráadásul "veszélyeztetik a francia szuverenitást".⁵²

A második forduló előtt a következő volt a felállás: az első kollégiumban 23 helyen kellett pótválasztást tartani, ebből 11 választókerületben állt az élen független, 9 helyen RPF-Unió, 2 helyen kommunista, és 1 helyen szocialista képviselőjelölt. A második kollégiumban 19 helyen volt szükség pótválasztásra, ebből 10 körzetben MTLD-s, 6 körzetben független, 3 helyen pedig UDMA-jelölt állt az első helyen.

Az április 11-én megtartott második forduló lényegében megerősítette az első forduló eredményeit. Az első kollégiumban az Algériai Unió és az RPF Algír és Orán megyékben szinte minden helyet megszerzett. Orán városában minden választókerületben az RPF-Unió jelöltje nyert, volt, ahol hatalmas fölényrel. Ugyanez mondható el Algír megyéről is, Maison-Carrée körzetében például az RPF-Unió jelöltje, a független radikális Zevaco 6416 (86,56%) szavazatot kapott, míg a második helyezett kommunista jelölt mindössze 996-ot. Egyedül Constantine megye volt az a terület, ahol a függetlenek kerültek többségbe, ennek az volt a legfőbb oka, hogy itt az európai pártok nem tudtak megegyezésre jutni a két forduló között, így nem léptek vissza egymás javára. Constantine városának 1., 2., és 4. választókerületében is független jelöltek szereztek mandátumot. Az RPF-Unió sikere olyan nagy volt, olyan sok képviselővel rendelkezett a parlamentben, hogy a későbbiek során akár önállóan is megvétőzhatott minden olyan javaslatot, amellyel nem értett egyet. (Emlékezzünk a kétharmados szabályra, amikor is a két kollégium külön-külön szavaz és az adott javaslat elfogadásához kétharmados többség szükséges!) A kommunisták totális vereséget szenvedtek. Oránban egyetlen helyet sem szereztek (Itt még a PCA főtitkára, a spanyol származású Paul Caballero sem tudott győzni, az RPF-Unió jelöltjétől, a jobboldali Force Ouvrière szakszervezet főtitkárától, M. Bertrand-tól kapott ki.), mindössze sidi-bel-abbes-i jelöltjük (M. Justrabo, polgármester-52,82%) tudott győzni. A három Constantine-i választókerületben, ahol összesen 11746 választó volt, a PCA mindössze 1118 voksot tudott szerezni. Ez az eredmény messze elmaradt az 1947-es novemberi helyhatósági választásokon elért eredményektől. A szocialistáknak is csak négy képviselőjelöltje tudott végül bekerülni az algériai parlamentbe. A SFIO csak Alger-Ville és Perregaux körzetében tudta legyőzni az RPF-Uniót mindössze 300, ill. 600 szavazattal.

A második kollégiumban a két nacionalista párt széthúzása oda vezetett, hogy a szavazók egy része nem volt képes dönteni az MTLD és az UDMA között. Az MTLD-nak 9 mandátum jutott, de a parlament első ülésének napján, április 22-én, csak 5 MTLD-s képviselő jelent meg, mert a többi 4 éppen börtönben volt. Az UDMA 8 helyet szerzett. Az adminisztráció által minden eszközzel támogatott független jelöltek ugyanakkor hatalmas sikert könyvelhettek el. Orán megyében két körzet kivételével mindenhol független jelölt

⁵² *Le Monde*, 1948. ápr. 11-12.

győzött. Jóllehet a választási részvétel nem érte el az első forduló részvételi arányát, a muzulmán választók mégsem tudták gyökeresen módosítani az első forduló által meghatározott tendenciákat. Következésképpen alakult az algériai parlament összetétele a két forduló után:

	Algír	Orán	Constantine	Déli területek	Összesen
Első kollégium					
Kommunisták (PCA)	-	1	-	-	1
SFIO	1	3	-	-	4
Radikálszocialisták	-	-	2	-	2
Független radikálisok	1	-	-	-	1
Függetlenek	2	3	8	1	14
Algériai Unió és RPF	19	13	6	-	38
Összesen					60

Második kollégium

MTLD	3	-	5	1	9
UDMA	-	2	6	-	8
Kommunisták (PCA)	-	-	-	-	-
Függetlenek	14	12	13	4	43
Összesen					60

A baloldali pártok tehát komoly veszteségeket szenvedtek el. A kommunisták még azokban az oráni és algíri munkásnegyedekben is vereséget szenvedtek, amelyeket pedig nagyon régóta a saját „hűbértartásoknak” tartottak. Vereséget szenvedtek az oráni kikötői negyedekben és az algíri Bab-el-Ouedben is. A párt az első kollégiumban azért veszített, mert ott algériai bennszülött nacionalista párt benyomását keltette a választókban, hiszen programja lényegében az UDMA programjával egyezett meg. A második kollégiumban ugyanakkor azért volt sikertelen a PCA, mert a muzulmán szavazók szemében ez a párt még mindig európainak számított. A rossz szereplés másik okaként vissza kell utalnunk a pártnak az algériai nemzetről megfogalmazott tézisére, miszerint az algériai nemzet húsz faj keveredéséből *egységes* nemzetté fog válni. Ezt a lakosság mindkét csoportja elutasította. A kommunista párt visszaesésének tehát algériai okai voltak, míg a szocialisták gyenge eredményei megfeleltek a párt anyaországi tévesztésének. Emellett meg kell jegyezni, hogy a SFIO Algériában nem tudta vagy nem akarta egyértelműen elítélni a szeparatizmust és folyamatosan reformokat szorgalmazott, ami az európai lakosság ellenérzéseivel találkozott. Ezt a politikát még az algériai francia szakszervezetek sem támogatták. Nem mellékes az sem, hogy a két baloldali párt belpolitikai eredetű és a nemzetközi folyamatokba illeszkedő ellentétei megosztották a munkásszavazókat. Érdekes az az adat, hogy a két baloldali párt az első fordulóban, az első kollégiumban összesen mintegy 90000 szavazatot kapott, ez pedig nem érte el az első kollégiumba sorolt muzulmán szavazók létszámát, amely ekkorra már elérte a 120000-et.⁵³

⁵³ Année politique. Revue chronologique des principaux faits politiques, économiques et sociaux de la France du 1er janvier 1947 au 1er janvier 1948. (et bilan historique, politique, et statistique de l'Europe). Collection publiée sous la direction d'André Siegfried. Paris, Éd. du Grand Siècle, 1948., 441. old.

A választások végeredményeinek hitelességét sokan kétségbe vonták, Ferhat Abbasz például a második kollégium eredményeinek teljes törlését és új választások kiírását követelte. Az mindenesetre egyértelmű, hogy az algériai parlamentben olyan többség kapott helyet, amely gond nélkül tud majd dolgozni, hiszen ellenzéke rendkívül gyenge, komoly problémákra tehát nem kellett felkészülniük. Érdekes ismét néhány kommentárra odafigyelni. René Mayer pénzügyminiszter Constantine-ban nyilatkozta a következőket: "Francia Algéria a Francia Köztársaság kebelén belül folytatja útját a felemelkedés és a fejlődés felé, ez pedig nem képzelhető el a francia-muzulmán együttműködés nélkül."⁵⁴ Naegelen főkörmányzó a rádióban intézett szöveget az algériai lakossághoz, amelyben megállapította, hogy a választók hatalmas többsége a szabadság, a béke, a demokratikus köztársasági elvek, a Francia Unió és Algéria iránt mély ragaszkodással fejezte ki. Más hangnemben beszélt az Arab Liga főtitkára, Azzam pasa, aki a kairói francia nagykövetségnek küldött levelében élesen tiltakozott a választások során alkalmazott terrorista módszerek ellen és megjegyezte, hogy ezek a sajnálatos események megmérgezzhetik Franciaország és az arab népek közötti jó viszonyt. Hogy az Arab Liga főtitkárának tiltakozása mennyire nem légből kapott információkon alapult, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy még a választások másnapján is történtek tömeges letartóztatások Bône-ban és Geryville-ben, ahol mintegy 20 muzulmán börtönöztek be a francia szuverenitás veszélyeztetésének vádjával.⁵⁵

A választások után

Az algériai parlament első ülésének dátumát április 22-ére tűzték ki. Az ellentétek rögtön a felszínre törtek. Amikor Naegelen főkörmányzó ünnepélyesen bevonult az ülésterembe, szinte minden képviselő felállt, kivéve az egyetlen kommunista pártit és az MTLD-tagokat. A szabály szerint a Ház korelnökének, M. Cuttolinak kellett volna megnyitni az első ülést, de Ferhat Abbasz még előtte szót követelt magának, mert tiltakozni akart amiatt, hogy a két forduló között számos olyan MTLD-jelöltet tartóztattak le a hatóságok, akik jó eséllyel pályáztak a győzelemre. Ez természetesen nem ment vita nélkül, az európaiak nem akarták átengedni a szót az UDMA elnökének, aki a nagy zűrzavarban felkiáltott: "Ha nem kapom meg a szót, más sem fog tudni beszélni!" A levezető elnök visszautasította Abbasz viselkedését és a képviselők többségének akaratára hivatkozott. Ekkor Naegelen közbeavatkozott: "Nagyon sajnálom, hogy a parlament első ülésének pillanatában egyesek így próbálják meg megzavarni a rendet. Itt csupa olyan embert látok, akik azzal a szilárd elhatározással jöttek ide, hogy a lehető legszorosabb egységet valósítsák meg annak érdekében, hogy még több ennivaló legyen az éhezőknek, hogy még több kórház épüljön a betegeknek. Úgy látom azonban, hogy a másik oldalon olyanok is vannak, akik nem érdeklődnek ez iránt a munka iránt, hanem csak politikai indulatokat akarnak szítani. Megkérem Ferhat Abbasz urat, hogy adja meg ennek a parlamentnek azt a tiszteletet, amely megilleti, tartsa tiszteletben azt a tekintélyt, amelyet ez a testület a Francia Unió, Franciaország és a világ előtt élvez." Ferhat Abbasz tovább

⁵⁴ Le Monde, 1948. ápr. 14.

⁵⁵ Le Monde, 1948. ápr. 14.

vitatkozott és a többség diktatúrájáról beszélt, végül gúnyosan feltette a kérdést: "Talán még mindig a Vichy-rendszerben élünk?" A főkormányzó immár nem türtőztette magát: "Maga az, aki magatartásával Vichy módszereit alkalmazza! Ami pedig a többség diktatúráját illeti, jegyezze meg, hogy a demokráciában a többség akarata számít! Mérsékelje hát magát!" Mivel nem kapott szót, Abbasz képviselőtársaival együtt elhagyta az üléstermet.⁵⁶ Az ügynek folytatása is lett. Júniusban a párizsi nemzetgyűlés napirendjére tűzte a választási csalások kérdését és azt a javaslatot adta az algériai parlamentnek, hogy hozzon létre egy vizsgálóbizottságot, amelynek a feladata a szabálytalanságok felderítése lenne. Az algériai parlament azonban elutasította a javaslatot, amikor pedig Ferhat Abbasz ez ellen a döntés ellen tiltakozott, a parlament egyszerűen kizárta soraiból az UDMA elnökét.⁵⁷

Ez a vita kiválóan szemlélteti azt, hogy milyen hangulatban folytak a viták az algériai gyűlésben, ahol az európai képviselők a legkisebb reformtörekvéseket is csírájukban fojtották el, mert nem voltak hajlandók elfogadni egyetlen nacionalista indítványt sem. Ebben a második kollégium "független" jelöltjei nagy segítségére voltak az európai képviselőknek, a maroknyi nacionalista politikusnak pedig csélye sem maradt érvényesíteni célkitűzéseiket. A parlament nem váltotta be azokat a reményeket, amelyeket vele szemben tápláltak, hiszen csak meddő viták folytak, de érdemi döntéseket nem hoztak, hogy csak egy példát említsünk, a szerves alaptörvény által előírt reformok közül szinte egyetlen egynek az életbe léptetését sem sikerült megszavaztatni! Messzali MTLD-jét és Abbasz UDMA-ját gyakorlatilag kizárták az algériai politikai életből az adminisztráció által hihetetlenül magas fokra fejlesztett választási csalások segítségével. Ezeket a módszereket a későbbi választások során is minden gátlás nélkül alkalmazták. A tiltakozásokat nem vették figyelembe. Az algériai parlament arra talán mégis jó volt, hogy a nemzeti mozgalom pártjai alkotmányos formában fejthették ki elképzeléseiket, és nem vitték az utcára a reformok vagy a függetlenség ügyét. Talán ennek köszönhető, hogy egészen 1954-ig, a függetlenségi háború kirobbanásáig, nem történt igazán komoly fegyveres összecsapás Franciaország „három tengeren túli megyéjében”, tehát „nyugodtnak” mondható a gyarmat. Az elkövetkező évek mindazonáltal bebizonyították, hogy azok számára, akik Algéria függetlenségét mindennél fontosabbnak tartották, csak egyetlen lehetőség maradt, a függetlenség fegyveres úton való kiharcolása.

⁵⁶ Le Figaro, 1948. ápr. 23.

⁵⁷ Année politique, 1948., 100. old.

Ben Bádísz sejk és az iszlám reformmozgalom Algériában

**LŐKÖS István
József Attila
Tudományegyetem
Szeged**

Az itt olvasható írást azzal a céllal készítettük el, hogy az olvasónak röviden bemutassuk az Algériai Muzulmán Ulemák Társaságának létrejöttét, céljait és szerepét Algéria történetében. A Társaság története szorosan összefonódik Abdelhamíd Ben Bádísz sejk élettörténetével, mivel Ben Bádísz volt a Társaság létrehozója és elnöke 1940-ig, haláláig.

Az arab világ és Európa találkozása

Algériát a franciák 1830-ban kezdték el megszállni, s 1834-ben nyilvánították Franciaország részének. A gyarmatosítás az úgynevezett telepés-gyarmatosítás kategóriájába tartozott, azaz a francia kormányok európai családok és személyek letelepítésével próbálták hatalmukat biztosítani és a francia jelenlétet állandóvá tenni. A francia közigazgatás bevezetése, a francia polgári közjog alkalmazása, az európai kapitalista termelési módhoz történő szorosabb kapcsolódás megváltoztatta a meghódított Algéria jellegét.

A francia közigazgatás lépett a korábbi helyébe, ezzel bizonyos területeken új hivatalnok-elitét hozott létre, máshol pedig a helyi elitet a franciákkal való szoros együttműködésre vette rá.

A francia földtörvények alkalmazása révén a törzsektől elvett földet európaiaknak adták el, így szegényítve el a bennszülött lakosság jelentős részét. Maga a terület lakossága is megváltozott: a betelepülő európaiak a századfordulóra már kezdtek önálló mi-tudattal bíró csoporttá formálódni, magukat szintén algériaiaknak mondva és érezve.

Ezek a *pid-noirs*-ok megteremtették a maguk iskolarendszerét, elhanyagolva az arab lakosság oktatását.

Algériában nyilvánvalóvá vált először az európaiak katonai, majd gazdasági és technikai fölénye is, melynek révén uralmat szereztek az arabok lakta területeken.

A 19. század végén, a 20. század elején nyilvánvalóvá lettek az európai kolonizációs törekvések az egész arab-mediterrán térségben. Tunézia és Egyiptom protektorátussá válása, majd Líbia és Marokkó eleste, végül az első világháború után a Török Birodalom testéből létrehozott mandátumrendszer mind jelzik az európai hegemonia erősödését.

Mind Algériában, mind a muzulmán világ többi részén az európai jelenlét, hegemonia rombolásként jelentkezett. Algériában például megszűnt a politikai felépítmény, Tunézia és Egyiptom eladósodás révén került európai kézre, de az egész arab világban kulturális sokként is átélték a két világ találkozását. Identitásukat érezték aláásva amiatt, hogy az európaiak kiválónak bizonyultak az élet sok területén.

A választörekvések

Ezekre a problémákra kellett a muzulmán világnak megoldást találnia. Milyen úton, milyen módon tudnának az európaiak színvonalára emelkedni a tudományt, gazdaságot, technikát illetően, s emellett megőrizni kulturális identitásukat?

Az első jelentős megoldáskísérlet a perzsa származású, de magát afgánnak mondó Dzsamal ad-Din al-Afghanitól származik. Nézete szerint az iszlám közösségnek, az ummának egy közös politikai vezető irányítása alatt kell a Nyugat kihívásaira megfelelnie. Eszméje, a pániszlamizmus politikai megoldást kínált a problémákra.

Tanítványa, aki azonban majd más megoldást kínál, Mohamed Abduh volt. Az ő megoldása az oktatásban rejlett: művelni kell a muzulmánokat, modern tudományokat kell tanítani.

Az ő munkatársa volt és a kettejük által alapított al-Manar (Fárosz) című folyóirat révén ismert és hatással bíró egyéniséggé lett Rasid Ridá a szalafijja mozgalmat képviselte. Ő a tiszta, eredeti iszlámhoz való visszatérést hirdette, s azt, hogy ez a tiszta iszlám összeegyeztethető a modern kor elvárásaival.

Még az ő iszlám-felfogásánál is puritánabb elveket hirdetett a 18. században Mohammed ibn al-Wahhab, kinek iszlám-elmélete Szaúd-Arábia hivatalos vallásává lett és a wahhabizmus néven vált ismertté.

Al-Kawakibi és Sekib Arszlán pedig az arab nacionalizmus felélesztésével próbálta megőrizni a Földközi-tenger déli partvidékén lakók identitását.

Fontos kérdés, hogy a különböző irányzatok, elvek hogy hatottak egymásra, mennyire kapcsolódtak egymáshoz? Ismert, hogy Abduh al-Afghani tanítványa volt Egyiptomban, majd 1898-tól haláláig, 1905-ig együtt szerkesztette a Manart Rasid Ridával, aki viszont nagyon jó viszonyban volt a wahhabita Ibn Szaúd királlyal.

Ezért is van az, hogy ezen elméletek, nézetek között sok a rokon vonás. A fentebb említett eszmék Algériába három úton jutottak el.

Egyik a közvetlen kapcsolat, melyet Mohamed Abduh létesített a maghrebi muzulmán értelmiséggel algériai és tunéziai utazásai során. E két út során találkozott a Zitúna, a tuniszi egyetem tanáraival és diákjaival, az algériai muzulmán értelmiség javával.

Másik, már kevésbé közvetlen kapcsolat, hogy a maghrebi diákok, értelmiségiek közül sokan tanultak vagy utaztak Keleten. Itt személyesen, vagy tanítványaik révén tanulhatták el a muzulmán reformerek eszméit.

Közvetett út volt a sajtó. Főleg az egyiptomi sajtót, azon belül is az al-Manart olvasták a Maghrebben. Egyiptom már ekkor is a muzulmán világ intellektuális központja volt.

Az eddig leírtakból láthattuk, hogy az arab világ, még ha voltak is helyi variációk, ugyanazokkal a problémákkal küzdött. Tehát Algériában is találkoztak a politikai-gazdasági rendszer összeomlásával, a kulturális identitás elvesztésének veszélyével. Sőt, a francia gyarmatosítás jellege miatt ezek a problémák fokozottabban jelentkeztek, mint máshol.

Azt is láthattuk, hogy Algéria és a muzulmán világ többi része között élő, pezsgő szellemi kapcsolat volt. Algériának tehát már "csak" egy olyan személyiségre volt szüksége, aki ezeket az eszméket a gyakorlatba átülteti, a Keleten kidolgozott stratégiát Algériában elindítja, a mozgalom élére áll.

Ha pedig ezek az eszmék a nép körében elterjednek, akkor a francia asszimilációs politika nem diadalmaskodhat és a muzulmán világ ezen része nem válik laikus vagy keresztény európaivá. Ezzel a kortárs francia politikusok is tisztában voltak: "Ahhoz, hogy diadalmaskodjon az asszimilációs politika, lehetetlen álom, de az kellett volna, hogy Algériát elvágjuk a külső muzulmán világtól."¹

Ben Bádisz sejk

Ez a személyiség, aki kapocs a reformerek és Algéria között, valamint a mozgalom élére áll: ez Abdelhamíd Ben Bádisz sejk volt. 1890-ben született jómódú polgári családban, Algéria második legnagyobb városában, Constantine-ban. Családja ismert és tisztelt volt, a hagyományokhoz ragaszkodott, de a városi elithez tartozott. A városban Ben Bádisz szemtanúja volt az európai jelenlét hatásainak. Franciául viszont csak gyengén tanult meg, ami abból adódik, hogy egyrészt annyira ellene volt a francia jelenlétnek, hogy tanára előtt fogadalmat tett, miszerint nem vállal hivatalt a francia közigazgatásban; másrészt tanulmányai sem tették lehetővé a francia nyelv alapos elsajátítását, mert Ben Bádisz a hagyományos utat járta: a *kuttábnak* nevezett Korán-iskolából a már említett Zitúna egyetemre ment tanulni. Bár szívesen ment volna Keletre, apja csak Tuniszig engedte. Kitűnő tanuló volt Ben Bádisz, különösen az arab nyelvben jeleskedett.

1908-tól 1913-ig a Zitúna hallgatója, majd elvégzi mekkai zarándoklatát. Ez az utazás, Egyiptomban egy hosszabb pihenővel, lehetővé teszi számára, hogy megismerkedjen a reformált iszlám gondolatával. Algériába hazatérve elhívásának érzi a gondolatok terjesztését. 1917-ben már a szellemben tart nyilvános órákat ott, ahol azelőtt neki tartottak: a Zitúnán.

1925-ben Al-Muntakid címmel lapot alapít, de a francia hatóságok még abban az évben betiltják. Válaszként még az év novemberében Es-Siháb (Meteor) címmel hasonló szellemű, újabb lapot alapít, amelyet a franciák már nem tiltanak be. Ez az újság lesz majd elveinek, nézeteinek legfőbb orgánuma. Ezek a Keletről hozott és táplált elvek apjától is eltávolítják. Kapcsolatuk csak 1934-ben, apja halála előtt rendeződik.

Tevékenységének talán legismertebb eredménye az Algériai Muzulmán Ulemák Társaságának megalapítása 1931. május 5-én, melynek elnöke is ő lesz. A szervezet arab neve Múvelt Fivérek Társasága. A névből számunkra egy szó az igazán fontos, az ulema, mely az *álím* (tudós) szó többes száma és a muzulmán világban leginkább az iszlám teológiában és jogban, arab irodalomban és nyelvészetben jártas, hagyományos képzésben részesült *értelmiségieket* jelentette. Az ilyen embereket gyűjtötte maga köré Ben Bádisz.

1940-ben halt meg az algériai iszlám reformmozgalom vezetője. Egy fia volt, aki azonban korán meghalt egy balesetben.

Műveltségén és szónoki képességén kívül erkölcsi tartásával, szentségével is példa volt kortársai előtt. Mértékletesen, józanul, a hite elvei szerint élő férfi volt Ben Bádisz.

Egész személyiségének, munkájának egyik kutatója négy szempontot adott meg: olyan ulema, aki képzettségének megfelelően dogozik; a muzulmánok vallásának kiváló

¹ Lt. Colonel BETBEDEL: Le réformisme algérien. Doktori értekezés, 1947., pp. 6-7.

tanára; az Iszlám szenvedélyes és elkötelezett terjesztője; olyan reformer, aki az iszlám megújulás iskolájához tartozik.²

A reformmozgalom létrejötte

Ben Bádisz mozgalmának jobb megértéséhez érdemes egy pillantást vetni arra a közcgre, melyben a Társaság tevékenységét kifejtette. Ugyanis Algéria a hetedik-nyolcadik század óta muzulmán országnak tekinthető.

Ennek a vallási életnek a vezetői a marabuk. A marabuk hatásukat a falusi közösségekben fejtették ki. Egyrészt különféle rendekbe, vallási társaságokba tömörültek és tömörítették Algéria lakosságát, másrészt iskolákat tartottak fenn, ahol ilyen vagy olyan szinten, de a Koránt és az arab nyelvet tanították.

Helyzetüknél fogva nagy hatással voltak a lakosságra. Nagy tiszteletnek örvendtek, s ezt a respektet ki is használták. Ajándékokat fogadtak el, peres ügyekben békítettek vagy döntöttek; az embereket egy, a feudálishoz hasonló függésben tartották.

De a hatalmuk nem ebből a helyzetből fakadt. Tanításaikkal, viselkedésükkel a francia állam szolgálatába álltak, attól fizetést kaptak. Ők alkották a hivatalos muzulmán "klérust", bár ez utóbbi szó használatát az Iszlám viszonylatában nem szerencsés.

Bár igaz, hogy a muzulmán világban, az iszlám hit dogmájában nincs klérus, a marabuk egy olyan réteget alkottak, akik a vallás és a dogmatika terjesztésére, a hívekkel való foglalkozásra szakosodtak. Szervezetük, a Muzulmán Kultusz Társasága (Association Cultuelle Musulmane) jelölt ki irányító személyzetet a mecsetek élére. Ezeket a személyeket az állam fizette és így váltak a hivatásos papságra emlékeztető társadalmi réteggé.

A marabuk által működtetett iskolákon kívül francia állami és missziós iskolák is működtek. A francia állami iskolák elméletileg kötelezők voltak az algériai muzulmán ifjúság számára is. 1883-tól az oktatás nyelve a francia mellett az arab, mégis kevés gyerek tanult ezekben az iskolákban. Algériában az arab idegen nyelvként volt nyilvántartva, mivel Algéria három közigazgatási egysége Franciaország három tengerentúli megyéjét képezte.

Az oktatás célja sem a bennszülött lakosság, hanem az ide települő és itt élő gyarmatiak érdekeit szolgálta. Nyíltan vállalták, hogy nekik nem algériai arab értelmi-égre, hanem szakmunkásokra van szükségük. Az oktatás legfőbb eredménye a szakmunkásképzés volt.

Másik, immár állami-politikai cél az ideológia terjesztése volt. Franciaország és a Köztársaság tisztelete, sőt féltelme kellett, hogy az ifjúságba nevelődjön.

Az ilyen céloktól idegenkedő szülők ellenérzése, az európai iskola hagyományainak hiánya, a passzív ellenállás, a tanárok hiánya és legfőképpen az iskolák alacsony száma mind hozzájárult, hogy az iskoláskorú fiatalok csak mintegy két százaléka járt iskolába. 1924-ben 50 668 elemi- és mindössze 595 középiskolás volt.³

² Dr. Turkí RÁBÍH. *As-sajkh Abdulhamid Ben Bádisz, sajkh ul-murabin wa al-muszlimin fil-dzsazáir fil-iszr il-hadis*, p. 62. In.: Asz-Szakáfa, 1983. március-április, pp. 59-75.

³ Ali MERAD: *Regards sur l'enseignement des musulmans en Algérie (1880-1960)*, pp. 631-632. In.: *Confluent*, 1963. június-július, pp. 596-645.

A missziós iskoláktól pedig leginkább a "megtérítés" veszélye tartatta vissza a szülőkkel gyerekeiket.

Az algériai társadalmi valóság fontos eleme volt az Ifjú Algériaiak által képviselt eszme és az aszerint élő úgynevezett modern elit. A francia civilizációt, nyelvet és kultúrát átvevő, az algériai bennszülött nép felemelkedését az európai értékek elterjesztésétől váró és a franciák segítségére számító csoport első vezetője a legjelentősebb ellenállás fejének, Abd el-Kadernek unokája volt. Dr. Bendzsellul és Ferhat Abbasz voltak a legismertebb képviselői az asszimilációs politikának.

Bár ők nem akarták feladni az algériai egyéniséget, vallást vagy nyelvet -sőt sikra szálltak az arab nyelv oktatása mellett-, értékrendjüket már inkább igazították a modern világhoz, életmódjukban pedig egyértelműen az európai civilizáció hatásait tükrözték. Rajongtak a Köztársaság eszméjéért, 1789 hármas jelszavát hirdették - úgy az algériai araboknak, mint az őket kormányzó franciáknak.

Amiben, mint majd látni fogjuk, jelentősen különböztek az ulemáktól, az az, hogy a Nyugat eszméit és értékeit mint abszolút követendő példát állították népük elé, sőt a sajátos arab problémákat is az európai laikus eszmekör alapján próbálták megoldani. Hittek abban (az 1930-as évek közepéig), hogy Franciaország tényleges segítséget akar nyújtani ahhoz, hogy népüknek jobb életfeltételeket biztosítsanak. Hittek abban, hogy Franciaország egy küldetést teljesít.

A francia hivatalos propaganda pedig táplálta ezt a hitet. Sokszor hangoztatták, hogy Franciaország kulturális küldetést (mission civilisatrice) teljesít Algériában, hogy az ott élő szegény, tudatlan és elmaradott népet a maga szintjére emelje, lévén a francia nemzet erősebb, gazdagabb és fejlettebb, mint az algériai törzsek. A franciák közül is sokan őszintén hitték, hogy Franciaországnak kötelessége az arabok segítése. De a centenáriumi ünnepségek (1930) és mérlegkészítés után az algériai asszimilációs elit fokozatosan megértette, hogy a kulturális misszió a franciák részéről nem bír tartalommal.

Ebből a helyzetből, azaz az alacsony fokú iskoláztatottságból, az európai civilizáció főleg negatív behatásaiból és az önbecsülés elvesztéséből adódott számos probléma.

Első sorban a tömegek tudatlanságát kell említenünk: az erkölcsök romlása -a prostitúció és az alkoholizmus elterjedése- a szegénység és képzetlenség credmőnyei voltak. Az arab nyelv idegenné nyilvánítása, a francia területté válás aláásta az algériai identitást.

Nagy vonalakban ilyen helyzetben, ilyen problémák közepette kezdte meg Ben Bádiz sejk a tevékenységét. Segítői -Basir al-Ibráhimí, Mubárák Míli, Tajjib al-Okbí vagy Lamine Lamoudi, Tawfik el-Madani- többségükben szintén jártak Keleten és az övéhez hasonló elveket vallottak. Újságírók, költők, politikus szónokok, történészek segítették munkáját.

Fontos, hogy a mozgalom, bár Ben Bádiz irányítása alá tartozott, nem egyetlen ember munkája volt. A különböző képzettségű és érdeklődésű emberek szerencsésen egészítették ki egymást.

A munka központi orgánuma, mint irtuk, az As-Siháb című lap volt. Ebből adódóan a mozgalom ideológiáját, nézeteit legjobban ennek az arab nyelvű újságnak a hasábjairól lehet megismerni. Más, hasonló szellemben írt lapok -Asz-Szunna, As-Saría- hosszabb-rövidebb ideig léteztek. Ezeket a lapokat általában a franciák megjelenésük után betiltották.

De a két világháború közötti Algériában a sajtó nem igazán érte el a zömében olvasni nem, vagy alig tudó tömegeket. Hozzájuk szólni kellett, melynek egyik, Ben Bádís által is oly ügyesen használt eszköze volt a prédikáció. A mecsetekben egy ideig szabadon, a nép nyelvén előadott, a napi aktualitáshoz is kötődő, szónoki magasságokat elérő prédikáció igazán hatással volt hallgatóságára.

A másik, mecsetekben zajló és hatékony tevékenység az oktatás volt. Fiúknak és lányoknak, felnőtteknek (éjszaka) tanították az arab nyelvet és a Koránt, de a marabuktól eltérő, reformált szellemben. Ben Bádís a constantine-i, úgynevezett Zöld Mecsetben tanított.

Mindezen tevékenységek megszervezésére és hivatalossá tételére alapították meg 1931-ben az Algériai Muzulmán Ulemák Társaságát. Irodalmi körök, társaságok már működtek korábban is, megelőzve ezt a társaságot. De egyik sem tett szert olyan ismertségre és befolyásra, mint a Ben Bádís vezette szervezet.

A mozgalom céljai

Az Ulemák Társaságát a politikai testen kívül, a polgári szférában hozták létre. Vallási jellegű polgári szervezetként kapott engedélyt, s magának a mozgalomnak is az alapelve az volt, hogy a politikába nem folynak bele. A szalafijja mozgalom algériai reprezentánsaiként küzdöttek az eretnek újítások ellen, a muzulmánok erkölcsi és kulturális felemelkedéséért, de céljaikat a jobb vallási életre buzdító prédikációkkal, a tisztább vallást ismertető publikációkkal és az alapvető ismeretek tanításával, nem politikai úton akarták elérni.

Doktrínájuk tehát az Iszlám mint vallás primer forrásaira épült, s ezt hangoztatták is, mert álláspontjuk nem tette lehetővé más, későbbi források elfogadását.

Alapvető a Korán mint a doktrinális tételek és a helyes út kalauza. Megismerését lehetőnek tartották bárki számára, s ennek eszköze, az arab nyelv tanításával próbálták ezt lehetővé tenni. De Ben Bádís örömmel üdvözölte az első török nyelvű Korán-fordítás megjelenését is. Elvetettek minden misztikus, kabbalisztikus magyarázatot, a szöveg közvetlen értelmét, sokszor szó szerint vételét tartották helyesnek.

Másik alapvető irányadó forrásnak tartották a Próféta azon cselekedeteit és mondásait, melyeket nem a Koránban örökítettek meg. A szunna és a hadisz (a kettőt közösen általában szunnának hívják) nem isteni kinyilatkoztatás, de a Próféta viselkedése akkor is mérvadó.

A szaláf, a "jó ősök", azaz a Mohamed idejében élt és erényes, jó muzulmánoknak bizonyult személyek példáját is követendőnek tartották. (Innen a szalafijja mozgalom neve.)

A "tekintélyek" között nem szerepelt több szöveg. Ezért kapott nagy jelentőséget a kommentár, a szövegek interpretációja, vagy kicsit mélyebbre ásva mondhatnánk, hogy az adott korhoz való adaptációja.

Rasid Ridá az iszlámon belüli szakadás megszüntetéséhez ajánlja először a szunnita-síita szakadás rendezését (úgy, hogy utólag Alinak ad igazat), a szunnita Iszlámon belül a különböző jogi iskolák eltörlését, és a különböző szúfi rendek, vallási szekták megszüntetését.

Ben Bádísz is ebben a szellemben irányítja mozgalmát. Jó viszonyt tart fenn az ibádita síita ágba tartozó mozabitákkal, akik síita létük ellenére a wahhabitákhoz hasonló puritán szellemben éltek. Ugyanakkor azzal, hogy a különböző jogi iskolák véleményét nem tartja mérvadónak, hanem a Koránból és az említett forrásokból építi fel prédikációit, Ben Bádísz gyakorlati úton próbálta megszüntetni a jogi iskolák nézetei közötti különbségeket. Bár azt is el kell itt mondanunk, hogy míg a jogi iskolák az iszlám jog magyarázatával foglalkoztak, addig Ben Bádísz prédikációiban más témák szerepeltek. Ez azt jelentette, hogy mivel nem egy területtel foglalkoztak, nagyon nem is volt Ben Bádísznak szüksége a jogi iskolák véleményére.

A marabuk nézeteivel, hitelveivel szemben valóságos szellemi harcot hirdettek, mert egyrészt doktrínájuk szerint eretnekség volt a marabuk szokásainak jelentős része, másrészt a marabuk a maguk tudatlansága miatt tudatlanságban tartották az algériai muzulmán népet. Az ulemák alapszabályzata világos és kategorikus ezen a téren: "Bármilyen hitet, megvallást vagy cselekedetet, amelyet közvetve vagy közvetlenül, tudatosan vagy nem, de a pogány vallásoktól kölcsönöztek, határozottan vissza kell szorítani, kíméletlenül el kell vetni."⁴

Mit kell érteni az ilyen pogányságtól kölcsönzött *bidákon*, újításokon? A marabuk vallási szertartásaiban sok olyan elem szerepel, amelyek Ben Bádísz és csoportja szerint az iszlámmal összeegyeztethetetlenek.

A *marabu* szó az arab *murábit* franciára torzult változata és jelentése aszkéta, szent ember. A marabuk mint szent emberek örvendtek köztiszteltetnek. Sokan közülük bírták Isten áldását, a *barakát*, melyet közvetíteni is tudtak a hívek felé. Ez például az ulemák szerint eretnek újítás az iszlámon belül.

Ennél nagyobb eretnekségnek tartották a halottak közbenjárását. Azok a szent emberek, akik életükben bírták a *barakát*, halálukban közbenjáróként képesek másoknak kedvességet szerezni Isten előtt, a néphit és a marabuk szerint. Ezért kialakult az a szokás, hogy egyes szentek sírjait fokozott tisztelet övezte, emberek zárandokoltak el a sírokhoz, hogy a halott szent közbenjárását megszerezzék. Kialakult a sírok tisztelete.

A sírok, a temetés és halál kapcsán Ben Bádíszék mást is kifogásoltak: a halotti énekeket, az ördögűző lakomákat. De ellene voltak az amulettek viselésének is, mert szerintük egy tárgy nem hordozhatja, közvetítheti az isteni kegyelmet. E téren meg kellett küzdeniük még egy nagy problémával: amulettként sokan hordtak Korán-idézeteket. Maga a Korán pedig a Szent Könyv, melynek jelenléte áldás a muzulmánok számára. De az ulemák elveikhez híven ezt is helytelenítették. Mint ahogy sok, a tudatlanságból vagy a marabuk tanításából származó babonás szokást is.

Ezeket a szokásokat Ben Bádísz azon a doktrinális alapon támaszkodva ítélte el, hogy Isten kegyelmét csak Isten adhatja meg, hívő és Isten közé senki nem állhat. Emberek, tárgyak, helyek tisztelete Isten helyébe mást állít, mellé mást társít, s ez így a *sirk*, a társítás bűne. Ben Bádísz ezekben iszlám előtti pogányságot és tévelygések jeleit látta.

Meg kell jegyeznünk, hogy bár a harc, mint láttuk, "kíméletlenül kellett, hogy folyjon", ez a harc nem az emberek, hanem a szemléletük ellen zajlott. Maga Ben Bádísz

⁴ Base Fondamentale de l'Association des Ulémas d'Algérie. In.: 14. Colonel BETBEDEL: op. cit., Annexe

hangsúlyozta, hogy a marabukhoz és híveikhez a megtévedt testvér iránti szeretet szellemében kell szólni. Ez a mentalitás *ma* különösen értékesnek és követendőnek tűnik.

A Korán megértésének elengedhetetlen feltétele az arab nyelv ismerete. Ennek eszköze természetesen az iskola. De mint láttuk, Algériában a hivatalos oktatás (sem a francia, sem a megtúrt marabu-iskolák) nem adott az ulemák által elvárt színvonalú arab nyelvoktatást. Egy ilyen oktatás megszervezését azonban csak a hivatalos oktatás keretein kívül tudták megoldani.

Franciaországban, 1905-ben történt meg az egyház és az állam hivatalos szétválasztása. Így a vallási és kulturális tevékenységet kifejtő Ulemák Társasága polgári mozgalomnak, kulturális tömörülésnek számított. Oktatási tevékenységüket állami dotáció nélkül kellett megoldaniuk, s itt kaptak szerepet a mecénások, az adakozó hívek. A szükséges pénzt adakozásból sikerült előteremteniük, a tanárokat az Ulemák Társaságának tagjai közül választották ki, az évek folyamán pedig ki is neveltek reformszellemben oktató tanárokat.

Bár az oktatási céljuk a bennszülöttek nyelvének, vallásának, kultúrájának a megőrzése volt, ez nem jelentette azt, hogy rivalizálni akartak volna a hivatalos francia oktatással. "Az algériai reformer vezetőknel egyáltalán nem arról volt szó, hogy a muzulmán magánoktatást a közoktatás ellenébe állítsák, vagy hogy az arab kultúrát hirdessék a francia kultúrával szemben, mint ahogy azt sok felületes megfigyelő gondolta."⁵ -írja Ali Merad. Jean Desparmet 1933-ban, egy cikkben összehasonlítja a hagyományos marabu-felfogást a tudományról a reformerek felfogásával. Míg a marabuk a jog, a nyelv, a vallás tudományait az ösztudomány különböző ágainak tekintik, s végső válaszuk szerint a tudomány az, ami közelebb visz Istenhez, addig a reformerek szerint a tudománynak két fő része van: egyik a muzulmán hitoktatás arabul (ebben benne foglaltatik a marabuk több tudományága); másik része a modern tudományok oktatása idegen nyelveken.⁶

Az eddigi jellemzők alapján könnyen felismerhetők Rasid Ridá nézetei.⁷ Ezekben található az eretnek újításokkal, a *bidával* szembeni ellenállás, az arab nyelv fontossága, a modern tudományok fontossága, az iszlám egysége, stb.

Az algériai reformerek oktatási elképzeléseihez tartozik még az is, hogy a lányokat is tanítani kell. Az éledő feminista mozgalom idején első látásra úgy tűnik, az Ulemák Társasága is részét képezi ennek a mozgalomnak. Bizonyos szempontból ez így is van, hisz az oktatás már előrelépés a korábbi tudatlansághoz képest. De ha jobban megvizsgáljuk a lányok tanításának célját, árnyaltabb képet fogunk kapni.

Ugyanis az ulemáknak -és itt is Rasid Ridá nézeteit követik- nem volt céljuk a muzulmán nő helyzetének radikális megváltoztatása. Nem a helyzet *jellegén* -a férfinél kevesebb joga volt a nőnek és mindenképpen a tekintélye alá tartozott-, hanem a helyzete *minőségén* akartak változtatni. Azaz céljuk műveltebb, több ismerettel bíró muzulmán nők

⁵ Ali MERAD: *Le réformisme musulman en Algérie de 1925 à 1940*. Paris, Mouton, 1967., p. 347.

⁶ Jean DESPARMET: *Un réformateur contemporain en Algérie*. In.: *Afrique Française*, 1933. március, pp. 149-156.

⁷ Rasid Ridáról kiváló doktori értekezést írt M. Radoun, melyben az Al-Manarban megjelent írásain keresztül elemzi Rasid Ridá gondolatát.

Mohamed RADOUN: *Le réformisme de Rachid Rida*. Thèse, Université de Paris, Fac. Lettres et Sciences Humaines, 1967.

képzése volt, hogy ők mint jó muzulmánok szintén jó muzulmánokat tudjanak nevelni gyermekeikből. Szó sem volt itt a nő egyenjogúsításáról vagy önállóvá tételéről. Felfogásuk szerint a két nem lelkiekben különbözik egymástól, és mindkettőnek megvan a saját feladata. Mint Rasid Ridá, ők sem ítélték el a poligámiát vagy változtattak a házasság- és öröklési jogon. "Támogatták a nők oktatását, de álláspontjuk a nők társadalmi helyzetéről konzervatív és tisztázatlan maradt."⁸ -írja B. Saadallah. A konzervatív jelzõt elfogadhatjuk, de a tisztázatlan csak azzal a megszorítással igaz, hogy maguk az algériai ulemák nem írtak a nőkérdésben, de a Sihábban közöltek mintegy ötvenoldalny anyagot, melyben közlik Rasid Ridá egyik vitáját két feministával, s világosan Ridá mellett foglalnak állást.⁹

Az is világos, hogy az Ulemák Társasága nem szánt "európai" szerepet a nőknek. Az európai nő szemükben a romlás szimbóluma volt, s ez a "romlott" európai nő nem lehetett egy egészséges hitű muzulmán nő példaképe. De Európa és az erkölcsi romlás nem csak a nő kérdésében kapcsolódott össze, hanem az egész népre hatással lévő társadalmi változások miatt is.

Az Algériai Muzulmán Ulemák Társaságának az oktatás és a nyelv megőrzése mellett, a tiszta hit terjesztésével együtt morális céljai is voltak. Úgy érezték, hogy fel kell rázniuk a népet a tespedtségből, valamint meg kell állítaniuk az európaiak által behozott erkölcsi romlást. Az alkoholizmus, kábítószer, prostitúció és szerencsejáték egyre jobban sújtotta a szétesőben lévő algériai társadalmat.

Ezért prédikációikban, tanításaikban kifejezetten fontos szerepet kapott a morális tanítás, a jóra buzdítás és a jó tulajdonságok és cselekedetek magasztalása. A morális értékek megtartásával remélhették, hogy lefékezik az európai értékrend és erkölcsök behatolását a muzulmán társadalomba. A laikus gondolkodásmód, az európai öltözet és szokások, viselkedés átvételét ők a társadalomra kifejezetten veszélyesnek ítélték meg. Hogy csak egy példát említsünk: micsoda veszélyeket rejt magában az, hogy muzulmán lányok és asszonyok szabadon cseveghetnek férfiakkal? Az ehhez hozzászókt és másként ítélő franciák között semmilyen, míg egy muzulmán faluban erkölcsi válsághoz vezethet. A két világ közötti különbség miatt ugyanaz az esemény különböző súllyal esik latba itt és ott.

De nem csak az európai módihoz nem szokott muzulmánok megóvása érdekében moralizáltak az ulemák. A prostitúció és az alkoholizmus elterjedése a társadalom működését veszélyeztette. A családok elszegényedése és a méltóság elvesztése a tradicionális társadalmakban egyaránt súlyos probléma volt. Ben Bádisz nem a társadalom hirdetett erkölcsiségét akarta megváltoztatni, hanem ezt a hirdetett erkölcsiséget akarta a mindennapok gyakorlatává tenni, egy belső erkölcsiség felélesztésével. Mivel a rossz hatást nem tudta megszüntetni, a társadalmat akarta ellenállóképesse tenni.

Egy másik praktikus haszna is lehetett ennek a törekvésnek, mégpedig az elfranciosodott arab értelmiség visszahódítása. A modern elit tagjai közül már sokan csalódtak vallásukban, az iszlámban, de legalább is sok tekintetben nem elégítette ki őket. Egy, a jakobinus erkölcsiség helyébe állított valódi erkölcsiség, a józan ész által is

⁸ Belkacem SAADAALLAH: *The Algerian Ulama, 1919-1931*, p. 150. In.: *Revue d'Histoire Maghrébine*, 1974. július, pp. 138-151.

⁹ Ali MERAD: *Le réformisme algérien...* pp. 327-329.

legitimizált tradíció talán maradásra bírhatta a muzulmán közösséget elhagyni készülő modern értelmiséget.

Az erkölcsiség, és az ilyen erkölcsiség szerepe minden céltudatosságon túl a rendszer logikájából is adódik. Ugyanis iszlám megújódás csak az iszlám elveinek betartásával lehetséges. Az iszlám mindenekelőtt vallás, saját értékrenddel, s az ulemák ezt a vallást akarták eredeti állapotába visszaállítani, így törvényszerű, hogy eredeti erkölcsiségét is meg kellett valósítani.

De mint írtuk, Ben Bádísz az algériaiakat önálló, független vallási életre akarta nevelni. Ehhez nem elég, hogy a hívő elfogadja a nála képzetesebb ulema véleményét. Ehhez az is szükséges, hogy a hívő önállóan tudjon és merjen véleményt formálni a vallás őt érintő kérdéseiben. Az önálló véleményalkotás, az *idzsztihád* újra felvétele szintén a szalafijja mozgalom tézise. A középkorban "bezárultak az idzsztihád kapui", azaz kialakult egy, a skolasztikához hasonló erős tekintélyelvűség. Ben Bádísz arra biztatta híveit, hogy önállóan ítéljék meg, mi a helyes és mi nem. Természetesen ennek megítéléséhez is szükséges volt a vallásos képzettség, az arab nyelv ismerete és egy erős ragaszkodás az iszlám magasztos erkölcsi elveihez.

Egyrészt a muzulmán algériai nép identitásának védelmében, másrészt e nép ismereteinek gyarapítása céljából az Ulemák Társaságának kulturális programja is volt. A két világ találkozása, az európaiak betörése a Maghrebbe nem csak politikai-gazdasági, hanem kulturális sokk is volt. Olyan nemzet érkezett, melynek más volt a nyelve, vallása, hagyománya, mást tanultak fiai az iskolában. Ráadásul ez a nemzet volt a domináns, hivatalos propagandájukban a kulturális küldetés szerepelt mint jelenlétük legitimizációja. Ezzel szemben állt a marabukra hagyott iskolázatlan arab tömeg. Ben Bádísz ebbe az üres térbe, a tudatlanság mezejébe próbálta az arab-iszlám kultúrát bevezetni, hogy ellen tudjanak állni Európa kulturális befolyásának. Nem rivalizálni akart a francia oktatással, hanem az algériai személyiséget akarta megőrizni. Iskoláikban hazafias verseket, dalokat, történelmet tanítottak a természettudományok mellett.

De az Ulemák Társasága nem a meglévő babonás népi kultúrát akarta megőrizni, hanem egy, a reformált iszlám által megtisztított, a tudáson és nem a tudatlanságon alapuló, a modern kihívásoknak megfelelő új kultúrát akart teremteni. Fiatalok számára szerveztek irodalmi köröket, de adaptálták a cserkészmozgalmat is, amely tipikusan nyugati találmány. Ben Bádísz "iszlamisztálta" a cserkészmozgalmat és így ugyanazon elvek nevelésére tette alkalmassá, mint az európai cserkészek szervezetei: hazafiasság, bajtársiasság. Nyilvánvaló, hogy eme régi-új kultúra megteremtésének talaja az ifjúság lehetett, így ezzel elsősorban őket célozták meg.

Ahogy az Ulemák Társasága constantine-i központjából egyre inkább terjeszkedett, ismertebb lett, úgy rajzolódtak ki az ellenséges és baráti táborok körvonalai. Egyik természetes ellenfél voltak a marabuk, akiket az ulemák támadtak. Másik ellenfelük a francia adminisztráció, mely egy tőle független, így általa irányíthatatlan szervezet céljaiban saját céljaival sok ponton ütköző törekvéseket látott. A modern elit, az asszimiláció hívei jó viszonyt tartottak fenn az ulemákkal. Egyik vezetőjük, Ferhat Abbasz negyven évvel Ben Bádísz halála után is büszke rá, hogy e kiváló ember barátságával tüntette ki.

A konfliktusok

A marabuk nép körében kifejtett ulema-ellenes propagandájuk mellett a sajtóban rendszeresen cikkeket írtak a reformerek ellen, sőt 1932. szeptember 15-én egy ellenszervezetet is létrehoztak, az Algériai Szunnita Ulemák Társaságát. Céljaiban Ben Bádísz társaságához hasonló egyesület volt ez, de alapvető forrásnak, ideológiai háttérnek a Korán, a szunna és a négy fő jogi iskola mellett elismerték a szúfizmust is, amelyet a szalafijja hívei elutasítottak.

De a marabuk ellenállása egy másik irányba is elmozdult: a francia adminisztrációhoz közeledtek, a kormányzó hatalommal fűzték szorosabbra a kapcsolatot. Már írtunk erről, hogy a francia állam fizetett hivatalnokai lesznek; kiszolgálják a rendszert úgy, ahogy hatalmukban áll: a közvéleményt igyekeznek befolyásolni. Ennek a tevékenységüknek viszont annyi eredménye lesz, hogy a nép előtt veszítenek tekintélyükből, hitelükből és az emberek inkább fordulnak a független Ben Bádísz-féle csoporthoz.

A franciák sem maradtak tétlenek: 1933-ban az algíri prefektúra főtitkára két rendeletet adott ki (Michel-körirat), melyekben az áll, hogy egyrészt a mecsetekből kitiltják a reformirányzathoz tartozó prédikátorokat azzal, hogy ott csak az állam alkalmazásában álló prédikátorok prédikálhatnak, másrészt a mozgalomhoz tartozó személyek figyelését rendeli el. Tanárokat, szónokokat, újságírókat figyelnek, s ennek eredménye több, a reformerek irányítása alá tartozó iskola bezárása lesz.

A reformmozgalom politizálódása

A mozgalom céljait vizsgálgatva felmerül a kérdés, vajon megőrizhette-e a mozgalom apolitikus jellegét? Nem volt-e irreális elvárás a vallási-politikai életben való aktív részvétel mellett teljesen érintetlenül hagyni a politikát? Főleg annak ismeretében, hogy az Iszlám nem választja szét a szakrálist az evilágitól, a vallási tevékenységet az államtól? Noha az ulemák kérték az állam és az egyház végleges szétválasztását a franciáktól, ez a marabuk befolyásának csökkentése érdekében történt, no meg egy nem muzulmán államtól könnyebb elválni.

Ennek a vallási-kulturális mozgalomnak a céljai a francia politikával álltak szemben bizonyos fokon. Az iszlám vallás és az arab nyelv oktatása révén az algériai nép öntudatát erősítették, ami az asszimilációs politika ellentéte volt.

Ez az ellentmondás öltött konkrét formát a honosítás, ismertebb szóhasználattal a naturalizáció kérdésében. Algériában a lakosság két jogi státuszba tartozott: voltak a francia államnak polgárai (citoyen) és voltak a francia államnak alattvalói (sujet). A polgárok vállalhattak bármilyen hivatalt, szavazhattak és választhatók voltak. Az alattvalók nem. Rájuk csak Franciaország védelme és korlátozott polgári jogok vonatkoztak. Polgárjoggal bírt gyakorlatilag az összes európai származású algériai, valamint egy zsidó francia politikus (Crémieux) javaslatára az algériai zsidók összessége. A muzulmán vallású algériaiak az alattvaló státuszban voltak, bár egyénileg kérhették naturalizációjukat.

Bár hátrányos jogi helyzetük ezzel megszűnt volna, mégis elenyésző azok száma, akik kérték az amúgy is feltételekhez kötött polgárjogot. Mert míg az európaiak, akik nem francia állampolgároktól származtak (spanyolok, olaszok, máltaiak), de Algériában

születtek, automatikusan megkapták a polgárjogot, addig az algériai muzulmánoknak diplomát kellett szerezniük vagy nagy szolgálatot kellett tenniük a francia "hazának".

De nem ez tartotta vissza őket a kérvényezéstől, hanem az, hogy a polgárjog megszerzéséért, a naturalizációért le kellett mondaniuk muzulmán státuszukról is. Ez azt jelentette, hogy kikerültek az iszlám jog, a saria fennhatósága alól és a francia polgári törvények vonatkoznak rájuk. A muzulmán közvélemény, de még Ben Bádisz is hitehagyónak tekintette az ilyeneket. Aki lemondott a saria fennhatóságáról, az a szemükben lemondott a vallásáról, elveszítette személyiségét és a közösség is elfordult tőle, amelyben élt.

Ez a fajta naturalizáció nem volt járható út. Születtek javaslatok a bizonyos feltételeket betöltött algériaiak automatikus naturalizációjára muzulmán státuszuk megőrzése mellett (Violette), vagy a zsidókhoz hasonló automatikus, tömeges naturalizációra (Abbasz).

Az Ulemák tevékenységének jelentősége ebben a kérdésben az, hogy az algériai nép hitének erősítésével befolyásolták azt egy politikai döntés meg (nem) tételében. Látható, mennyire nincs határ vallás és politika között a két világháború közötti Algériában.

A másik kérdés, hogy ahol Ben Bádisz világos állásfoglalásával már politikai tettet hajtott végre, az az algériai nemzet kérdése. Mint majd alább látni fogjuk, a kulturális öntudat meg- és újrateremtésének eszköze a nemzettudat volt, s ezt az Ulemák Társasága kezdettől fogva táplálta. Nyilvánosan és világosan 1936-ban írja le Ben Bádisz a nemzettudattal kapcsolatos véleményét, ami egy rövid, de elhíresült sajtóvita keretében történt.

1936 februárjában Ferhat Abbasz ír egy cikket az Entente című, az asszimilációs politikát hirdető csoportjához tartozó lapban. Ebben védekezik az ellen a vád ellen, hogy ő nacionalista lenne (1936-ban ez vád volt Algériában). Igazát azzal próbálja bizonyítani, hogy ha lenne algériai nemzet, ő harcolna érte, de nem létezik, így ő nem is lehet nacionalista. Sűrűn idézett soraiban így tagadja az algériai nemzet létét: "Algéria mint haza csak egy mítosz. Én nem találtam meg. Faggattam a történelmet; faggattam a holtakat és élőket; jártam a temetőkben: senki nem beszélt nekem róla."

E sorok elé a "Franciaország én vagyok" címet tette és a cikk Ben Bádisz heves reakcióját váltotta ki. Az 1936-os esztendő fordulópont az algériai nacionalizmus és az Ulemák Társaságának történetében. Joggal állapítja meg J. Nagy László: "Az ulemák kulturális-vallási tevékenységének politikai jelentősége egy 1936 tavaszán kirobbant vitában vált nyilvánvalóvá."¹⁰

A vita tehát abból indult ki, hogy Ferhat Abbasz tagadta az algériai nemzet létét. Ben Bádisz így válaszolt a Sihábban, 1936 áprilisában: "Mi a magunk részéről kerestük a történelem lapjain keresztül; kerestük a jelenben és rájöttünk, hogy az algériai nemzet kialakult és létezik, mint ahogy kialakultak és léteznek a Föld összes nemzetei. Ráadásul ennek a nemzetnek megvan a maga történelme, melyet megannyi hőstett díszít; van vallási és nyelvi egysége; saját kultúrája, hagyományai, erkölcei, jók-rosszak, mint minden más nemzetnek."

¹⁰ J. NAGY László: Az arab országok története a XIX-XX. században. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997., p. 66.

Később még kifejti, hogy ez a nemzet nem Franciaország és nem is akar Franciaország lenni. Ha megvizsgáljuk az idézett szöveget, észrevehetjük, mire hivatkozik a nemzet létét bizonygatva Ben Bádísz: saját történelem, nyelvi-vallási kulturális egység, saját erkölcsök. Ezek azok a pontok, ahol a politikába kapcsolódik az Ulemák Társaságának tevékenysége. Nem lehet apolitikus, aki politikát "csinál", nemzetet épít Franciaország területén belül.

Ugyanakkor a reformerek többször biztosítják a franciákat az algériai nemzet lojalitásáról és barátságáról a francia nemzet irányában. Ben Bádísz ezt az ellentmondást egy finom megkülönböztetéssel oldja fel: gondolata szerint van etnikai nemzet (dzsinszijszija kaumijja) és van politikai nemzet (dzsinszijszija szijászijszija). Rendszerében az algériai etnikai nemzet a francia politikai nemzet keretébe tartozik.

Egy baleset jellegű ügy is a politika irányába tolja az Ulemák Társaságát, szintén 1936-ban. Tajjib el Okbít, az egyik híres szónok-reformátort azzal vádolták, hogy része volt egy Kahhul nevű mufti meggyilkolásában, mert az ő prédikációja bujtotta fel a gyilkosokat. A vádat Okbí tagadta, Ben Bádísz pedig kiállt mellette. A gyilkosságot a franciák politikai gyilkosságnak fogták fel, így bár Okbí vallásos témában prédikált, hatása politikai tettekben realizálódott. Okbí egyébként heves vérmérsékletű, magával ragadó szónok volt. Barátaival több "eretnek", éneklős temetést szakítottak félbe. Gyilkosságra való felbujtás bűne miatt elítélték. Tevékenységéről Allan Christelow így ír: "Minden apolitizmusra való hivatkozása ellenére Okbít nehezen lehet politikailag ártatlannak tekinteni"¹¹.

A reformmozgalom Ben Bádísz halála után

Ben Bádísz 1940-ben bekövetkezett halála után az Ulemák Társaságának elnöke Basir el-Ibráhimí lett. Tanulmányait Damaszkuszban végezte, de szabadkőműves is volt. Ben Bádísz intézetet alapított Constantine-ban, majd később javak hűtlen kezelésével vádolták. Ezért 1951-ben lemond elnöki posztjáról, és Keletre távozik. Egyiptomban kapcsolatot tart fenn a Muzulmán Testvérekkel.

Utódja az elnöki poszton Larbi Tebesszí lesz. Ő Egyiptomban, az Al-Azharon tanult. Irányítása alatt az ulemák mozgalma egyre erősebben hajlik a nacionalizmus felé. 1955-ben az FLN-nek gyűjtenek pénzt és adományokat. A franciák mindezt 1957-ig tűrik, amikor is az Algériai Muzulmán Ulemák Társaságát betiltják, és javait elkobozzák.

1954-re 45000 diákot befogadó iskolahálózatot építettek ki. De jelentőségük az oktatásnál szélesebb körű.

* Ferhat Abbasz kapcsán még meg kell jegyeznünk, hogy véleményünk szerint idézett cikkében ő csak az algériai politikai nemzet létét tagadta, s az algériai etnikai nemzet emancipációjáért küzdött. De a kettőt nem választotta szét, így cikke félreértésre adott okot.

¹¹ Allan CHRISTELOW: *Ritual, Culture and Politics of Islamic Reformis in Algeria*. p. 262. In.: *Middle Eastern Studies*, 1987. július, pp. 255-274.

Az algériai reformmozgalom jelentősége

A már idézett Jean Desparmet 1933-ban ezzel a címmel írt egy cikket: Egy algériai "nemzeti" történelem születése.¹² Beszédese az idézőjel a "nemzeti" szó körül. Miért tette idézőjelbe Desparmet ezt a szót?

Véleményünk szerint azért, mert az Ulemák Társaságával kapcsolatban ekkor még nem fogalmazódott meg az algériai nemzet úgy, mint 1936-ban. 1933-ban még csak a nemzettudat alapjának születésénél van jelen a kortárs cikk írója.

Mobarek Ben El-Hiláli 1928-ban jelentette meg az *Algéria története az ókorban és napjainkban* című könyvét, amely már címében is programot jelöl. A ma (1928) és az ókor között a kapocs a területen élő nép. Híresebb lett Ahmed Tawfik el-Madani *Algéria története napjainkig* című könyve, melyet a "nemzet pénzén" (ez volt a kiadó neve helyére írva) nyomtattak ki 1932-ben.

Mindkét könyv arab nyelvű és szemléletükben annyiban újak, hogy a Maghreb ezen részén élő emberek történetét egy *nemzet* történeteként tárgyalják. Madani az Ulemák Társaságának egyik frontembere volt, így állíthatjuk, hogy a reformereknek jelentős szerepük volt az algériai történelmi nemzettudat megszületésében.

Olyannyira szerepük volt az algériai nacionalizmus megerősödésében, hogy az ulemákról addig kedélyes jóindulattal író Desparmet 1937-ben már így ír: "Franciaországnak tudnia kell: a kérdés, amit az ulemák tettel fel, ma már nyíltan, korábban a kétértelműség leple alatt, a következő: Algéria francia lesz, vagy ...arab?"¹³

Mit adott hát az ulemák mozgalma Algériának, mi az alapja ennek a patetikus hangvételű kérdésnek?

Az oktatás révén sok fiataalt bevezetett az írás-olvasás tudományába, de ezen kívül az iszlám tudományokat és a modern természettudományokat is oktatták. Az oktatás nyelve pedig az arab volt. Nyelvet, tiszta irodalmi nyelvet adtak az algériai araboknak. Ki kell emelnünk a nyelv fontosságát, hiszen az identitás egyik legfőbb tényezője. Eszköz a francia nyelv betörése ellen, de eszköz az arab világ többi részével való kapcsolattartáshoz is.

Doktrínájuk terjesztése és az erkölcsök helyreállításával való próbálkozásuk révén hitet is adtak az algériai népnek. Egy, a szalafijja mozgalom nézetei szerint megtisztított vallást. Az idztihad révén a személyes, meggyőződéses vallási életet fejlesztették ki, valamint a modern világhoz adaptálták vallásukat annak a tézisnek a terjesztésével, miszerint az Iszlám összeegyeztethető a tudományos kutatással, gondolkodásmóddal és eredményekkel. A vallás is az identitás fontos része, főleg egy más vallásúak által elnyomott országban.

A történelem új szemlélete révén pedig erősítették a területen élők összetartozástudatát. Azzal a gondolattal, hogy az itt élőket összeköti a közös múlt, megint csak egy fontos identitástényezőt hoztak létre.

¹² Jean DESPARMET: *Naissance d'une histoire "nationale" de l'Algérie*. In.: Afrique Française, 1933. július, pp. 387-392.

¹³ Jean DESPARMET: *Contribution à l'histoire contemporaine de l'Algérie*. p. 561. In.: Afrique Française, 1937. augusztus-szeptember, pp. 423-428.

Átgondolva mindezeket mondhatjuk, hogy e három tényező, a nyelv, a vallás és a hazaszeretet révén *nemzettudatot* adtak az algériai ulemák az algériai népnek. Ennek sűrített megfogalmazása híres jelmondatuk: "Arab a nyelvem-islám a vallásom-Algéria a hazám."

Néhány kérdés még felmerül az Ulemák Társaságával kapcsolatban. Egyik kérdésünk az, amit már dolgozatunkban egyszer feltettünk: volt-e arra esély, hogy az ulemák mozgalma szigorúan a vallási-kulturális területen maradjon, és ne menjen át a politika szférájába? Mint láttuk, erre kicsi esély volt. Kultúra és politika, vallás és politika túl szorosan kötődött egymáshoz. Másik oka lehet e határ átlépésének, hogy bár voltak nacionalista politikai erők, az Ulemák Társasága egy, a politikai palettáról hiányzó szint képviselt: azt, amely a helyi identitásra épülő nemzettudatot képviselte.

Másik kérdés az, hogy valóban reformerek voltak-e? Rasid Ridá nézeteit képviselték, s a szalafijja mozgalomról többen tartják, hogy szinte forradalmi, de mindenesetre újszerű nézetek terjesztését vállalta a régi dogmák leple alatt. Bár az ulemák is a kezdeti iszlámhoz való visszatérést hirdették, ez nyilván nem volt lehetséges: már mások voltak a környezeti (politikai-gazdasági-társadalmi) adottságok. Tehát mindenképpen valami újat alkottak. Reformizmusuk abban rejlett, hogy az újat valóban a régi értékek, a korai iszlámnak tulajdonított elvek alapján és azokhoz igazodva próbálták létrehozni. Mivel kiválóan ismerték az iszlám vallás történetét, nem is jártak messze a régi elvektől. Ben Bádisz nagyságát jelzi, hogy az általános és konkrét elveket képes volt saját országa szükségleteihez igazítani. Bár szigorúan ragaszkodnak a Korán előírásaihoz a nő helyzetét illetően, elfogadják a cserkészmozgalmat. Ez is mutatja a mozgalom kettősségét: mély konzervativizmus keveredett nyitott, újat elfogadni hajlamos szemléletmóddal. Ez a kétértelműség vezet egy másik kérdéshez.

Érdekesesek ugyanis a kategorizálási kísérletek. Ernest Gellner szigorú puritánoknak mondja őket, a wahhabita hatás miatt. Jacques Berque az erős népi gyökerek miatt jakobinus iszlámnak nevezi ezt a mozgalmat. Mahfoud Kaddache-nak ambivalens, Charles-Robert Ageron pedig úgy tartja, paradox: iszlám legitimitációt ad egy nacionalista-társadalmi lázadáshoz. Mások hasonlítják az európai protestantizmushoz is.

Véleményünk szerint az Algériai Muzulmán Ulemák Társaságának tevékenysége egy olyan, a vallási életet megújítani szándékozó vallási mozgalom volt, mely az adott körülmények között már minimális céljaival is arra kényszerítette önmagát, hogy a politikai szférába lépjen, s ezen a területen helyt is állt, s erősítette az algériai nép nemzettudatát.

Korzikai: egy sziget a nagyhatalmi vetélkedés középpontjában

**JÓKAI Rita
József Attila
Tudományegyetem
Szeged**

A nyugat-mediterráneumi szigetek és Korzika

A Mediterráneum sokszínű, folytonosan változó erőviszonyai sajátosan tükröződnek vissza az egyes szigetek történelmében, hiszen az önállóságra kevés lehetőségük volt, így sorsukat a Mediterráneum nagyhatalmainak érdekei határozták meg. A földközi-tengeri szigetek mindegyike számos emléket őriz a múltból, s ezen örökség segítségével viszonylag könnyen rekonstruálhatjuk történelmük fontos állomásait, egészen az ókorig.

Korzikával kapcsolatosan már az i. e. VI. századra vonatkozó adatokkal is rendelkezünk. Ekkor a perzsák elől menekülő phókaiak görögök telepedtek le a szigeten. Megjelenésükről Hérodotosz így tudósít: "A phókaiak szerették volna megvásárolni a khiosziaktól az úgynevezett Oinusszai szigeteket, a khiosziak azonban tartottak tőle, hogy ha a phókaiak itt kereskedelmi központot teremtenek, azt saját szigetük kereskedelme sínyli meg, ezért nem adták el. Így a phókaiak elhajóztak Kürnoszba (Korzika) ahol egy jóslat sugallatára már húsz évvel korábban várost alapítottak, amelynek Alalia volt a neve."¹ Csupán pár évet tölthettek a szigeten, mivel az etruszokkal összefogott karthágóiak elűzték őket. A karthágói fennhatóságot a római követte: i. e. 259-ben hódították meg a pun háborúk során, és uralmukat hét évszázadon át sikerült is fenntartaniuk. A római birodalom felbomlása után előbb a vandálok, majd az osztrogótok pusztították végig, s ezután Róma örököseként a Szentszék vette "pártfogásába" a szigetet. A pápaság azonban képtelen volt hatékonyan megvédelmezni Korzikát a szaracénok támadásaitól, s ezért mind védelmét, mind igazgatását a toszkán grófokra bízta. A XI. század végén viszont VII. Gergely pápa -a pápaság világhatalmi törekvéseinek legfőbb szorgalmazója- újra közvetlen egyházi irányítás alá kívánta vonni a Szentszék birtokait, s ezért a pisai püspökre bízta a sziget kormányzását. A pisai hegemonia viszonylag rövid ideig tartott, mivel a XIII. századra a Genovai Köztársaság vált a Földközi-tenger vezető hatalmává, és a pisaiakat végérvényesen kiszorította a szigetről. A pápaság pedig, mivel nem rendelkezett sem megfelelő hadsereggel, sem pedig olyan hajóhaddal, amely felvehette volna a versenyt a genovaival, hiába hangoztatta, hogy jogos és kizárólagos tulajdonosa Korzikának. Az 1420-as évektől miután megfékeztek az aragóniai terjeszkedést, Genova hatalma végképp megszilárdult.

Mint Korzika eddig vázolt történelme is mutatja, a függetlenség ritkán adatott meg a Nyugat-Mediterráneum szigeteinek. Talán csak Máltát² említhetjük kivételként

¹ Hérodotosz: A görög-perzsa háború. Bp. Európa, 1989., 83.

² Az 1522-ben török fennhatóság alá kerülő Rodoszról elmenekülő Szent-János lovagrend tagjai 1530-ban telepedtek le Máltán V. Károly engedélyével. V. Károly így akarta megvédeni a szigetet az állandó török

(1530-tól 1800-ig gyakorlatilag önálló), hiszen Korzika -amely a XVIII. század folyamán szintén megpróbálja kivívni függetlenségét- belebukik vállalkozásába. Példája bizonyítja, hogy sorsát mindig a nagyhatalmi erőviszonyok lehetőségei határozták meg, az önállóság megvalósítására legfeljebb valamilyen hatalmi vákuum esetén nyílt lehetőség.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a területileg és stratégiaileg egyaránt értékes szigetek mindig valamely nagyhatalom birtokai voltak, s az adott politikai helyzetnek megfelelően hol lazább, hol pedig szorosabb szálakkal kötődtek az „anyaországhoz”.

Megszilárdult status quo: Spanyolország és a török birodalom osztozkodása a Földközi-tenger térségében

A XVI. században azonban a Mediterráneum két világ, az iszlám és a kereszténység ütközőzónájává vált, s e bipolaritásnak megfelelően alakult a Mediterráneum szigeteinek további sorsa is. A keresztény szupremácia -élén Spanyolországgal- a Nyugat-Mediterráneumot vonta ellenőrzése alá, érdekszférájába tartoztak a Baleárok, Szicília és Szardínia (c két utóbbi az aragóniai korona tulajdona)³. Korzikát is ide sorolhatjuk, mivel akkori tulajdonosa, Genova, Spanyolország elkötelezett szövetségese volt. Nem utolsósorban pedig Elbát is megemlíthetjük, melyen spanyol erődítmények tartották távol a betolakodókat.

A másik hatalom természetesen a török birodalom volt, mely a térség keleti része felett őrködött. Az égei-tengeri szigetvilág és Rodosz is a tulajdonát képezte.

E megosztottságnak megfelelően a Nyugat-Mediterráneum szigetvilága a török veszélytől tartott, s ezt jól mutatja, hogy a szigetekeken ebben az időszakban indulnak meg a komolyabb erődítményépítések. Korzika is az állandó török támadások célpontja volt, de erdővel, hegyekkel borított belső részei elfoglalhatatlanná tették a törökök számára, miközben bűvőhelyül szolgáltak az őslakosságak.

Azonban az 1571-es lepantói csatavesztést követően a török támadások megritkultak, az Ottomán Birodalom már nem a nyugat-mediterráneumi terjeszkedést tartotta elsődleges céljának, s figyelme inkább kelet, tehát Irán felé fordult. Ugyanakkor Spanyolország is meggyengült, belső problémái kötötték le. Ennek eredményeként a

támadásoktól. A rend valóban ellenállt a legkitartóbb ostromoknak is, s az ellenséges hajók kifosztásától sem tartotta magát távol. Presztízse, tekintélye és vagyona ennek megfelelően növekedett a XVI-XVII. században. A XVIII. századra azonban megkezdődött a hanyatlás, a máltai lakosság egyre ellenségesebb lett a rend irányában. 1798-ban szinte ellenállás nélkül adta meg magát a sziget Bonaparte tábornoknak, aki Egyiptom meghódítására készült, s ezért Málta birtoklása stratégiai szempontból elengedhetetlen volt számára. A hátrahagyott, kisszámú francia helyőrség azonban 1800-ban kénytelen volt kapitulálni az angolok előtt.

³ Szardínia 1323-1324-ben került az aragóniai korona fennhatósága alá, míg Szicília 1443-ban. Mindkét sziget szorosan kapcsolódott a spanyol birodalomhoz egészen 1713-ig, amikor az utrechti szerződésben Szicília a szavoyai herceg tulajdona lett, Szardínia pedig a Habsburgok kezébe került. A Baleárok (Menorca, Mallorca, Ibiza) sokkal kevésbé kapcsolódtak a spanyol birodalomhoz, sőt a XVI. században Spanyolország gyakorlatilag cserbenhagyta e szigeteket a török támadásokkal szemben. Mivel a Baleár-szigetek így csak magukra számíthattak, lakói a XVII. századra hirhedt kalózókká nőttek ki magukat, (főleg Mallorca lett félelmetes e téren) ennek következményeképp 1650 után a török támadások elkerültek a szigeteket. 1707-ben Menorca angol fennhatóság alá került, s ezt a Spanyol örökösödési háborút lezáró békeszerződés is szentesítette.

Erről bővebben lásd: Carpentier, Jean és Lebrun, François, Histoire de la Méditerranée, Éditions du Seuil, Paris, 1998., 276-299. o.

Mediterráneumban a szervezett hadseregekkel vívott háborúkat felváltotta a zsákmányszerző hadjáratok, illetve a kalózkodás korszaka. Az összecsapások most is rendszeresek voltak, de jelentőségük messze elmaradt az előbbi időszakétól. A kialakult status quót tehát nem fenyegette jelentős változás.

A genovai uralom

Korzikán is az 1570-es évekkel i. dult meg a fejlődés és köszöntött be az ún. „genovai béke” korszaka. Genova uralmáról nemcsak azért kell részletesebben írni, mert az ellene vívott szabadságharcra került be Korzika az európai politikai köztudatba, hanem azért is, mert döntő hatással volt a sziget egész további fejlődésére. A korzikaiak Genovának köszönhetik közigazgatási, igazságszolgáltatási rendszerük alapjait, gazdasági életük megszervezését. A szigetlakók sem nyelvüket, sem kulturális hagyományait, sem pedig vallásukat nem érezték veszélyeztetve új uraik által, s így nemhogy egy más hatalomhoz való csatlakozás, hanem még a függetlenség sem tűnt igazán vonzónak számukra. Ezt a felfogást tükrözi a korzikaiak azon magatartása, amelyet az I. Ferenc, francia király és V. Károly, német-római császár között kirobbant háborúskodás során tanúsítottak. A harcok nagy része az itáliai félszigeten folyt, és Genova a császár szövetségesként lépett be a háborúba. A francia csapatok pedig, hogy így meggyengítsék a Köztársaságot, 1553 folyamán Korzikán is partra szálltak, de felszabadítók helyett csupán az ellenséget látták bennük a szigetlakók.⁴ 1559-ben fejeződtek be a harcok, a franciák kivonulásával. Az 1559. április 3-án, Cateau-Cambrésisben megkötött békében⁵, II. Henrik, I. Ferenc utóda, visszavonta a Korzikára vonatkozó francia igényt.

A korzikai nép elvárásai, amelyek az önkényeskedés megszüntetésében, az elviselhetetlen adóterhek eltörlésében, s általában az igazságosság eszméjében fogalmazódtak meg, olyan elvárások voltak, amelyeket Genova teljesíteni tudott, és nagyjából teljesített is. Ez az oka annak, hogy visszhang nélkül maradt a korzikai nép körében Sampieru D'Ornanónak (1497-1567), a korzikai függetlenség első hirdetőjének és Napóleon egyik példaképének kísérlete. A korzikai származású, 1536-tól francia szolgálatban álló condottiére Korzika felszabadításáról álmodozott, remélte, hogy rövidesen egy szabadságát újonnan visszanyert, szabad és független nép vezére lesz. 1563-ban pár száz zsoldossal partra szállt Korzikán, de csatlakozott, mivel csak a belső hegyvidékek településeit, a szegény pásztorokat tudta maga mögé állítani, ugyanis a tengerpart viszonylag gazdag városai szilárdan kitartottak Genova mellett. A szigeten Sampieru kisszámú hívei és a Genova-pártiak közötti gerillaharc 1567-ben ért véget. A harcokban a zsoldosvezér is életét vesztette. Sampieru elsődleges célja tehát a sziget feletti uralom megszerzése volt. Személye majd csak a XVIII. században válik a függetlenségi törekvések első megtestesítőjévé.

⁴ Caratini, Roger, *Histoire du peuple corse*, Paris, Editions Criterion, 1995., a továbbiakban *Histoire* ...166.

⁵ A Cateau-Cambrésisben megkötött béke lezárta a Császárság és Franciaország 1519-től tartó vetélkedését Itália birtoklásáért. A békében Franciaország lemondott itáliai területi követeléseiről, ugyanakkor északi és északkeleti határait sikerült megerősítenie.

Korzikai küzdelme az önállóságért és a nagyhatalmi reakció

A több, mint másfél évszázados fellendülés korszaka 1729-re véget ért. Ebben az évben kezdődött el a korzikai szabadságharca, amely a december folyamán, Bozio térségében kirobbant felkeléssel indult.⁶ A pásztorok szembefordultak Genovával a túl magas adóterhek és a mezőgazdaság kizárólagos támogatása miatt. A spontán és szervezetlen megmozdulás vezetését gyorsan átvette a nemesség.

A Genova elleni felkelés kezdeti sikerei után a korzikai vezetők legfontosabb célkitűzésévé vált, hogy valamely európai nagyhatalom támogatását megnyerjék mozgalmuk számára, jöllehet 1754-ig, Paoli hatalomra kerüléséig, nem a teljes függetlenség kivívása a cél. A függetlenség elnyerése csupán a Genovától való elszakadás kívánságával egyenértékű, s feltételezi, hogy a sziget a továbbiakban egy nagyhatalom védnöksége alá kerül.

A XVIII. századra azonban az eddig vázolt erőviszonyok jelentősen megváltoztak. Spanyolország és a török birodalom már messze nem (kizárólagos) vezető hatalma a térségnek, Velence pedig csupán árnyéka néhai önmagának.

Spanyolország nyugat-mediterráneumi térszerzését a spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti szerződés⁷ peccsételte meg. E szerződés közismert eredményeképp Anglia jelenléte megszilárdult a térségben, s flottájának köszönhetően a Földközi-tenger vezető hatalma lett, hisz megtarthatta mind az 1704-ben elfoglalt Gibraltárt, mind pedig az 1708-ban meghódított Menorcát (előtte mindkettő spanyol tulajdon volt). Franciaország mint Spanyolország szövetségese, kénytelen kellett tudomásul vennie az erőviszonyok efféle módosulását, mely számára semmi jóval nem kecsegtetett.

Spanyolország képtelen volt belenyugodni veszteségeibe. 1717-ben a Guilio Alberoni⁸ vezette kormányzat visszafoglalta Szardíniát, a következő évben pedig Szicíliát ragadta el a szavoyai hercegtől. A nemzetközi összefogás azonban kötelezte Spanyolországot az utrechti szerződésben kikötött status quo betartására.

Franciaország, Anglia és VI. Károly nyomására V. Fülöp kénytelen aláírni 1719-ben a madridi szerződést. Ebben ígéretet tett csapatai kivonására a két szigetről, s megerősítette lemondását a francia koronáról. Cserébe kilátásba helyezték számára, hogy fia -Don Carlos⁹- mint a császár vazallusa örökölni fogja Toscanát, Pármát és Plaisance-ot.

⁶ Renucci, Janine, *La Corse*, Paris, Presses Universitaires de France, 1982., 14.

⁷ Az utrechti béke az 1701-től 1713-ig tartó spanyol örökösödési háborút zárta le, amelyben a francia V. Fülöp, illetve Habsburg Károly, I. Lipót fia harcolt a spanyol koronáért. Végül a Bourbon-dinaszia került a spanyol trónra, de a két ország egyesítését a szerződés megtiltotta. V. Fülöp (az új spanyol király) megtarthatta Spanyolország tengeren túli birtokait, ugyanakkor bele kellett törődnie a Habsburg-ház itáliai (Nápoly, Milánó, Szardínia) és németalföldi térszerzésébe, Szicília elvesztésébe, mely a szavoyai hercege lett, valamint el kellett ismernie Anglia jogát Gibraltárra és azt is, hogy az amerikai spanyol gyarmatokra történő rabszolgaszállítás angol monopólium lett.

⁸ Guilio Alberoni: tehetséges diplomata, majd államférfi. Ő vezette V. Fülöp és Farnese Erzsébet (a párizsi herceg unokahúga) házasságát megelőző tárgyalásokat. A királynére gyakorolt befolyásának köszönhetően meghatározó alakja az utrechti béke utáni spanyol, Habsburg-ellenes, tehát az itáliai birtokok visszaszerzésére irányuló külpolitikának, amely a béke előtti spanyol presztízs visszaállítására törekszik. Terve vonatkozott Itália spanyol korona alatti egyesítésére is. Politikáját azonban nem kísérte siker, s 1719-ben V. Fülöp megvált személyétől.

⁹ Don Carlos (1716-1788): V. Fülöp és Farnese Erzsébet fia. A lengyel örökösödési háború idején elfoglalta Ausztriától a Nápolyi Királyságot és Szardíniát. Az 1738-as bécsi szerződés az újonnan alakult Két-Szicília

A szerződés voltaképpen eredménye azonban az, hogy Szardínia és Szicília gazdát cserélt: ez utóbbi VI. Károly tulajdona lett, aki cserébe a szavoyai hercegnek engedte át Szardíniát.¹⁰

A nagyhatalmak tehát felsorakoznak a Nyugat-Mediterráneum térségében: Spanyolország régi pozíciói visszaállítása érdekében élénk figyelemmel kíséri az itt zajló eseményeket, Anglia további, stratégiaileg értékes támaszpontokra vágyik, a Habsburgok itáliai uralmuk kiterjesztésén fáradoznak, miközben Franciaország féltékeny szemmel kíséri a legkisebb területi változást is a térségben.

E változások sodrában -az önálló mozgástér kiszélesítése végett- a korzikai vezetők lázas diplomáciai tevékenységbe kezdenek, amelyhez jelentős segítséget nyújtanak az Itáliában letelepedett, illetve itt karriert befutó szigetlakók. Szervezkedésük központja Livorno, amely a szigetet elhagyni kényszerülő korzikaiak tradicionális menedéke évszázadokon keresztül.

Először a Szentszéket próbálják megnyerni, hiszen a pápaság névleg valóban Korzika birtokosa, s csupán a tényleges igazgatást ruházta át Genovára a XV. század folyamán. Erőfeszítéseik azonban nem járnak sikerrel, XII. Kelemen nem hajlandó Korzikára kiterjeszteni a közvetlen pápai igazgatást.

Diplomáciai manővereikkel ezután V. Fülöp Spanyolországát célozzák meg. A spanyol fennhatóság kérelme azzal magyarázható, hogy uralkodói az aragóniai királyok legitim örökösei. Ez utóbbiak pedig a Korzika feletti szuverenitás letéteményesei voltak, s jogukat csupán azért nem tudták érvényre juttatni, mert az akkor virágzását élő Genova kiszorította őket a szigetről. Spanyolország -előbb felvázolt helyzete miatt- nem közömbös a sziget sorsa iránt, a Mediterráneum e stratégiaileg értékes pontja a spanyol politikát is foglalkoztatja. Segítségképpen fegyverekkel, hadifelszereléssel ellátott hajót indítanak útnak, amely azonban a genovaiak kezébe kerül. Anglia és Franciaország nyomására azonban V. Fülöp lemond a korzikai beavatkozásról.

A korzikaiak számára tehát e két hatalom marad, mint lehetséges támogató a Genova elleni harcban, de ekkor még nem veszik fel velük a kapcsolatot. Franciaország több szimpátiát vált ki a szigetlakókból, amit a két ország eddigi kapcsolatai magyaráznak. (Franciaország már többször beavatkozott Korzika sorsába, de sohasem tett kísérletet a sziget leigázására, illetve egy, a genovaira hasonlító „zsarnokuralom” megvalósítására.) Anglia azonban nem sok jóval kecsegteti a korzikaiakat. Nyilvánvaló hogy a kulcspozíciók megszerzésére törekszik a Mediterráneumban, s Gibraltár és Menorca után Korzika elfoglalása különleges szerephez juttatná a Földközi-tengeren. Ráadásul az angolok Málta után is sóvárognak, és csak az alkalmat lesik a beavatkozásra. Így tehát a korzikaiak nem látják biztosítottnak, hogy Anglia valamelyest is törődne az ő érdekeikkel, s nem lépne Genova helyére méltó örökösként.

A korzikai vezetők diplomáciai törekvései egyelőre azonban zátonyra futottak. Párhuzamosan azonban Genova is megtette a szükséges lépéseket. A Köztársaság VI. Károlyhoz fordult segítségért, aki miután figyelembe vette Spanyolország deklarált

királyának ismerte el, s 1759-ig uralkodott IV. Károly néven. Ekkor fivére, VI. Ferdinánd halála folytán a spanyol trónra lépett, s 1788-ig III. Károly néven kormányozta az országot.

¹⁰ Anderson, Matthew, *L'Europe au XVIIIe siècle*, Éditions Sirey, Paris, 1968., 229. o.

közömbösségét, mindent elkövetett annak érdekében, hogy megakadályozza Anglia és Franciaország terjeszkedését a térségben. 1731. augusztus 6-án 8 ezer német zsoldost és 30 ágyút indít útnak Korzikára, tehát Genova megsegítésére. Érdeemes aláhúzni, hogy VI. Károly a korzikaiak engedelmességre kényszerítésén kívül azt is célul tűzte ki, hogy tárgyalások útján az ellenségeskedés okainak tisztázásával helyreállítsa Genova és Korzika viszonyát. E törekvése természetesen nem nyeri el Genova tetszését. A császári csapatok súlyos veszteségeket szenvednek a beavatkozás alatt, hiszen a szigetlakók gerillaháborúja teljesen szokatlan a számukra. Genova pedig -aki a vállalkozás anyagi terheit viseli- nem bőkezű sem a csapatkiállítás, sem pedig a felszerelés tekintetében. A császáriak azonban az egyre nagyobb veszteségek és a harcok elhúzódása miatt kizsarolják Genovától a szükséges haderő kiállítását, és újabb 12 ezer zsoldost küldenek a szigetre Wurtemberg herceg vezetésével. A herceg utasítást kapott arra, hogy a mozgalom megfékezése után a kompromisszumos béke megvalósítására törekedjen, melyet majd császári garancia fog biztosítani. Wurtemberg, bár szándéka szerint inkább tárgyalásztalhoz ülne a felkelés vezetőivel, Genova sürgetésére gyors katonai sikersorozattal fékezi meg a lázadást. A császáriak ezt követően, az azonnali kivonulás helyett -Genova őszinte felháborodására- megkezdik valódi közvetítői szerepüket, tehát tárgyalásztalhoz kényszerítik az ellenfeleket. Genova hiába hangoztatja, hogy a császári garancia összeegyeztethetetlen saját szuverenitásával. 1732. május 8-án Cortiban Wurtemberg elnökletével gyűlést hívnak össze, amelyen a genovaiakon kívül a korzikai vezetők is részt vesznek. Az itt elfogadott ediktum végrehajtásáért, amely a legégetőbb korzikai problémákat orvosolja, és elvileg megszünteti a genovai önkényt, a császár vállalt garanciát. (A legfontosabb határozatok a következők: általános amnesztia, a harc miatt be nem hajtott adók elengedése, a korzikaiak lehetőséget kapnak bármilyen állás, ill. funkció betöltésére -a hadsereg is ide értendő-, az öt korzikai egyházmegyéből négy korzikai származású püspök számára van fenntartva, ill. a vádlott joga a védőhöz bírósági tárgyalás folyamán.) Azonban e biztosíték csak papíron létezett, s amint elhagyták a császári csapatok a szigetet, Genova börtönbe vetette a mozgalom vezetőit, s később is csak a nemzetközi nyomásnak köszönhetően adta vissza a szabadságukat. A szigetre való visszatérésüket ellenben megakadályozta, s különböző, jól jövedelmező állásokkal akarta távol tartani őket szülőföldjüktől. Így a mozgalom lefejezését és egyben a sziget gazdasági kizsákmányolásának lehetőségét kívánta megvalósítani. Az eredmény azonban az lett, hogy a száműzött vezetők mindent elkövettek a hazatérésért és a mozgalom újjáélesztéséért.

Az európai nagyhatalmak is levontak egy tanulságot a Habsburg segítséggel -ideiglenesen megfékezett- felkelésből: Genova immár képtelen egyedül megtartani a sziget feletti fennhatóságot. Megindul tehát a vetélkedés, hogy ki legyen Genova utódja.

Ekkor születik meg az a diplomáciai remekmű, amely egészen 1768-ig meghatározza a francia diplomácia irányvonalát, s amelyről az egymást váltó külügyminiszterek egy pillanatil sem felejtkeznek meg. A terv megalkotója Chauvelin, aki elsőként érti meg Genova szükségszerű bukását a szigeten: a Köztársaság csak idegen segítséggel képes uralmát fenntartani, s ez Genova gazdasági és pénzügyi hanyatlása miatt csak ideig-óráig lehetséges. A külügyminiszter egy kivételesen tehetséges diplomatát, M. de Campredont küldi Genovába, hogy így közelről szemmel tarthassa az eseményeket.

Kettejük levelezésében kezd körvonalazódni Korzika megszerzésének terve, amely a „chauvelini titok” néven vonul be a diplomáciatörténetbe. A terv alappillére nem más, mint a legitimitás teljes tiszteletben tartása, tehát a franciák erőszakos úton nem tesznek kísérletet a sziget megszerzésére. Sőt, támogatják is a Köztársaságot a felkelőkkel szemben. E kettős játék célja nem más, mint a többi hatalom távoltartása, Genova Franciaország felé való eladósodása, ill. a szigetlakók meggyőzése, hogy a francia uralom előnyösebb lesz a számukra. Tehát a franciáknak tartózkodniuk kell a végérvényes győzelmektől a szigeten (hiszen így a szigetlakók ellenük fordulnának), ez az időhúzás pedig a Köztársaság anyagi romlását is meggyorsítja. Végül Genova meg fogja érteni, hogy Korzika teher számára, s így csak hálás lehet Franciaországnak, ha az hajlandónak mutatkozik megszabadítani tőle. Hangsúlyozni kell, hogy e terv -diplomáciai ügyessége mellett- azért lesz sikeres, mert a legitimitás elvére épül, mely elméletileg alapköve a XVIII. századi európai dinasztikus politikának. Genovát ismeri tehát el Korzika tényleges tulajdonosaként, nem kockáztat egy fegyveres katonai beavatkozást, melyet minden bizonnyal angol illetve Habsburg ellenreakció követne.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a XVIII. században az erőviszonyok döntik el egy adott hatalom legitimitását, s ha e hatalom gyenge ahhoz, hogy megvédje magát, ellenfelei gyorsan jutnak olyan bizonyítékok birtokába, melyek megkérdőjelezzik e legitimitást. A kor nagyhatalmainak politikáját Sorel az egyensúly elvéhez kapcsolódó „osztzkodó rendszer”¹¹ fogalmával határozza meg. Egyik hatalom sem juthat tehát előnyökhöz a másik rovására, illetve anélkül, hogy a többi hatalmat kárpótolta volna saját szerzeményének megfelelő értékű területtel. Franciaországnak így nagyon óvatosan kell cselekednie: bár távol tartja magát a sziget erőszakos megszerzésétől, a Mediterráneum-beli egyensúlyt megbolygatja, s ezért kiprovokálhat egy háborút. A XVIII. században tehát egy stratégiaileg értékes terület legális úton történő megszerzését is jól kell időzíteni: fontos, hogy a lehetséges ellenfelek más „frontokon” legyenek lekötve.

1734-ben Genova elnyomó intézkedéseinek következtében kitör a felkelés második szakasza. Miután a korzikai vezetők egy újabb, szintén elvetélt kísérletet tettek, hogy V. Fülöpöt megnyerjék mozgalmuk számára, 1735. január 30-án Orezza-ban kikiáltják a sziget függetlenségét. Megalakul tehát a Korzikai Királyság, melyet a Szent Szűz védelme alá helyeznek, s amelynek a trónja üres. A főhatalmat a mozgalom eddigi vezetői -Louis Giafferi, Giacinto Paoli és André Ceccaldi- gyakorolják ideiglenes hatállyal. „Uralkodóként” természetesen csak olyan hatalom jön szóba, amely biztosítaná a szigetlakók alapvető jogait, garantálva a Cortiban elfogadott ediktum pontjainak végrehajtását. A kérdés immár az, hogy kinek a védnöksége alá helyezték e törekény önállóságot. A vezetők még mindig reménykednek abban, hogy Don Carlos elfogadja a trónt, de egyre egyértelműbb, hogy Spanyolország most nem szentel figyelmet a szigetnek.

Ennek oka abban keresendő, hogy Spanyolországnak sikerült megerősödnie a térségben, s egy új kalanddal nem akarta megszerzett pozícióit veszélyeztetni. A spanyol térnyerés az 1733-as francia-spanyol családi paktummal és a lengyel örökösödési

¹¹ Sorel, Albert, *Európa és a francia forradalom*, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888., 53. o.

háborúban¹² játszott spanyol szereppel magyarázható. A lengyel trónt a Habsburg jelölt kaparintotta meg, s Franciaország Itáliában, a Habsburgok rovására akarta kárpótolni magát. E törekvésében, Szavoyán kívül, Spanyolország is támogatta. 1734-ben a Habsburg csapatok vereséget szenvedtek és VI. Károly meghajolt a francia követelések előtt. A következő évben megkötött békében Franciaország nem felejtkezett meg a spanyol támogatásról: Nápolyt és Sziciliát Don Carlos kapta, aki IV. Károly néven a Két-Szicília első uralkodójává vált.

Don Carlos minden erejét saját, törékeny birodalma megszervezésére fordította, tehát a korzikai kalandra nem nyílt lehetőség.

Ráadásul a helyzetet még súlyosbítja, hogy a korzikai vezető klánok közti ellentétek egyre inkább elmérgesednek, miközben Genova változatlanul uralma alatt tartja a sziget part menti, Genovához hű városait. Korzika kettészakadt, hisz belső területei teljesen el vannak vágva a kereskedelmi útvonalaktól, a tengertől, azaz a külvilágtól. Úgy tűnik, a megoldás kulcsa a várakozó álláspontra helyezkedő és egymás reakcióit árgus szemmel figyelő nagyhatalmak kezében van.

Az egyensúly megőrzése miatt patthelyzet alakul ki, amely egyelőre a direkt beavatkozás eleve gátja.

A megoldás a korzikaiak számára Théodore von Neuhoff, vesztfáliai kalandor személyében jelentkezik, akinek operett-királysága az európai tollforgatókat is megihlette. A hírhedt kalandor az európai királyi udvarokban (az orléans-i hercegnő apródja volt, tárgyalásokat folytatott a svéd király nevében, a spanyol király minisztereként tevékenykedett és Law spekulációiban is részt vett) szerez tudomást az üres korzikai trónról, és 1732-ben Genovába utazik, hogy felvegye a szigetlakókkal a kapcsolatot. Mivel a szervezkedés kitudódik, Théodore sietve elhagyja a Köztársaság területét, és Tuniszba teszi át székhelyét. A „Milord” annak ürügyén utazik ide, hogy visszavásárolja az itt rabságban sínylődő korzikaiakat. Valójában korzikai vállalkozásához keres támogatókat. Terve fő támogatója a tuniszi angol konzul lesz, aki a kísérlet anyagi fedezetét vállalja magára. Anglia tehát közvetetten cselekszik: amennyiben Théodore-nak sikerül megvetnie a lábát a szigeten, Anglia nem késlekedne szépen lassan a helyére lépni, ám ha a vállalkozás bukással végződné, Anglia mosná kezeit és -mivel a tuniszi konzul cselekedeteit bármikor magánakciónak minősítheti- abban se lehetne vétkesnek tekinteni, hogy támogatott egy legitim hatalom (Genova) elleni felkelést. Théodore később maga is rádőbben arra, hogy Anglia eszközként próbálja felhasználni, s ezért Franciaországhoz fordul. Franciaország azonban a Chauvelin-doktrínához tartja magát, tehát látszólag a legitim hatalom mellett foglal állást.

¹² Lengyel örökösödési háború (1733-1735): II. Frigyes Ágost halála után (1733) Oroszország, Ausztria és Poroszország -a nemesi demokrácia védelmében- beavatkozik a lengyel királyválasztásba, és III. Ágost szász választót segíti trónra a francia jelölttel, Stanislaw Leszczyńskivel szemben. Válaszul Franciaország -Spanyolország és Szavoya támogatásával- az itáliai Habsburg birtokokat támadja meg, és engedményekre kényszeríti ellenfelét. Az 1735-ös békében Nápoly és Szicília Don Carlos tulajdonába kerül, Lotharingiát pedig Leszczyński kapja meg, azzal a kikötéssel, hogy halála után az Franciaországra száll. A lotharingiai herceget Toscanával kárpóolták.

Théodore-nak konkrét segítséget nyújtanak még görög kereskedők is, akik így bizonyos kereskedelmi előnyökhöz kívánnak jutni. Az „expedíció” lassan összeáll, a tuniszi angol konzul felszerelte hajó angol zászló alatt Korzika partjai felé veszi az irányt.

Théodore-nak hátra van még a szigetlakók megnyerése. Mivel azonban angol lordnak, Franciaország *pairjének*, spanyol grandnak állítja be magát, s ezenkívül konkrét segítséget, tehát fegyvereket, puskaport, stb. is hoz magával, a korzikaiak -akik az adott körülmények közt valószínűleg magának az ördögnek is örültek volna és elfogadják királyuknak- kitörő ovációval fogadják. Egyébként Théodore tisztában van azzal, hogy rászorul a nagyhatalmi (angol?) segítségre, s ezt annak a levélnek az alapján állapíthatjuk meg, melyet rögtön megérkezése után ír Giafferinek, az egyik korzikai vezetőnek: „Amennyiben Önök engem választának királyuknak, csupán azt kérem, hogy megváltoztathassam egy törvényüket, s ekképp a más nemzetiségű polgárok illetve más királyságok alattvalói, akik azért jönnek e szigetre, hogy az Önök vállalkozását előmozdítsák, teljes lelkiismereti szabadságot élvezhessenek e helyütt.”¹³ Ily módon az angolok vagy bármely más nemzet polgárai -akik alkalom adtán segítenének Théodore-nak céljai megvalósításában- ugyanazokat a jogokat birtokolnák, mint a korzikaiak.

Kár lenne azonban a korzikaiakat e neveléses királyválasztás alapján megítélni. Pontosán felmérték Théodore jelentőségét, s csupán egy bábót láttak benne, akit ők irányíthatnak. A valós hatalom továbbra is a korzikai klánok vezetőinek kezében maradt, s ezt az új alkotmány is szentesítette. Egy „senki” trónra emelésével így kettős célt valósítottak meg a klánok vezetői: egyrészt a koronázási szertartással érvényre juttatták, hogy Genova uralma mindörökre megszűnt és egy uralkodó alatt egyesült a korzikai nép. Másrészt a klánoktól független uralkodó személye garancia volt arra, hogy a pártok versengése is csökken valamelyest. (Bármelyik klánból is választottak volna uralkodót, a sziget rögtön lángba borult volna.)

Milyen is volt hát a nemzetközi visszhang e nem mindennapi királyválasztásra?

Az európai udvarok mindent elkövettek, hogy kiderítsék kinek a kezében futnak össze a szálak, ki mozgatja valójában Théodore kissé szárnalmas marionett-figuráját. A gyanú, nem véletlenül, az angolokra terelődött. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Théodore a későbbiekkel ellentétben nem állt még angol szolgálatban. Anglia csupán élénk figyelemmel kíséri az újdonsült uralkodó helyzetét, és közvetett segítséget nyújt pozíciója megszilárdításához. A hivatalos angol politika azonban megkérdőjelezi a tuniszi konzul cselekedetét és tagadja, hogy a kormány utasítására járt volna el, mikor Théodore vállalkozását támogatta.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy bár látszólag Théodore saját próbálkozásáról van szó, valójában a nagyhatalmak kezében futnak össze a szálak. Ha Anglia direkt módon beavatkozna, Franciaország is rögtön támadással válaszolna, Spanyolország pedig nem késlekedne a segítségnyújtással. Anglia így kockáztatna egy háborút, amelyben egyrészt elveszíthetné a Korzikánál stratégiaiilag sokkal fontosabb Gibraltárt (amelyet Spanyolország régóta visszakövetel), másrészt, ha sikerülne is megszereznie a szigetet,

¹³ Cité par René Sédillot, *La grande aventure des Corses*, Éditions Fayard, Paris, 1969., 140. o.

megtartására a francia közelség és a megújult francia flotta miatt jóval többet kellene költenie.

Miközben tehát a nagyhatalmak várakozó álláspontra helyezkedtek, az újdonsült uralkodó erejét kikezdte a belső viszálykodás és anyagi fedezetet sem tudott nyújtani a Genova elleni harchoz. Genova is meggyöngül ugyan, de a part menti városok még mindig a kezében vannak. Az újfent beálló patihelyzet egyértelművé teszi, hogy Théodore képtelen a cselekvésre, s még 1736-ban elhagyja a szigetet (segítségyszerzésre hivatkozik), miután két régensre bízta a főhatalmat. A régensek helyét hamarosan egy választott direktórium fogja betölteni.

Még kétszer próbálkozik a visszatéréssel, de vállalkozásai kudarccal végződnek. Először 1737-ben tér vissza holland hajók kíséretében. A holland kereskedőkkel elhitette, hogy a korzikaiak vevők fegyvereikre és más hadfelszereléseikre. Természetesen a szigetlakóknak szükségük lett volna e segítségre, de fizetni képtelenek voltak. A hollandok így gyorsan elhagyták a szigetet. Második sikertelen kísérlete 1743-ra datálódik, s ekkor Théodore már nyíltan angol szolgálatban áll. Kudarcai után a kontinensen telepedik le, s élete hátralevő részét nagyrészt börtönben tölti adósságai miatt, és a legnagyobb nyomorban hal meg. Nemhiába adja a szájába a következő sorokat Voltaire a „Candide”-ban (Candide egy velencei fogadóban egy asztalhoz kerül hat volt uralkodóval.): „Uraim -mondta-, nem vagyok olyan nagy úr, mint felségtek, de hát én is király voltam, éppen úgy, mint akárki. Teodor vagyok, Korzika királya, engem is felséges uramnak hívtak, most pedig jó, ha meguraznak, pénzt verettem, s nincs egy garasom, volt két államtitkárom, s most alig van egy inasom, trónon ültem, Londonban meg a börtön nedves szalmáján, félek itt is így járok, bár éppúgy, mint felségtek, én is csak farsangolni jöttem Velencébe.”¹⁴

Théodore távozása után a harcok folytatódnak a szigeten, Genova egyre gyöngül, így már képtelen hatékony ellencsapásra, mindössze a kezében lévő területek megtartására koncentrálni. Chauvelin terve hamarosan életbe lép, ugyanis a Köztársaságnak azonnali segítségre van szüksége. Kihez forduljon?

A császárhoz nem fog, mivel aktív közvetítői szerepét Genova saját szuverenitásába való beavatkozásnak érezte. Angliától végképp nem fogadna el segítséget, hiszen -bár csupán közvetve- támogatta Théodore korzikai királyságát. Egyetlen hatalom marad tehát, amely Théodore kalandja idején is kitartott Genova mellett. Ez nem más, mint Franciaország, s a francia politikusok ezt nagyon is tudják. Azonban Genovának kell megtennie az első lépést Franciaország felkérésével kapcsolatosan, s ezt az 1737. július 12-i konvencióval akarják a franciák kiprovokálni, melyet a császárral kötnek. E megegyezés értelmében a két nagyhatalom együttesen lép fel Anglia, ill. Spanyolország ellen, amennyiben Korzikát saját érdekszférájukba akarnák vonni. Elismerik továbbá Genova jogát a szigetre, s garantálják ennek az állapotnak a fenntartását.

Ez a megállapodás, mely Genova bizalmát kívánta elsősorban megnyerni, csupán egyetlen lehetőséget hagy figyelmen kívül: nevezetesen azt, ha Genova „átadja” a szigetet -természetesen ellenszolgáltatás fejében- a szerződést aláíró felek egyikének.

¹⁴ Voltaire, *Candide vagy az optimizmus*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985., 123. o.

Franciaország tehát biztosította magának Genova bizalmát, eltávolította az útból a többi, terjeszkedni akaró nagyhatalmat, s csupán várakoznia kellett a Köztársaság felkérésére.

Még 1737 folyamán megindulnak a tárgyalások. Genova, miután elismerték szuverenitását, nem tart már Franciaországtól. 1737. november 10-én pedig létrejön a szerződés a két fél közt (Chauvelin-doktrína első etapja). Ennek értelmében Franciaország katonai segítséget nyújt a Köztársaságnak. A megállapodás, amely hasonlít a császár és Genova 1731-es szerződésére, egy nagyon lényeges ponton mégis különbözik tőle. Az 1731-es szerződés a császári csapatok katonai akcióit Genova pénzügyi helyzetétől tette függővé, tehát ha Genova fizetéseképtelennek mutatkozott, a csapatok kivonultak. A franciákkal kötött szerződés viszont Genova eladósodását akarta kiprovokálni. Így kétmillió livre értékű pénzügyi határt kötnék ki a katonai beavatkozások kereteképp, amely eleve feltételezi a Köztársaság eladósodását.¹⁵

1738 februárjában megkezdődik a francia intervenció, amely nem hoz alapvető változást az eddigi viszonyokban. Ettől kezdve csupán -kisebb-nagyobb megszakításokkal- Genova, Franciaország és a szigetlakók osztoznak Korzika birtoklásán. Ez a helyzet egészen 1741-ig tart, mikor is az osztrák örökösödési háború¹⁶ más színhelyekre összpontosítja az európai hatalmak figyelmét. Ebben az évben az utolsó francia csapatok is távoznak a szigetről, s ezt többen is ki akarják használni.

Először is Anglia, amely 1743-ban Théodore ex- király segítségével akarja megvetni a lábát Korzikán. A volt király, aki angol „szolgálatban” áll, jelentős angol haderővel érkezik a szigetre. A korzikaiak azonban nem veszik komolyan volt uralkodójukat. Anglia pedig megérti, hogy a jelen helyzetben Théodore nem szolgálhatja a brit korona érdekeit, így a szigetország terve feladására kényszerül.

A császári külpolitika is érdeklődéssel figyeli a Mediterráneumban zajló eseményeket. A császári csapatok már jártak a szigeten (tehát eleve vannak kapcsolatok), s a korzikai jelenlét remekül kiegészítené a már meglévő toszkán területek birtoklását.

A szavoyai herceg csak a kedvező pillanatra vár. Birtokait -amelyek Piemonttól Szardíniáig terjednek- genovai fennhatóságú területek vágják ketté. Érthető, hogy tengeri kijáratra szeretne szert tenni, amely biztosítaná az összeköttetést szárazföldi birtokai és Szardínia között. Erre a célra a San Remo és Genova közt fekvő Finale-i Ögrófságot szemelte ki. Korzikát tehát mint cserealapot akarja elfoglalni, így jutva Finale birtokába. Mária Terézia azonban felajánlja az áhított ögrófságot a hercegnek, feltéve, ha az örökösödési háborúban az ő oldalán fog harcolni. A herceg elfogadja az ajánlatot, mely kétszeresen is sérti Genova érdekeit.

Először is, Finale-t jelentős összegért vásárolta meg VI. Károlytól, másodszor pedig mostantól fogva birtokait kettévágja a szavoyai herceg területe. E beavatkozás újfent idegen segítség igénybe vételére ösztönzi Genovát.

¹⁵ Passano, Pierre, *Histoire de l'annexion de la Corse*, Éditions Horvath, 1988., 134. o., a továbbiakban: *Histoire de l'annexion...*

¹⁶ Osztrák örökösödési háború (1740-1748): Mária Terézia trónra lépte robbantja ki a háborút. Poroszország lerohanja Sziléziát, a Habsburgokat Anglia támogatja, míg II. Frigyes maga mögött tudhatja Franciaország, Spanyolország és Bajorország támogatását. A háborút lezáró aacheni békeben Ausztria elveszi Sziléziát, a spanyol Bourbonok megkapják Pármát, Szavoya pedig Milánó egy részét.

Ekképp Franciaországhoz fordul, amely kész a támogatásra, amennyiben Genova az örökösödési háborúban Nápoly és Spanyolország mellett Franciaország oldalán sorakozik fel. 1745. május 1-én megkötik tehát az aranjeuzi szerződést, melyben Genova kötelezi magát 12 ezer ember és 36 ágyú szolgáltatására Franciaországnak. Ez utóbbi pedig 150 ezer frankot fizet havonta Genovának, részt biztosít számára a háború alatti esetleges hódításokból és garantálja Genova jogát Korzikára.

Mivel a hatalmak besorolása ugyanaz az örökösödési háborúban, mint Korzika viszonylatában, Anglia és Szavoya Genova ellenfelévé vált. A beavatkozás csak idő kérdése tehát.

Ezzel párhuzamosan a korzikai vezetők is két pártra szakadnak. Az egyik fél nyíltan az angol, ill. szárd szövetség mellett voksol, -maga mögött tudva a császári támogatást-, míg a másik fél Franciaországgal és Spanyolországgal szimpatizál. Mivel azonban Genova szövetségesei, nem közelednek hozzájuk, s a semlegesség szükségyszerűségét hangoztatják.

1747-re a helyzet anarchikus: a korzikai klánok egymást marcangolják, Genova pedig -képtelen lévén eddigi pozíciói fenntartására- Franciaországhoz fordul, miközben a Szardínia-szimpatizáns korzikaiak felkérésére 1748-ban 1500 fős angol-szárd haderő száll partra, s megkezdí Bastia ostromát. Az ostrom sikertelen, mert színre lépnek a franciák, akik ennyi fondorlat és diplomáciai erőfeszítés után nem kockáztathatják fentebb említett tervük esetleges csődjét. Sőt, a gyors beavatkozás újfent lekötelezi Genovát Franciaország irányában!

A helyzet kísértetiesen hasonlít az 1741-es állapotokhoz, jóllehet tovább nő a francia befolyás, miközben egyre nyilvánvalóbb, hogy Genova uralmát immár képtelenség visszaállítani. Ráadásul a Köztársaság semmilyen engedményre nem hajlandó. A szűk látókörű genovaiak Franciaországtól a lázadók leigázását, abszolút uralmuknak helyreállítását várják. A franciák ügyesen kihasználják Genova rártartását: félig-meddig titokban a korzikaiak tudomására hozzák, hogy ők mindent megtettek a békés rendezésért és szimpátiájukról is biztosítják a mozgalmat.

Ha megkésve is, de Genova rádöbben a franciák mesterkedésére és 1753-ban a csapatok kivonását kéri. A kétkulacos politikát folytató francia diplomácia abban a biztos tudatban teljesíti a genovai kérést, hogy tudja: a Köztársaság képtelen lévén a politikai rendezésre, előbb utóbb a francia fegyverek segítségére szorul, hisz a klánvezérek száműzése csupán pirruszi győzelem.

A rövidesen megkezdődő, korzikai offenzívával szemben Genova tehetetlen. Eddig a szigetlakók célja csupán az volt, hogy Genova helyét egy másik, olyan nagyhatalmi fennhatóság foglalja el, amely alkotmányos módon kormányozná a szigetet. Ez volt a mozgalom „királyt kereső” szakasza. 1754-55-ben a mozgalom második szakasza immár a teljes függetlenség kivívását deklarálja.

Ennek élére áll a genovaiak által nemrég száműzött Hiacinto Paoli fia, Pasqual, akit bátyja, Clément (a Direktórium elnöke) hív haza Nápolyból, bízva képességeiben és abban, hogy sikerül az egymással hadakozó klánokat a nagy cél érdekében egyesítenie. Az 1755 júliusában összehívott Consulta -ahol a 66 kanton közül mindössze 16 volt képviseltetve- megválasztotta Pasqualt a Nemzet Tábornokává (Général de la Nation), aki ezzel tulajdonképpen a főhatalom birtokosa lett. A külső veszély azonban nem múlt el, hisz

Genova korántsem akart lemondani a szigetről, így újra a franciákhoz fordult segítségért. A franciák, akiket a hétéves háborúban¹⁷ Genova támogatott, a Köztársaság oldalán újfent beavatóztak a konfliktusba. 1756-ban megkötötték az ún. első compiégne-i szerződést, amelyben XV. Lajos csapatokat és anyagi támogatást bocsátott a Köztársaság rendelkezésére. A franciák három éven át (1756-1759) tartották megszállva San Fiorenzo, Calvi, Ajaccio kikötőit, igaz, e döntőbírói pozícióban a franciapárti propagandától sem riadtak vissza. Elvi semlegességüket tehát befolyásuk növelésére használták ki, azonban 1759-ben a hétéves háború eseményei miatt Korzika háttérbe szorult: Franciaországnak a kontinensen kívül gyarmatain is helyt kellett állnia. Így Korzika függetlensége még párévnyi haladékot kapott.

Paoli ezekben az években akarta Korzikát önálló állammá tenni: megalkotta a sziget kormányzatát, jogszabályozását, saját pénzt veretett, a mezőgazdaság fejlesztését segítette elő törvényeivel. A kereskedelem fellendítése céljából új kikötővárost alapított, L'Ile Rousse-t, amely Bastia után a sziget második legforgalmasabb kikötőjévé vált. Szintén az ő nevéhez fűződik Korzika kereskedelmi flottájának a megszervezése. Fővárosnak Corti-tette meg, ahol 1765-ben megalapította a sziget első egyetemét, amely Korzika kulturális függetlenségének szimbólumává vált.¹⁸ Bármennyire is büszkélkedhetett ekkor Korzika az önálló államiság ismérveivel, valójában mind gazdaságilag, mind katonailag életképtelen volt, s ezt csak súlyosbította az a tény, hogy a korabeli Európa nem ismerte el legitim hatalomnak.

A korzikaiak is csupán 1764-re sorakoztak fel Paoli mögött. Azonban ebben az évben a külpolitikai helyzet már korántsem kedvező Korzika függetlenségére nézve: a hétéves háború Franciaország vereségével zárult, s most e nagyhatalom aktív külpolitikába kezdett.

A francia külügy élén ekkor már Choiseul¹⁹ állt, a Mediterráneumra koncentráló francia politika szorgalmazója és Chauvelin méltó utóda. Choiseul fő célkitűzése, hogy visszaállítsa Franciaország nagyhatalmi presztízsét, amelyet a hétéves háborút lezáró párizsi béke alaposan megrendített és egyben revánsot vegyen a győztes angolokon. A külügyminiszter ekképp összegzi az irányítása alatt álló minisztérium politikai feladatait: "E Minisztériumnak, ismétlem, két célkitűzése van 1763 óta, s e céloknak a lehető legnagyobb figyelmet szenteli: az első a béke megőrzése, de úgy hogy közben megakadályozzuk és megsemmisítsük Franciaország ellenségeinek szövetsége lépését (...). A Minisztérium második célkitűzése az volt, hogy a békeidő alatt új szerzeményekkel

¹⁷ Hétéves háború (1756-1763): az osztrák örökösödési háborút követő években a gyarmatokon kiélesednek a francia-angol ellentétek. E konfliktusok Franciaországot Ausztriához közelítik (Ausztria szövetséget köt Oroszországgal is), koalíciójukhoz csatlakozik még Svédország és Szászország, míg Anglia 1756-ban Poroszországgal köt szövetséget. A kirobbanó háborút Ausztria és Poroszország között a hubertusburgi béke zárja, mely deklarálja a két hatalom erőegyensúlyát, míg Franciaország és Anglia gyarmati háborújára a párizsi béke tesz pontot: a francia gyarmatok legnagyobb része és a flotta angol kézbe kerül.

¹⁸ Histoire... 283.

¹⁹ Choiseul, Etienne François duc de (1719-1785): tehetséges diplomata, Bécsben majd Rómában teljesít fontos megbízatásokat. 1758-tól 1770-ig tölti be a külügyminiszteri posztot. Fő feladatának azt tartja, hogy helyreállítsa Franciaország megépázott tekintélyét: a hétéves háborút (1756-1763) lezáró párizsi szerződésben hazája elveszíti gyarmatait. Korzika megszerzése nemcsak a veszteség kompenzálására irányul, hanem az angolok terjeszkedését is ellensúlyozni próbálja a Mediterráneumban.

kompenzáljuk elveszett területeinket, melyeket a háború sorscsapása ellenségeinknek juttatott 1762-ben. Mindezt oly módon kell elérnünk, hogy Ófelsége királysága éppoly hatalmas legyen, mint amilyen volt e szerencsétlen kimenetelű háború előtt.²⁰

Choiseul a Mediterráneumot szemelte ki arra, hogy az angolokra csapást mérjen, ill., hogy itt fokozza a francia jelenlétet. Ekkor merül fel egy egyiptomi expedíció terve is, de ez csupán körvonalazódik, végrehajtására 1798-ig kell várni²¹. Korzika megszerzéséről azonban nem mond le. Így 1764-ben Franciaország és Genova megkötötte a második compiègne-i szerződést, amely logikus és szükségszerű lépés volt a Chauvelin által kijelölt úton. A szerződésben a francia király kötelezte magát, hogy négy éven át megszállás alatt tartja Bastia, Calvi, Ajaccio és Bunifaziu kikötőit a Köztársaság számára.

E segítség természetesen kevés a genovai uralom visszaállításához, mivel a franciák nem lépnek fel a szigetlakók ellen, csupán az erődítményeket tartják megszállva. Valójában 1764-től egészen 1768-ig Paoli uralja a szigetet, s úgy tűnik, hogy Korzika valóban szabaddá válik.

Az önálló Korzikai Királyság azonban történelmi fikciónak bizonyult, az államiság politikai kritériumai továbbra is ingatag lábon állnak, nincs gazdasági feltételrendszer, az önálló külpolitika mozgástere szűk s eleve a nagyhatalmi törekvéseknek és igényeknek van alárendelve.

Így tehát Paoli viszonylagos diplomáciai mozgásszabadsága egy külpolitikai vákuumhelyzettel magyarázható, amely azonban átmeneti.

Paoli külpolitikája és Choiseul diplomáciai mesterműve

Paoli kihasználta a helyzet nyújtotta előnyöket -a nagyhatalmak mindegyike leste a beavatkozás lehetőségét, s így az ellentétes érdekek ütközése majdnem sebezhetetlenné tette a szigetet-, és 1764-ben egy önálló állam uralkodójaként vette fel a kapcsolatot Choiseullel. Ez volt a kezdete kettejük négy éves diplomáciai párbajának.

Paoli a második compiègne-i szerződés után, tehát a francia csapatok ismételt megjelenését követően, pontokba foglalta célkitűzéseit és ezt elküldte a francia külügyminiszterhez. E hármas célkitűzés a genovai uralom teljes felszámolását, a Korzikai

²⁰ Choiseul, Etienne François, duc de, Mémoires, Chez Buisson, rue, Hautefeuille, à Chanteloup et à Paris, 1790., 106. o.

²¹ 1798. május 19-én indul Bonaparte tábornok vezetésével az egyiptomi expedíció, melynek terve visszamegy egészen XIV. Lajos koráig. Az expedíció először Máltát keríti hatalmába, majd miután megsemmisíti a korszerű fegyverekkel nem rendelkező mameluk seregeket, július 23-án bevonul Kairóba. Azonban miután augusztus 1-én Abukimál Nelson megsemmisíti a francia hajóhadat, s a Szíria ellen indított francia támadás is csődöt mond, Bonaparte kénytelen lemondani keleti álmáról. Abukimál még megveri 1799. július 25-én az összevont török-angol seregeket, de utána az irányítást Klébert-re bízta és titokban hazatér Franciaországba. Klébert 1800. július 14-én gyilkosság áldozatául esik, s az őt követő Menou tábornok 1801. augusztus 30-án kapitulál az angol-török seregek előtt. Az egyiptomi expedícióról bővebben lásd: Bainville, Jacques, Bonaparte en Egypte, Paris, Editions Balland, 1997., Bénévoist-Méchin, Jacques, Bonaparte en Egypte ou rêve inassouvi (1797-1801), Paris, Editions Perrin, 1978., Brégeon, Jean-Joël, l'Egypte française au jour le jour (1798-1801), Paris, Editions Perrin, 1991.

Királyság függetlenségének és kormányának elismerését, valamint a francia jelenlét fokozatos csökkentését fogalmazta meg.²²

Természetesen a terv nem vívta ki a francia külügyminiszter tetszését, s Choiseul óvatos lépések megtételére kényszerült. Paolit nem taszíthatta az angolok karjaiba, főleg mert a hétéves háborúban Franciaország rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett, s így Anglia lehetséges Mediterráneum-beli terjeszkedése végzetes lett volna a számára. Ugyanakkor a francia külpolitika messzemenően respektálta a legitimitás elvét, ezért pedig -s egyben saját jövődöbeli terveinek szolgálatában- Genova felé is kénytelen volt gesztusokat tenni. Choiseul tehát ügyesen lavírozott Genova, a legitim hatalom és Paoli tényleges hatalma közt úgy, hogy a diplomáciai manőverből végül a harmadik szereplő, tehát Franciaország került ki győztesként.

Mindkét félnek hangoztatta a mihamarabbi békés megegyezés szükségességét. Ennek természetesen nem volt semmi alapja, Genova még mindig lázadóknak bélyegezte a korzikaiakat, Paoli pedig az ország teljes függetlenségét hangoztatta, kijelentvén, hogy csak abban az esetben ül tárgyalóasztalhoz Genovával, ha a Köztársaság elismeri a sziget teljes függetlenségét. Ebben az optimális esetben pedig a korzikaiak kártalanítást nyújtanának neki. Amennyiben azonban Genova kitart hangoztatott szuverenitása mellett, a francia közvetítési kísérlet is értelmét veszti. Paoli tehát Genovával kettesben akarta rendezni a konfliktust, a franciák jelenléte nélkül.

Choiseul azonban csak az időt húzta. Mindent megtett, hogy elhitesse a korzikai vezetővel, hogy az számíthat a francia segítségre és közvetítésre a függetlenség érdekében, s hogy Genova lassan be fogja adni a derekát. 1767-ig sikerült mindkét felet kijátszania és elhíttetnie velük, hogy a francia politika mindent megtesz a helyzet tisztázására. Ebben az évben azonban döntő változás történt Korzika helyzetével kapcsolatban. Genova -Franciaország nagy meglegedésére- rádöbrent helyzete kilátástalanságára. A második compiégne-i szerződés most járt volna le, s a Köztársaságnak jelentős anyagi problémát okozott volna a megújítása. Ugyanakkor azzal is tisztában volt, hogy egyedül képtelen a part menti erősségeit megvédeni a szigetlakóktól. A harmadik lehetőség pedig (nevezetesen az, hogy Paolira ruhazza át szuverenitását) elfogadhatatlan volt számára.

Egyetlen megoldás kínálkozott tehát, hogy valamelyest is megőrizze régi dicsőségének látszatát: jogait Franciaországra ruhazza át!

Bekövetkezett hát a Chauvelin által úgy várt pillanat, s utódja rögtön tárgyalásokba bocsátkozik a Köztársaság küldötteivel. Paoli nem tudott erről a fejleményről, bár a külügyminiszter hozzá írt levelei már nem a régi stílusban íródnak: Choiseul hangneme már utasító és követelőző.

Az események alakulását siettetette egy ifjú angol (pontosabban skót) fiatalember, James Boswell²³ látogatása a szigeten. Boswellt csupán a kíváncsiság és Paoli iránt érzett csodálata vitte rá a látogatásra, tehát nem az angol kormány utasítására cselekedett.

²² Histoire de l'annexion... 248. o.

²³ James Boswell (1740-1795): író, skót bíró fia. Edinburgh-ban, Glasgow-ban és Utrechtben tanult jogot. Érdeklődése hamar a politika és az irodalom felé fordította. 1762-ben újságot jelentetett meg „London Journal” címen. 1765-ben jár Korzikán és hazatérte után -mivel Paoli kormányzata kivívta csodálatát- valóságos sajtókampányt indít a szigetlakók érdekében. 1768-ban jelenik meg könyve „An Account of Corsica” címen, melyben a szabadságharcot és Paoli tevékenységén kívül a sziget egész történetét felvázolja.

Azonban Paoli –éppúgy, mint a franciák– Anglia fokozott érdeklődését sejtette a háttérben, s így megtett mindent, hogy a fiatallembert megnyerje maga és Korzika számára. Ez sikerült is, de az egyetlen azonnali eredmény nem más, mint az, hogy Franciaország rászánja magát a döntő lépésre. Ekkor a Genovával folytatott tárgyalások eredményeképp a szuverenitás átruházása már előrehaladott állapotban volt, de Choiseul megelégedett annyival, hogy egy kicsiny területet követel Paolitól, Franciaország számára. Pontosan tudta, hogy ez is összeegyeztethetetlen a korzikai integritás és függetlenség követelésével, amiből Paoli semmilyen körülmények közt nem engedett. Miután Paoli a várakozásnak megfelelően elutasítóan válaszolt, a két államférfi diplomáciai kapcsolatai megszakadtak. Így csupán a fegyveres megoldás volt lehetséges, ami természetesen csak Franciaországnak érdekeit szolgálta.

1768. május 18-án létrejött a versailles-i szerződés, Genova és Franciaország közt, a korzikaiak feje felett. Ez azonban természetes volt a kor szokásai szerint, hiszen a korzikai újdonsült államot nem ismerték el legitimnek. A szerződés kimondta, hogy amíg Genova nem tudja kifizetni a franciáknak korzikai beavatkozásaik költségeit, addig a sziget francia fennhatóság alá kerül, s kötelezte a franciákat egy meghatározott évjáradék fizetésére a Köztársaságnak. Bár elvileg nem a sziget eladásáról, hanem csak időszakos átengedéséről szólt az alku, mindkét fél tudta, hogy Korzika végérvényesen is gazdát cserélt.

1768. május 22-én Paoli megüzente a háborút a franciáknak, s ekkorra a korzikaiak már egy emberként támogatták. Azonban minden erőfeszítés hiábavaló volt, s az egyenlőtlen harcnak az 1769. május 8-i, Ponte Novu-i csata vetett véget, amelyben csaknem az egész korzikai sereg megsemmisült.

Külső segítség nem érkezett: bár Paoli üzent angol támogatásért, csupán egy kisebb fegyverszállítmány érkezett.²⁴ Anglia, bármennyire is nehezményezte a francia térnyerést, nem keveredett Korzika miatt háborúba. Ez a következő okokkal magyarázható: a hétéves háborúból győztesen kikerülő Angliának nehézséget jelentett meglévő pozícióit megtartania, egy korzikai beavatkozás esetén számolnia kellett volna egy esetleges spanyol beavatkozással is, hisz III. Károly épp a Mediterráneumban aktivizálta a spanyol politikát, s ráadásul fokozatosan romlott a viszonya amerikai gyarmataival²⁵. Így nem lett nemzetközi konfliktus Korzika „franciává” válásából.

Paoli néhány hívével elhagyta a szigetet, s Angliában telepedett le. Korzikán az ellenállás, főleg a belső területeken, még fel-fellángolt a Ponte Novu-i katasztrófa után is, de lényegében 1769 nyarára a francia uralom megszilárdult.

Korzika mint Franciaország része

A franciák meghonosították a szigeten közigazgatásukat, igazságszolgáltatásukat és pénzügyi intézményeiket, s az ezekhez szükséges apparátust a korzikai nemesség soraiból verbuválták, így a volt lázadókat az Ancien Régime engedelmes hivatalnokaivá akarták változtatni. A nemesség megnyerésének másik eszköze volt, hogy lehetővé tették

²⁴ Sédillot, René, *La grande aventure des Corses*, Paris, Éditions Fayard, 1968., 168. o.

²⁵ Anderson, Matthew, *L'Europe au XVIIIe siècle*, Paris, Éditions Sirey, 1968., 234. o.

számukra, hogy gyermekeiket a francia állam költségén, különböző franciaországi iskolákban, intézetekben taníttathassák. Sok nemesi család élt ezzel a lehetőséggel, főleg a Cortiban működő egyetem bezáratása után.²⁶

A forradalom kitörése azonban változást hozott a sziget életében. A forradalmat éltető korzikaiak -akik ez idáig a sziget régi függetlenségét sírták vissza- most a két ország teljes eggyévválását szorgalmazták. Legfontosabb követelésük az volt, hogy Korzika -a hódított tartomány- integrálódjon a francia királyságba. Ez az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1789. november 30-i dekrétumával valóra is vált; a sziget minden vonatkozásban egyenjogú lett a királyság többi részével, lakosait pedig a francia alkotmány és a nemzetgyűlés határozatai értelmében kormányozták. November 30-án, Mirabeau szorgalmazására, egy másik dekrétum is napvilágot látott, amely Paoli és fegyvertársai számára engedélyezte a száműzetésből való visszatérést²⁷. 1790 áprilisában visszatért szülőhazájába Paoli: a szigetlakók leírhatatlan ovációval fogadták.

1792-1793-ra azonban Paoli eltávolodott a forradalmi Franciaországtól, s ennek oka az 1791-es Alkotmány megrendülésében, a királyság felszámolásában, XVI. Lajos kivégzésében, illetve az Anglia elleni háborúban keresendő. Így a politikai élet küzdelmei leegyszerűsödtek: minden téren a forradalom hívei harcoltak az ellenforradalom, tehát Paoli híveivel. A Szardínia elleni katonai expedíció (a sziget a piemonti királyság birtoka volt), amelyet 1793 februárjában Párizs utasítására indítottak, megmutatta, hogy milyen messzire ment a két párt elkeseredett harca²⁸. Paoli Szardíniát Korzika természetes szövetségésének tartotta, s így mindent elkövetett az expedíció kudarca érdekében.

E kudarc azonban felébresztette Párizs bizalmatlanságát, s az ellenzék sem késlekedett a Paoli-ellenes vádaskodással. Így a Konvent egyre ellenségesebben méregette a sziget vezetőjét, akiben a korzikai szeparatizmus fő szorgalmazóját látta, s ez főbűnnek számított az egy és oszthatatlan Köztársaság ellen. Előbb vizsgálóbizottságot küldtek a szigetre, majd 1793. július 17-én elfogatóparancsot adtak ki Paoli és leghűségesebb hívei ellen. Paoli tehát nem tehetett mást, mint hogy Franciaország földközi-tengeri vetélytársához, Angliához fordult.

Ami a szigetet illeti, 1794 júniusában Angol-Korzikai Királysággá alakult. Az egyesítést az angolok kezdeményezték, mégpedig a Konvent drasztikus intézkedését megelőzően. A korzikai kikötők eddig is fontosak voltak az angoloknak, de a sziget stratégiai jelentősége akkor nőtt meg igazán, mikor is 1793 februárjában háborúba léptek Franciaországgal. 1793 júniusában John Udny, a livornói angol konzul vetette fel először a Paolihoz írt levelében az egyesítés lehetőségét. Konkrét tervet dogozott ki: Anglia folyamatosan támogatná (anyagilag) a szigetet, amelynek le kellene mondania a saint-florent-i öbölről és kikötőről. Békeidőben Korzika teljes függetlenséget élvezne, s szabadságát Anglia garantálná. Az angol segélyből pedig nemzeti hadseregnek kellene

²⁶ E francia politika kedvezményezettje és a franciák lelkes híve volt Carlo Bonaparte is, Napóleon apja. Jó viszonyban volt a sziget francia kormányzójával, Marbeuf gróffal, s e kapcsolatának köszönhető, hogy egyrészt ő képviselhette az ajacciói nemességet a Korzikai Rendi Gyűlésben, másrészt pedig, hogy három gyermeke - Napóleon, Joseph és Marianne- francia intézetben tanulhatott.

²⁷ Napóleon... 36.

²⁸ Histoire de l'annexion... 366-367.

szerveznie, amelyet háború esetén Anglia rendelkezésére bocsátana.²⁹ Paoli válasza nem maradt fenn e javaslatra vonatkozóan, a terv pedig maga is feledésbe merült. 1793 júliusától Francis Drake-et, a tapasztalt diplomatát bízták meg az angol-korzikai kapcsolatok ügyintézésével. Érintkezésbe lépett mind Paolival, mind a sziget más tekintélyes személyiségeivel, s azt próbálta kipuhatolni, hogy milyen feltételek mellett lennének hajlandók beleegyezni az Angliával való szövetségbe. Eközben Paoli -aki ellen július 17-én a Konvent kiállította az elfogatóparancsot- valóban nehéz helyzetbe került. Nem rendelkezett sem elegendő fegyverrel, sem pedig elegendő pénzzel ahhoz, hogy ütöképes hadsereget állíthasson ki és ezért a francia győzelem egyértelműnek látszott.

Így csak Anglia pártfogásában reménykedhetett s levélben fordult Lord Hood admirálishoz, William Pitthez, az angol miniszterelnökhöz, Lord Grenvillhez, a külügyminiszterhez, illetve magához III. Györgyhez. Leveleiben angol segítségért és védelemért könyörgött, és bizonygatta, hogy népe kész az Angliával való együttműködésre. Ugyanakkor kitűnik a levelekből az is, hogy Paoli -angliai száműzetése idején- maga is gondolt a két ország egyesítésére, s így nem egy számára idegen koncepció megvalósításához adta beleegyezését. 1794 elejétől a Nelson vezette angol flotta egymás után hódította vissza a franciáktól a sziget kikötőit, júliusban pedig megalakult az Angol-Korzikai Királyság. Az új államalakulat élére azonban nem Paoli, hanem Sir Gilbert Elliot lett kinevezve (alkirályi minőségben). Ő lett a fegyveres erők főparancsnoka, kezében tartotta a végrehajtó hatalmat, s a törvényhozó hatalom rendelkezéseit is megvétőzhatta.³⁰ Ez a választás nemcsak Paoli haragját váltotta ki, hanem jelentős megmozdulásokhoz vezetett a szigetlakók körében. Így Paoli Elliot szemében nemcsak gyanúsaknak de félelmetesnek is tűnt, s hamar megérkezett az öreg vezér száműzetését előíró, londoni parancs. Paoli újfent Angliában telepedett le, s itt érte a halál 1807-ben. Az angol uralom azonban nem bizonyult tartósnak. Bonaparte tábornok -az 1796-os olaszországi hadjárat vezetője- Itáliából előkészített egy korzikai expedíciót, amely novemberre az utolsó angolt is kiszorította a szigetről. A tábornok személyesen nem is vett részt az expedícióban, hiszen ekkor már nagyobb szabású tervei voltak.

A korzikaiak a konzulátus és a császárság idején sem hagytak fel franciaellenes megmozdulásaikkal, Napóleon rendelkezései elkeseredett ellenállást váltottak ki a szigetlakókból. A francia uralommal csak Napóleon bukása után, a restauráció alatt (1816) békültek meg, s mint ahogy napjaink eseményei bizonyítják, igencsak felszínesen.

Felhasznált irodalom

- Anderson, Matthew: L'Europe au XVIIIe siècle, Editions Sirey, Paris, 1968.
 Boswell, James: Etat de la Corse, Paris, CNRS Editions, 1992.
 Caratini, Roger: Histoire du peuple corse, Paris, Editions Criterion, 1995.
 Carpentier, Jean - Lebrun, François: Histoire de la Méditerranée, Editions de Seuil, Paris, 1998.

²⁹ Carrington, Dorothy: La création du royaume Anglo-Corse, in Annales Historiques de la Révolution Française, No. 301, juillet-septembre 1995., 435.

³⁰ Histoire de l'annexion... 377.

- Carrington, Dorothy: Corse, île de granit, Paris, Arthaud, 1988.
- Carrington, Dorothy: La création du royaume Anglo-Corse: préméditation et tractations, in.: Annales Historiques de la Révolution Française, No. 301, juillet-septembre 1995.
- Castelot, André: Napoléon, Bp., Európa, 1972.
- Denis, Michel-Blayau, Noël: Le XVIIIe siècle, Paris, Librairie Armand Colin, 1970.
- Fournier, Ágoston: I. Napóleon életrajza, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1916.
- Hérodotosz: A görög-perzsa háború, Bp., Európa, 1989.
- Histoire Générale des civilisations. Le Xe IIIe siècle. Presses Universitaires de France, Paris, 1963.
- Lefebvre, Georges: Napoléon, Bp., Gondolat, 1975.
- Manfred, A. Z.: Napoléon, Bp., Kossuth Könyvkiadó, Gondolat Kiadó, 1982.
- Passano, Pierre: Histoire de l'annexion de la Corse, Éditions Horvath, 1988.
- Renucci, Janine: La Corse, Paris, Presses Universitaires de France, 1982.
- Rousseau, J.-J.: Értekezések és filozófiai levelek, Bp., Magyar Helikon, 1978.
- Rousseau, J.-J.: Projet de constitution pour la Corse, in.: Rousseau, J.-J.: Oeuvres Politiques, Paris, Bordas, 1989.
- Rousseau, J.-J.: Projet de constitution pour le Corse, introduit par Sven Stelling-Michaud, Oeuvres Complètes, 1964., Troisième volume-Oeuvres Politiques. 901-948. Ce texte est établi et annoté par Sven Stelling-Michaut.
- Sédillot, René: La grande aventure des Corses. Editions Fayard, Paris. 1969.
- Sorel, Albert: Európa és a francia forradalom, kiadja a Magyar Tud. Akadémia, Bp. 1888.
- Stacton, David: A Bonaparték, Bp., Gondolat, 1975.

B 162821

po. Kei "E" H

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Dr. J. Nagy László egyetemi tanár, tanszékvezető
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: B/5, példányszám: 150, munkaszám: 42/1999.